

KANSAKUNNAN
JA
TYÖVÄENLIIKKEEN
SYNTY
VIMPELISSÄ

Matti Lehto

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Poliittinen historia

Pro gradu - tutkielma

Marraskuu 2020

Sisällys

1. Johdanto	3
2. Vimpelin syntyvaiheet	8
2.1. Vimpelin asuttaminen	8
2.2. Vimpeliläinen yhteiskunta 1900-luvun vaihteessa	10
2.2.1. Katovuodet 1867 – 1868 Järviseudulla.....	11
2.2.2. Uudistuva maanviljely	13
2.2.3. Kalkinpoltto	14
3. Suomen synty Vimpelissä	17
3.1. Kansallinen herääminen	17
3.2. Kansallisen herätyksen jatkuminen	22
3.3. Erkki Jäykkä (Lillstrang) (1827 – 1858).....	24
3.4. Kansalaistoiminnan syntyminen Vimpelissä.....	27
3.4.1. Kunnallishallinnon alkaminen.....	27
3.4.2. Kansakoulu.....	29
3.4.3. Kirjasto Vimpeliin.....	31
3.4.4. Paloapuyhdistyksen syntyminen	32
3.4.5. Nuorisoseuraliike	33
3.4.6. Vimpelin kunnan Säästöpankki.....	38
3.4.7. Vimpelin Osuuskauppa	39
4. Poliittisten liikkeiden syntyminen.....	42
4.1. Helmikuun manifesti Vimpelissä.	42
4.2. Suurlakko Vimpelissä	43
4.3. Maalaisliiton syntyminen	48
4.4. Sääksjärven työväenyhdistys.....	49
4.5. Yhteenveto	54
5. Santeri Mäkelä.....	56
5.1. Talonpoikainen sosialisti.....	56
5.2. Paikallinen ja kansallinen vaikuttaja.....	59
6. Sisällissota.....	63
6.1. Vuosi 1917 Suomessa	63
6.1.1. Olot Järviseudulla	64
6.1.2. Jääkäriliike	66
6.1.3. Suojeluskunnan perustaminen Vimpeliin.....	68
6.1.4. Vimpelin sotakoulu	69
6.1.5. Työväen järjestyskaarti Sääksjärvelle	71

6.2. Sotatapahtumat.....	71
7. Sisällissodan jälkeinen aika.....	76
7.1. Tasavallan suunta	76
7.2. Vimpeli sisällissodan jälkeen	79
7.2.1. Kunnallisvaalit Vimpelissä.....	80
7.2.2. Eduskuntavaalit Vimpelissä	83
7.3. Suojeluskunnan toiminta.....	85
7.4. Kansalaissodan jälkeen	90
7.4.1. Vimpelin sosialistinen työväenpuolue.....	95
7.4.2. Työväenpuolueiden rajanvetoa.....	98
8. Lapuan liike.....	102
8.1. Kehitys sisällissodan jälkeen.....	102
8.2. Suomi kohti lapuanliikettä.....	104
8.3. Lapuan liike toiminnassa	112
8.4. Lapuan liikkeen aika Vimpelissä	116
8.5. Lapuan liikkeen lakkauttaminen.....	121
9. Vimpeli kontra Kuortane	126
10. Suomen synty Vimpelissä	131
Lähteet.....	136

Taulukot

1. Vimpelin väkiluku 1805 – 1940.....	9
2. Vimpelin väestö jaettuna pääelinkeinonsa mukaan vuonna 1901 (prosentteina väestömäärästä).....	10
3. Vimpelin maanviljelysväestö vuonna 1901. (prosentteina) (prosentteina).....	11
4. Satojen suuruus Järviseudulla vuonna 1867.....	12
5. Viljeltyä maata Järviseudulla.....	13
6. Järviseudulla maa-alasta oli vuonna 1910 prosentteina.....	14
7. Vimpelin kunnallisvaalien tulokset vuosilta 1919 – 1936.....	80
8. Vimpelin eduskuntavaalien tulokset vuosilta 1919 – 1939.....	83-84
9. Vimpelin kutsuntaluettelot 1923 – 1937, kunnallisvaalit ja eduskuntavaalit 1919 – 1936.....	89
10. Lakkautetut vimpeliläiset työväenjärjestöt 1930 – 1933.....	119
11. Kunnallisvaalituloksia Kuortaneelta ja Vimpelistä.....	126

1. Johdanto

Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten kansakunta syntyi Vimpelissä. Virikkeenä on Risto Alapuron teos *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933*. Alapuron tutkimuksen tarkoituksena on tarjota näkökulma siihen, miten Suomi modernisoitui poliittisesti eli miten Suomessa tapahtui ns. suurten joukkojen tulo politiikan näyttämölle. Tarkastelun kohteena on maan eteläosassa sijaitseva Huittisten pitäjä, joka koki poliittiset kriisit kaikkein herkimmin. Tämän tutkimuksen kohde Vimpeli sijaitsee Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla, joka on Huittisiin verrattuna kaukainen syrjäseutu.

Alapuron mukaan suuren murroksen aika ulottuu 1800-luvun lopulta 1930-luvulle, ja sitä jäsentävät suurlakko ja eduskuntauudistus 1905 – 1907, itsenäistymis- ja kansalaissotavaihe 1917 – 1919 sekä Lapuan liike 1930 – 1932. Noiden vuosikymmenten myllerryksissä syntyivät poliittisen kulttuurin peruspiirteet, joiden vaikutus ei nykyisinkään ole lakannut. Perinteisten siteiden sijaan ja pohjalle hahmottui sellainen alue, jolla ihmiset liittyivät yhteen muodollisesti tasa-arvoisina, määrittelivät itseään ja muita sekä ajoivat yhteisiksi kokemiaan asioita. Syntyi yleiseen äänioikeuteen perustuva poliittinen järjestelmä, joka oli tulosta eri ryhmittymien kamppailusta mutta synnyttyään myös säänteli niiden toimintaa. Kaikki kolme kriisiä olivat valtataistelujen huipentumia ja vaikuttivat siihen, millaiseksi muodostui kansalaisyhteiskunnan suhde valtioon. Suhde ilmeni siinä, miten yhteiskunnallisia ristiriitoja säädeltiin ja minkä merkityksen saivat sellaiset käsitteet kuin Suomi, suomalaisuus, kansakunta.¹

Käytännössä kansalaisyhteiskunnan juuria ja organisoitumista voi tutkia hyvin vain rajoittumalla johonkin paikkakuntaan, sen paikalliseen yhteisöön. Pienellä, suppealla alueella on mahdollista selvittää sitä, miten ihmiset liittyivät yhteen, minkälainen heidän ryhmänsä on ja miten he kokevat suhteensa muihin ryhmiin. Pienellä alueella voidaan koota parhaiten erilaisia tietoja ryhmistä ja niihin kuuluvista yksilöistä, jotka ovat yhteyksissä toisiinsa. Paikallisessa yhteisössä saadut tiedot koskevat samoja henkilöitä. Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen kannalta tärkeimmät organisaatioryhmät ovat yhdistykset, seurakunnat sekä taloudelliset ja kunnalliset yhteenliittymät.

---

¹ Alapuro Risto: *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933*. Porvoo 1994. s. 12 – 13.

Näitä yhdistyksiä, seuroja jne. tutkimalla saadaan selville tietoa paikkakunnan kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen kulttuurin syntyprosesseista. Tämä auttaa ymmärtämään kollektiivisen toiminnan tärkeyden. Tämän kautta saadaan pätevää tietoa siitä, miten ihmiset toimivat yhdessä eli miten he käsittivät keskinäisen yhteytensä sekä tuntevat olevansa vastakkain muiden ryhmien kanssa. Ihmiset tulevat tietoiseksi kansallisuudestaan ja luokastaan.

Mikään paikkakunta yksistään ei voinut vaikuttaa siihen, miksi eduskuntauudistus, kansalaissota ja Lapun liike tapahtuivat. Kaikki tuli myös Vimpeliin ulkopuolelta, mutta niihin reagoitiin. Reagoiminen on Suomen poliittisen modernisaation tyypillinen piirre. Koko Suomi reagoi ulkopuolelta tulleisiin ärsykkeisiin. Se ei ollut passiivista mukautumista vaan aktiivista omaksumista ja osallistumista. Juuri ottamalla kantaa maata järjestyttävien mullistuksiin yksittäinen paikkakunta tuli osaksi valtakunnallista kokonaisuutta.²

Tällä *metodilla* tutkitaan Vimpelin kehitystä *kansakunnaksi*. Aineistot tutkimukseen on saatu Vimpelin kunnan ja seurakunnan sekä yhdistysten arkistoista, vanhoista sanomalehdistä, Vimpeliä tai Järviseutua koskevista teoksista. Järvisseudun työväenliikettä käsittelee varsin yksityiskohtaisesti Leevi Norrenan väitöskirja *Talonpoika, pohjalainen – ja punainen*.

Järvisseudun yhteiskunnallista kehitystä on tutkittu aikaisemminkin. Toivo Kivipellon selvityksessä todetaan muun muassa, että *kansallisen herätyksen leviäminen Järvisseudulle viritti henkiset harrastukset. Kansallinen herätys loi pohjan, jolle perustuu nuorisoseuratyön leviäminen, kirjastoaatteen yleistyminen ja kansakoulujen perustaminen*.³

Matti Viitaniemi on tutkinut elinkeinojen, erityisesti maanviljelyksen, kehittymistä Järvisseudulla. Hänen tutkimuksessaan todetaan, että varsinkin katovuosien jälkeen maanviljelysseurat pyrkivät edistämään maataloutta valistamalla ja opastamalla alueen maatalousväestöä. Yksi tehokkaimmista keinoista oli lähettää kiertäviä neuvoja ”kädestä pitäen” opettamaan oikeita menettelytapoja.⁴

---

² Alapuro 1994, 14 – 15.

³ Kivipelto Toivo: Sivistyslaitokset ja aatteellinen kansalaistoimikunta, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järvisseudun historia II. Vaasa 1983. s. 634.

⁴ Viitaniemi Matti: Elinkeinot, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järvisseudun historia II. Vaasa 1983. s. 205.

Veikko Leväniemi on tutkinut poliittisen toiminnan alkuvaiheita Järviseudulla. Vasta suurlakon jälkeen poliittiset puolueet, lähinnä maalaisliitto ja työväenliike, aloittivat toimintansa Järviseudulla. Tämä johtui paljolti siitä, että keisari määräsi uudistamaan valtiopäivät. Eduskuntaudistus melkein pakotti puolueiden syntymisen. Yleiseen äänioikeuteen pohjautuva eduskuntaudistus antoi erilaisille yhteiskunnallisille liikkeille vaikutusmahdollisuudet.⁵

Tässä tutkimuksessa on selvitettävä myös Suomen suhteita emämaa Venäjään ja Eurooppaan sekä tapahtumia koko Suomessa, jotka kaikki vaikuttivat Suomeen ja tutkittavaan paikkakuntaan Vimpeliin. Tutkimuksessa tarkastellaan paikallisen aineiston lisäksi Suomessa tapahtuneisiin sivistyksellisiin ja taloudellisiin liikkeisiin ja tapahtumiin. On siis tutkittava Suomen poliittista liikehdintää varsinkin sisällissodan jälkeisinä vuosina 1930-luvun alkupuolelle saakka. Näiden asioiden julkituonti tekee ymmärrettäväksi esim. Lapuan liikkeen toiminnan ja sen ja sen vaikutuksen Vimpelissä.

Suomen kehittyminen kansakunnaksi oli vahvasti riippuvainen Venäjän tapahtumista. Venäjän sodat ja vallankumoukset heikensivät maata, jolloin Suomelle koitti otollisia hetkiä loitontua emämaastaan. Näihin tapahtumiin tutustuminen on tutkimuksen kannalta välttämätöntä.

Tutkimuksen alkuvaiheessa käsitellään Vimpelin asuttamista ja yhteiskunnan sekä talouden kehitystä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Samoihin aikoihin tapahtui Vimpelissäkin kansallisen heräämisen vaihe. Sen sai aikaan papisto ja talonpoika Erkki Jäykkä, jonka merkitys oli suuri.

Kunnallishallinto tuli maahamme keisarisella asetuksella. Sen ansiosta erityisesti talonpojat pääsivät päättämään omista asioistaan. Samaan aikaan pastorin ja valvutuneimpien talonpoikien onnistui perustaa Vimpeliin kansakoulun.

Näiden ja kansallisen herätyksen ansiosta syntyi erilaisia yhteenliittymiä. Ehkä tärkein oli nuorisoseura-aate, joka Kauhavan kautta tuli Järviseudulle ja Vimpeliin. Sääksjärven ja kirkonkylän nuorisoseuroilla oli suuri merkitys nuorten kasvattamiseen ja kouluttamiseen. Niiden piiristä kasvoi uusia henkilöitä merkittäviin asemiin Vimpelissä ja muuallakin.

---

⁵ Leväniemi Veikko: Poliitikka ja maanpuolustus, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983. s. 585.

Tästä joukosta tuli ihmisiä, jotka käynnistivät myös taloudellista toimintaa paikkakunnalla. Heti 1900-luvun alussa he perustivat kunnallisen säästöpankin ja suurlakon jälkeen Vimpelin osuuskoupan. Näiden perustamisessa oli mukana talonpoikien lisäksi myös eri alojen käsityöläisiä.

Ajatus kansakunnasta oli Vimpelissäkin valmis, kun maamme ajautui sisällissotaan. Vimpelissä ei ollut sotatapahtumia, mutta sodan jälkeen ihmiset jakautuivat kahtia; isänmaalliset ja muut. On kuitenkin heti sanottava, että jako Vimpelissä ei ollut lähellekään niin suuri kuin jossakin Etelä-Suomen paikkakunnalla.

Sisällissodan jälkeen ihmisten kahtiajako vielä kärjistyi. Tämä kehitys johtui pääasiassa Vimpelin ulkopuolisista tapahtumista. Tutkimuksessa on selvitetty, miten maamme ohjattiin Lapuan liikkeen, eikä vallankaappauskaan ollut kaukana. Kuusi vasemmistolaista miestä Vimpelistä oli 30-luvun alussa vankilassakin mielipiteidensä vuoksi.

Suomen demokratia kesti kuitenkin oikeiston rynnistyksen 1920- ja -30-lukujen taitteessa. Säilytimme sen aikaisen demokraattisen kansakunnan ja olot maassamme 30-luvun puolivälin jälkeen olivat jokseenkin tasapainoiset.

Tutkimuksen lopussa on vertailtu Vimpeliä ja Kuortanetta. Vertailu kohdistuu siihen, miten eri tavalla maamme kehitykseen ja demokratiaan suhtauduttiin näissä kunnissa. Järviseudun kuntien ja ns. Etelä-Pohjanmaan Maakunnan reagointi johti täysin eri suuntiin. Saattaa olla, että tämä eroavaisuus näkyy yhä.

VIMPELIN KUNTA

Map showing the municipality of Vimpeli, Finland, with various locations labeled in Finnish. Key locations include:

- Vimpeli** (central town)
- Sääksjärvi** (lake to the north)
- Sääksneva** (lake to the east)
- Korpisalonneva** (lake to the east)
- Isoneva** (lake to the east)
- Välkyniemi** (peninsula to the south)
- Koskela** (village to the south)
- Lakaniemi** (village to the south)
- Pokela** (village to the west)
- Ilola** (village to the west)
- Kankaanpää** (village to the west)
- Kälvenki** (village to the west)
- Vinni** (village to the north)
- Elklanti** (village to the north)
- Hyövinginneva** (lake to the north)
- Porasenjoki** (river to the east)
- Hallapuro** (village to the east)
- Rahkaneva** (lake to the east)
- Kurvinneva** (lake to the east)
- Paloperkio** (village to the east)
- Mustapuro** (village to the east)
- Tuomituoma** (village to the east)
- Leppaaho** (village to the north)
- Hietakorpi** (village to the north)
- Lankkukangas** (village to the north)
- Salmenneva** (lake to the north)
- Parkkiö** (village to the north)
- Vestback** (village to the east)
- Eskonniemi** (village to the east)
- Poikkijoki** (river to the east)
- Kalkkilampi** (lake to the east)
- Puskalankalho** (village to the south)
- Pyhälähti** (village to the south)
- Yläneva** (lake to the west)
- Lava** (village to the west)
- Mannikko** (village to the west)
- Savi** (village to the west)
- Karhula** (village to the west)
- Vatpakko** (village to the west)
- Rapelahdi** (village to the west)
- Vesilampi** (lake to the west)
- Utanen** (village to the west)
- Aho** (village to the west)
- Huopana** (village to the north)
- Pieni Kontijärvi** (lake to the north)
- Tuomala** (village to the north)
- Niemi** (village to the north)
- Aho** (village to the north)

2. Vimpelin syntyvaiheet

2.1. Vimpelin asuttaminen

Pohjanmaan ruotsalaisten maahan muuttaminen lienee tapahtunut vasta historiallisella ajalla. Vanhimman Pietarsaaren pitäjää koskevan asiakirjan mukaan rannikon ruotsalaiset saivat oikeuden ”ostaa ja myydä keskenään pitkin koko Pohjanmaan rannikkoa kaikkia syötäviä tavaroita, niin kuin ruukia, voita ja muuta semmoista, jota he elatukseensa tarvitsevat”. Pietarsaaren kirkkoa alettiin rakentaa 1400-luvulla, jolloin Pietarsaaren seudun ruotsalaisasutus oli voimistunut riittävästi voidakseen purkaa väestöyliäämäänsä sisämaahan. Kirkollisesti ja myöhemmin hallinnollisesti Järviseutu tuli kuulumaan Pietarsaaren suurpitäjään *ylämaana* eli *Markkina*. Järviseudun rajat ovat muuttuneet 1500-luvulta lähtien moneen kertaan, mutta veroalueena ylämaan rajat ovat olleet varsin pysyvät.⁶

Vimpelin ensimmäiset pysyvät asukkaat tulivat 1500-luvun puolivälin tienoilla Pietarsaaren rannikon seudulta. Vimpelin- eli Savonjoen varrelle asettuivat Strang ja Spangar sekä Sääksjärvelle Sääksjärvi. Vimpelin ruotsinkieliset asumukset olivat siis nykyisellä kirkonseudulla ja Sääksjärven rannalla. 1500-luvun lopulla talojen lukumäärä kasvoi jakojen yhteydessä ja uutismaata raivattiin lisää. Ruotsinkielisten asukkaiden jälkeen Järviseudulle tuli uutta väkeä Rautalammin suurpitäjästä 1500-luvun jälkipuoliskolla ja vielä seuraavalla vuosisadalla. Savolaiset vaikuttivat vähitellen Järviseudun murteeseen ja vähäisessä määrin myös paikannimistöön. Savolaisia tuli erityisen paljon Lappajärven alueelle. Vimpelissä ainoastaan Pokelainen oli alkuaan savolainen. Suku siirtyi Vimpelin Björknäsiin eli Pokelankylään Lappajärven Kärnänsaaresta.⁷

Vimpelin taloille oli ominaista se, että niitä jaettiin runsaammin kuin missään muualla Järviseudulla. Jaoilla hoidettiin uudistilojen perustamisen tarve, ja se on selitys myös Vimpelin vähäisiin torpparimääriin. Taloja jaettiin yleisesti veljesten ja muitten sukulaisten kesken. Samasta syystä taloissa ei juuri ollut vierasta työväkeä, renkejä ja piikoja, vaan pojat ja tyttäret hoitivat talon askareita mikäli eivät saaneet talonosaa nimiinsä.

---

⁶ Junnila Heikki: Eräkaudesta isonvihan loppuun, kirjassa Junnila ja Rantatupa (toim.): Järviseudun historia I. Vaasa 1983. s. 218.

⁷ Junnila 1983, 232 – 250.

Koska taloja jaettiin Vimpelissä runsaasti, ei torpparilaitos kehittynyt voimakkaasti. Kruunun uudistilat olivat myös harvinaisia. Yksi sellainen oli Matti Antinpoika Viitaniemen torppa isojaon loppuvaiheessa noin 1830. Torppana Viitaniemi oli ollut jo 1824 Jaakko Erkinpojan aikana. Kasankosken, Kasarinkosken eli Koskelan talosta alkavat tiedot henkikirjassa 1795, jolloin sitä asui Jaakko Pekanpoika. Hallapuro oli harvoja Vimpelin maatorppia. Sitä asui 1841 Juha Daavidinpoika ja Maria Sääksjärvi. Vesterbackan torppa oli perustettu kruunun alueelle Sääksjärvelle 1833. Kun vielä mainitaan Erkki Matinpöika Lindbackan (1824), Noukkalan (1850) ja Erkki Jaakonpojan Lamminmäen torpat, niin siinä ovatkin Vimpelin tärkeimmät uudistilat 1800-luvun puoleenväliin mennessä

Taulukko 1. Vimpelin väkiluku 1805 – 1940

Vuosi	Väestö	Vuosi	Väestö
1805	527	1860	1470
1810	499	1865	1704
1815	576	1870	1778
1820	670	1875	1956
1825	751	1880	2236
1830	824	1890	2769
1835	861	1900	3062
1840	825	1910	3227
1845	1090	1920	3310
1850	1243	1930	3487
1855	1355	1940	3734

Lähde: Heikinmäki Maija-Liisi, Kallio Reino, Kojonen Eero, Ranta Raimo: Etelä-Pohjanmaan historia V.

Vaasa 1988. s. 925 ja 926.

1800-luvun alussa Vimpelin alueella asui noin viisisataa henkeä. Väestö kasvoi tasaisesti ja yli kolminkertaistui vuosina 1805 – 1865. Väestön kasvu johtui ennen muuta siitä luonnollisesta syystä, että syntyvyys oli runsaampaa kuin kuolleisuus. Muuttoliikettä ei juurikaan ollut, sillä maalaisväestö pyrki pysymään paikoillaan. Muuttoa toki tapahtui jonkin verran eri pitäjäläisten välillä solmittujen

avioliittojen takia tai palkattaessa renkejä ja piikoja paikkakunnalta toiselle, mutta ne eivät vaikuttaneet väkilukuun kokonaisuudessaan.⁸ Nälkävuodet vaikuttivat hidastavasti väkiluvun kasvuun. Vuosina 1860 – 1865 Vimpelin väestö kasvoi 234 hengellä, vuosina 1865 – 1870 kasvu oli 74 ja kasvu vuosina 1870 – 1875 oli 178 henkilöä. Tämän jälkeen väestön kasvu oli varsin tasaista vuoteen 1940 saakka. Amerikan siirtolaisuuskaan ei näy vähentävästi väestömäärässä.

2.2. Vimpeliläinen yhteiskunta 1900-luvun vaihteessa

Maata omistavan ja omistamattoman väestön välinen ristiriita muodostui Suomessa merkittäväksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi. Vimpelissä ja koko Järviselällä suhde ei ollut niin selväpiirteinen, joka johtui omistamattomien ryhmien pienuudesta ja toisaalta omistavien luokkien homogeenisyydestä.

Maata omistamattoman väestön määrän kasvu muodostui Suomessa vaikeaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi 1900-luvun alussa. Poliittista ratkaisua ei valtakunnan tasolla löydetty ennen kansalais-sotaa, vaikka ongelma tiedostettiin laajasti. Pohjanmaalla ongelma ei saavuttanut samanlaisia mitasuhteita, sillä siirtolaisuus Amerikkaan kanavoi liikaväestön tehokkaasti.⁹

Taulukko 2. Vimpelin väestö jaettuna pääelinkeinonsa mukaa vuonna 1901
(prosentteina väestömäärästä)

Maanviljelijä tai sen sivuelinkeino	91,4
Teollisuus	3,2
Kauppa	0,6
Julkinen virka tai vapaa ammatti	0,5
Eläke tai pääoma	1,3
Tuntematon tai vailla vakinaista ammattia	2,7
Yhteensä	99,7

Lähde: Norrena 1993, 311.

⁸ Honkonen Terhi: Talonpoikainen maaseutuyhteisö 1860-luvulle, kirjassa Honkonen Terhi ja Uusitupa Jari-Matti Vimpelin historia. Saarijärvi 2009. s. 15.

⁹ Norrena Leevi: Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tampere 1993. s. 147 – 149.

Taulukko 3. Vimpelin maanviljelysväestö vuonna 1901 (prosentteina)

Maanomistajia	56,9
Torppareita	2,6
Maanviljelystyöväkeä	40,5, joilla omia viljelmiä 11,2 ja ei viljelmiä 29,3
Maanomistajia yht.	70,7
Ei maanomistajia	29,3

Lähde: Norrena 1993, 148.

Vanhan maatalousyhteiskunnan maatalousväestön ylin kerros on ollut tapana jakaa kolmeen pääryhmään: säätyläismaanomistajiin eli suurtilallisiin, ratsutilallisiin eli rusthollareihin ja talollisiin. Tämä jako ei kosketa järviseutulaista maatalousyhteisöä, sillä kaksi ensimmäistä omistajaryhmää voidaan lähes tyystin karsia pois. Alueella oli tosin maata viljeleviä säätyläisiä, mutta he olivat ensi sijassa kruunun tai kirkon virkatalojen haltijoita, etupäässä pappeja, jotka viljelivät pappilan maita palkkaetuinaan. Rusthollarit eivät liikkuneet järviseutulaisessa pitäjänmiljöössä, joten omistavaan talollisluokkaan kuuluivat omaa viljelmäänsä hallinneet ja viljelleet talonpojat.¹⁰

2.2.1. Katovuodet 1867 – 1868 Järviseudulla

Katovuosina maanviljelyksen merkitys tulee vahvasti esille. Kuolleisuuslukujen perusteella asiaa arvioiden parhaiten selvisi Vimpeli, jossa kuolleisuus oli kahdeksan prosenttia väestöstä, ja Lappajärvi sekä Evijärvi, joiden vastaava luku oli yhdeksän prosenttia. Nälkä seurauksineen karsi enimmin Korttejärven väestöä (n. 20 %) sekä Alajärven, Soinin ja Lehtimäen aluetta (11 %). Kokoamalla kuvernöörin kertomuksista arviot satojen suuruudesta, voidaan vastata kysymykseen, oliko kuolleisuus suuri siellä, missä sato asukasta kohti oli huonoin.

¹⁰ Nygård Toivo: Järviseutulainen yhteiskunta 1800 – 1900-lukujen taitteessa, kirjassa Saarela Tauno (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997. s. 8 – 9.

Taulukko 4. Satojen suurus Järviseudulla vuonna 1867

Alue	Ruista ja ohraa tynnyriä/asukas	Perunaa tynnyriä/asukas
Vimpeli	3,1	2,3
Lappajärvi	2,2	1,7
Alajärvi	1,9	1,0
Evijärvi	1,7	0,8
Kortesjärvi	1,7	0,1
Lehtimäki	1,2	1,4
Soini	1,1	2,2
Keskimäärin	1,9	1,4

Lähde: Viitaniemi Matti: Elinkeinot, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983. s. 178.

Näyttää siltä, että sato ja kuolleisuus olivat riippuvuussuhteessa. Ravitsemustilanne saattoi kuitenkin jopa ratkaisevasti riippua muistakin tekijöistä, esim. kunnan työtilaisuuksien ja avustusten määrästä. Vimpelin ja Lappajärven suhteellisesti paremmat sadot alensivat näiden pitäjien kuolleisuuslukuja, kun taas Kortesjärven heikkoa satoa ei ilmeisesti pystytty viljantuonnilla korvaamaan, jolloin kuolleisuus oli suuri. Näiden lukujen perusteella sen sijaan Evijärven olisi pitänyt selviytyä huonommin kuin se todellisuudessa selvisi.

Vimpelin maatalouden etevämmyyttä eivät riitä selittämään pelkästään muita pitäjiä parempi maanlaatu ja hyvä sijainti halloilta suojaavan Lappajärven rannalla. Viljelijöiden oma osuus ilmenee Wasabladetissa 7.12.1867 olleessa kirjoituksessa. Siinä todettiin, ettei hätä ollut pahimmillaan Vimpelissä, koska suurin osa pitäjää sai kohtalaisen sadon. Ruista ei kovin hyvin karttunut, mutta ohra-sato oli runsaampi ja hyvän laatuinen, sillä ohra oli ehtinyt kypsyä ennen hallojen tuloa. Kirjoittaja erittelee myös hyvään satotulokseen vaikuttaneita tekijöitä. Ensimmäinen oli se, että ruis kylvettiin edellisenä syksynä vanhalla siemenellä ja oikeaan aikaan. Toisena tärkeänä seikkana kirjoittaja mainitsee hyvän ohran siemenen hankkimisen ajoissa sekä kylvämisen oikeaan aikaan kesäkuun alussa.
(...)

Vimpelin maatalouteen viitaten voidaan todeta, ettei nälkävuosien tuho johtunut pelkästään säästä, vaan tuntuvasti myös viljelyn huonosta tasosta. Voimallisemman maatalouden kautena kadosta olisi ehkä selvitty pienemmin uhrein.¹¹

2.2.2. Uudistuva maanviljely

Katovuosien suoneniskun jälkeen Järviseudun väestö alkoi jälleen kasvaa. Elannon turvaamiseksi tarvittiin lisää peltoa, jota saatiin ottamalla viljelykseen luonnonniittyjä, soita ja metsämaita. Järvi-seudun viljelysmaan kasvua osoittavat seuraavat numerot.

Taulukko 5. Viljeltyä maata Järviseudulla

Alue	ha		ha/as	
	1882	1901	1882	1901
Vimpeli	3049	3776	1,3	1,1
Kortesjärvi	3315	5009	1,0	1,3
Lappajärvi	2541	7015	0,6	1,3
Alajärvi	1173	5602	0,5	0,8
Evijärvi	2167	2536	0,3	0,6
Soini	431	1348	0,2	0,4
Lehtimäki	247	1171	0,2	0,5
	Yht. 12923	Yht. 26457	Kesk. 0,6	Kesk. 0,9

Lähde: Viitaniemi 1983, 187.

Järviseudun peltoala kasvoi vuodesta 1882 vuoteen 1901 noin 13 500 hehtaarilla eli yli kaksinkertaistui. Kun viljeltyä maata oli asukasta kohti 1882 runsas puoli hehtaaria, oli sitä 1901 jo lähes hehtaari. Peltoa oli yhtä asukasta kohti 1882 eniten Vimpelissä, mutta vuoteen 1901 mennessä Vimpelin olivat ohittaneet Lappajärvi ja Kortesjärvi. Vähiten viljeltyä maata asukasta kohti molempina vuosina oli Soinissa ja Lehtimäellä. Peltoalan kasvun aiheutti luonnonniittyjen väheneminen.

¹¹ Viitaniemi 1983, 177 – 180..

Taulukko 6. Järviseudulla maa-alasta oli vuonna 1910 prosentteina

Alue	Viljeltyä maata	Luonnonniittyä	Metsää, joutomaata ym.
Vimpeli	17	1	82
Lappajärvi	15	0	85
Evijärvi	14	3	82
Kortejärvi	14	3	83
Alajärvi	10	1	90
Lehtimäki	4	2	94
Soini	3	2	95
Keskim. Järviseudulla	10	2	88
Keskim. Vaasan läänissä	11	3	86

Lähde: Viitaniemi 1983, 188.

Eniten kunnan pinta-alasta oli vuonna 1910 viljeltyä maata Vimpelissä. Vähiten oli alueen itäisessä osassa Soinissa ja Lehtimäellä, Suomenselän vedenjakajalla. Alajärvi oli ”välipitäjä”, sekoitus ”Pelto-Järviseutua” ja ”Korpi-Järviseutua”.¹²

Yhteiskunnan pyörittämiseksi tarvittiin Vimpelissä, niin kuin muissakin pitäjissä, käsityöläisiä. Seppiä, suutareita, räätäleitä, karvareita, värjäreitä, kauppiaita jne. Mutta tärkein yhteiskunnan voimavara tuohon aikaan olivat talonpojat.

2.2.3. Kalkinpoltto

Yksi Järviseudun merkittäviä kansanomaisia elinkeinoja oli kalkinpoltto, jota Vimpelissä harjoittivat etupäässä pienviljelijät ja torpparit sivuelinkeinonaan. Perimätietona on paikkakunnalla kerrottu tarinaa kummittelevasta uunista.

¹² Viitaniemi 1983, 186 – 188.

”Vimpelin takamaille, Alajärven rajalle oli muuttanut Vimpelin kirkolta mies, joka rakensi asumuksen ja raivasi korpeen pienen peltotilkun. Paikka tunnettiin Vesterbackan torpan nimellä. Tupaansa takkaa muuratessaan tämä Vesterbackan ensimmäinen asukas käytti läheisen kallion harmaan valkoista kiveä, jota oli helppo muovailta halutun muotoisiksi lohkeiksi. Kun takka sitten valmistui, huomasi asukas, että siinä asui piru. Takasta iltaisin vedellä kekäleitä sammuttaessaan takan ”asukas” sai nokivettä silmilleen. Silloin se suuttui, rupesi sihisemään ja paukkumaan paiskoen tuhkaa ja kekäleitä lattialle. Sama peli uusiintui joka ilta takan valmistumisesta lähtien. Rovasti Fellmanille vietiin nyt sanaa tästä ”pirun piisistä”. Fellman tulikin paikalle ja huomasi kohta mistä oli kysymys. Takka oli muurattu kalkkikivestä, joka kuumana vedellä valeltuna sihi ja paukkui murentuen kalkkijauheeksi. Fellman kehotti muuraamaan uuden takan koskesta otetuista kivistä. Torpan isäntä totteli kehotusta eikä paholainen esiintynyt enää kertaakaan”.

Rovasti Jaakko Fellmanin ansioihin kuului myös se, että hän tunsu kalkkikiven ja päätti alkaa hyödyntää alueen kalkkikiviesiintymää. Hänen johdollaan rakennettiin ensimmäinen kalkkiuuni Vimpelin Västerbackaan. Opittuaan kalkinpolton niksit Sääksjärven ja Hallapuron seutujen pienviljelijät ja torpparit alkoivat harjoittaa sitä sivuelinkeinonaan, joka kehittyikin varsin tuottoisaksi. Vimpelin kalkkikiviesiintymät sijaitsivat kruunun maalla, joten niiden louhimiseen piti anoa lupa kruunun aluemetsänhoitajalta. Aluksi lupia myönnettiin vain kruunun torppareille pientä maksua vastaan, joten kalkinpolto tuli heidän yksinoikeudekseen.

Kalkki poltettiin yksinkertaisissa uuneissa. Kun holvatut tulipesät olivat valmiit, täytettiin uuni kalkkikivillä. Sen jälkeen ladottiin tulipesään puut, joita tarvittiin valtava määrä. Kruunun metsistä saatiin ottaa lupaa vastaan tuulenkaatamia honkia. Uunia poltettiin viikkoja – tavallisin polttoaika oli 15 – 20 vuorokautta. Poltettaessa kalkkikivestä, kalsiumkarbonaatista, poistuu hiilidioksidi ja tuloksena on kalsiumoksidi eli sammuttamaton kalkki. Sitä myytiin sellaisenaan tai sitten se ensin valeltiin vedellä, jolloin siitä tuli sammutettu kalkki, kalsiumhydroksidi.

Kalkin kaupitleminen suoritettiin aluksi hevospelillä ja eniten talvikeleillä, jolloin rekeen kuormattiin 500 – 600 kiloa kerrallaan. Kauppiaat liikkuvat laajoilla alueilla pitkin Etelä- ja Keski-Pohjanmaata. Myyntialue ulottui aina Kokkolan ja Pietarsaaren rannikoilta Alavuden ja Virtojen sekä Keski-Suomen Saarijärven, Viitasaaren ja Pihtiputaan tienoille. Kalkinmyyntiin liittyi myös pientä vilppiä ja huijausta, josta on jäänyt jälkipolville lukuisia tarinoita ja kaskuja.

Kalkkia ostivat sekä nahkurit parkitsemiseen että talonpojat maanparannusaineeksi. Lisäksi sitä tarvittiin rakennusaineeksi ja mm. kirkkojen ulkovalkaisuun. Kaiken kaikkiaan kalkinpoltto jatkui noin sadan vuoden ajan.¹³

Paraisten Kalkki Oy:n aloitti toimintansa Vimpelissä vuonna 1949. Tässä tapauksessa kalkkikivi murskataan jauheeksi, joka on hyvää maanparannusainetta. Sekä polttamalla saatu kalkki että murskattu kalkki pienentää pellon happamuutta, jolloin kasvien elinolot paranevat. Kalkkikiven teollista toimintaa Vimpelissä jatkaa Nordkalk Oy vuodesta 1990 lähtien.

Vergilius (s. 70 eaa) kirjoittaa:

”Kunhan vain et unohtaisi korvata maan heikentynyttä voimaa ravitsevalla lannalla ja ripotella hienonnettua kalkkia mehunsa menettäneille pelloille, silloin on viljelykasvien vaihtelu pelkkää lepoa vainioille.”

---

¹³ Anttonen Marjut: Maatalouden työvuosi, kirjassa Junnila Heikki (toim.): Järviseudun historia III. Kokkola 1990. s. 312 – 316.

3. Suomen synty Vimpelissä

3.1. Kansallinen herääminen

Ajatus Suomen kansakunnasta ja kansallisuusliikkeestä sai alkunsa Helsingin yliopiston piirissä 1800-luvun alkupuoliskolla. Ajan kuluessa kansallisuusliike ulotti vaikutuksensa älymystöpiirien ulkopuolella. Papiston ohella sitä tuki 1800-luvun loppupuoliskolla erityisesti talonpojisto. Kehittyessään pääasiassa papistoon ja talonpojistoon nojaavaksi poliittiseksi voimaksi fennomania alkoi yhä selvemmin tuoda esiin nimenomaan agraarisen ja uskonnollisen ideologisen vaihtoehdon uuden kansakunnan yhdistämiseksi.¹⁴

Vimpelissä kansallinen herääminen alkoi pappilassa kappalainen Gustaf Johanssonin aikana 1800-luvun puolivälin vaiheilla. Ratkaisevaa oli kuitenkin 22-vuotiaan Erkki Jäykän (Lillstrang) saapuminen takaisin Vimpeliin vuonna 1849. Jäykkä pääsi lokakuussa 1845 18-vuotiaana Mustialan maanviljelyskouluun valtion kustantamana. Hän oppi Mustialassa maanviljelyksen parhaat taidot, mutta hänen näköalansa laajeni joka suhteessa. Kirjoja ja Suometar-lehteä lukiessaan hänelle valkeni isänmaanrakkaus, joka oli jatkossa perusta Jäykän kaikille toimille. Yrjö- Koskinen kirjoitti Suometar-lehdessä muistokirjoituksessaan Erkki Jäykästä, miltä näytti maailma tuona aikana talonpojan silmin:

Herras-takki ja herraskieli, vieläpä ylhäiset arvonimet ja rinta-koristukset – kas siinä kaikki, mikä arvon antaa, eikä ole sitä silta-voutia maassamme, ei sitä porvarin-renkiä, joka ei pitäisi itseänsä parempana miehenä kuin mikään talonpoika. Tämä turhuus on valitettavasti vanha maassamme, mutta ilolla voimme sanoa, että se on raukeamaisillaan; - se raukeaa sitä myöten kuin sivistys kaikissa säädyissä ylenee, ja oletikin sitä myöten kuin talonpoikainen säätyimme kasvaa tiedossa ja valistuksessa. Mutta tykkään se ei hävitä niin kauan kuin vieras kieli on ikään kuin sivistyksen ainoa tunnusmerkki, niin kauan kuin muukalaisuuden kylmät sumut estävät päivänpaisteen pääse-

---

¹⁴ Alapuro, Risto & Stenius, Henrik: Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki 1987, s. 14.

*mästä jokaisen suomalaisen poveen. Mutta kuinka helposti tai työläästi tämä muuttuu, se on isoksi osaksi talonpoikaisen säädyn omassa vallassa, sen tiedon halussa, sen nerossa ja toimellisuudessa.*¹⁵

Erkki Jäykkä oli toimelias. Hän toi uusia tuulia Vimpelin maanviljelyksen kehittämiseen ja hänen vaikutuksestaan Vimpelin maatalous oli 1800-luvun jälkipuolella selvästi edellä muita Järviseudun kuntia. Jäykkä kirjoitti myös Suometar-lehteen maatalousartikkeleita ja kyläkuvauksia.

Kaikille kansakunnille on ollut ominaista, että ne muodostuivat vähitellen eivätkä juuri koskaan jonkun väestöryhmän tietoisien tavoittelun tuloksena. Näin on tapahtunut myös suomalaisen kansakunnan syntyminen. Suomen kansakunnan muodostumista ovat edistäneet suurvaltojen – Ruotsin ja Venäjän – sekä eurooppalaisten väliset konfliktit.

Suomi oli yli 600 vuotta Ruotsin yhteydessä ja sai tämän yhteyden kautta ensin katolisen ja sittemmin protestanttisen uskonnon, ruotsalaisen valtio- ja oikeusjärjestyksen, ruotsalaisen yhteiskuntajärjestelmän ja länsimaisen kulttuurin. Mutta se sai maksaa näistä saavutuksista kalliin hinnan. Kautta vuosisatojen Suomi sai seistä Ruotsin suojamuurina ja taistelukenttänä Venäjän nousevaa suurvaltaa vastaan. Samoin se sai taistella Ruotsin asetoverina kaukaisilla mailla vieraiden suurvaltapyrkimysten puolesta.

Suurvalta-asemansa menetyksen jälkeenkään ei Ruotsi luopunut sotaisesta politiikastaan: neljä kertaa se vajaan sadan vuoden aikana joutui sotaan Venäjän kanssa, kolme kertaa niistä omasta aloitteestaan. Joka kerralla joutui Suomi taistelukentäksi ja pala palalta jouduttiin rauhanteot maksamaan sen valtioruumiilla, kunnes Haminan rauha 1809 liitti sen kokonaan Venäjän yhteyteen. Voimasuhteet olivat Pohjolassa vaihtuneet. Ruotsin yhteydessä ei Suomella enää ollut tulevaisuutta, Venäjän yhteydessä, pax russican suojassa, sille sen sijaan avautui satavuotinen rauhan, turvallisuuden ja sisäisen kehityksen kausi, jonka veroista se ei vielä ollut historiassaan kokenut. Vuonna 1809 ei Suomi sisäisesti ollut kypsä itsenäiseksi kansakunnaksi, sata vuotta myöhemmin se sitä oli.¹⁶

---

¹⁵ Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen: ERKKI JÄYKKÄ, lautamies Vimpelissä Lappajärvellä. Suometar-lehti 2.9.1859 n:o 34.

¹⁶ Palmgren Raoul: Suuri Linja, Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Helsinki 1948. s. 7 – 8.

Suomen asema muuttui ratkaisevasti vuosien 1808 – 09 sodan jälkeen. Porvoon maapäivillä v 1809, Aleksanteri I:n ollessa paikalla, Suomen säädyt vanhoivat uskollisuutta uudelle hallitsijalle. Venäjän keisari puolestaan takasi suomalaisille Ruotsin vallan aikana voimassa olleen lainsäädännön, keskus- ja paikallishallinnon, sekä kirkon ja muut oikeudet. Suomalaiset olivat toivoneet, että keisari olisi selkeästi vahvistanut Ruotsin vallan aikaiset perustuslait, mutta keisari hyväksyi entiset lait vain yleisellä tasolla. Keisari lupasi juhlapuheessaan suomalaisille paikan ”kansakuntana kansakuntien joukossa”. Maapäivillä perustettiin Venäjän valtion alainen Suomen suuriruhtinaskunta. Porvoon maapäivillä saadut lupaukset näyttivät Suomen, valloitetun maan kannalta, varsin hyviltä. Mutta Aleksanteri I toimi vain siten, kuten muutkin eurooppalaiset monarkit tuohon aikaan valtaamillaan alueilla. Kuitenkin on muistettava, että Porvoon maapäivien laillisuuspykälät olivat tulkinnan varaisia; niistä kiisteltiin seuraavat 100 vuotta. Ja aina oli pidettävä mielessä, että Venäjän keisari päätti lopullisesti asioista. On arvioitu Aleksanteri I:n ”hyvää” käytöstä Porvoossa myös siltä kantilta, että Euroopassa oli käynnissä Napoleonin sodat, jotka uhkasivat Venäjääkin ja sen tähden keisari halusi rauhoittaa Ruotsin vastaisen raja-alueen.

Ainoa sota, joka autonomian aikana suoraan vaikutti Suomeen, oli Krimin eli itämainen sota. Sodan aikana brittiläis-ranskalainen laivasto kävi tuhoamassa Bomarsundin linnoituksen Ahvenanmaalla ja teki tihutöitä eri puolilla Suomen rannikkoa. Tätä sodan osaa kutsutaan Oolannin sodaksi. Välilliset vaikutukset maahamme olivat merkittäviä. Aleksanteri II nousi Venäjällä valtaan 1855. Hän vakuutui siitä, että Krimin sota oli paljastanut perusheikkouksia Venäjän valtiossa, mitkä johtivat uudistuksiin. Muun muassa 55 miljoonaa maaorjaa vapautettiin ja teollisuutta modernisoitiin voimakkaasti.

Keisari vieraili Suomessa vuonna 1856 ja seneli senaatin pöytäkirjaan uudistusohjelman. Senaatin tuli laatia suunnitelmat teollisuuden, kaupan, liikenteen ja kansanopetuksen vauhdittamiseksi. Aleksanteri II:n aikana tehtiin monia uudistuksia; kaupankäynti maaseudulla sallittiin, Suomi sai oman rahan, suomen kielen asemaa parannettiin, kunnallishallintoa ja kansakoulua uudistettiin. Uudistusten vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan oli moniulotteinen. Ne vauhdittivat merkittävästi elinkeinöelämän, suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan kehitystä.

Aleksanteri II:n määräyksestä kutsuttiin koolle valtiopäivät Helsinkiin 1863. Ne olivat ensimmäiset säätyvaltiopäivät Porvoon jälkeen. Valtiopäivien avajaisissa Aleksanteri II vahvisti saman vakuutuksensa suomalaisille kuin edeltäjänsäkin. Hän kuitenkin muutti siinä sanan ”konstituutiot” ”asetuksiksi”. Aleksanteri II halusi tähdentää sitä, että Suomella ei ollut sellaista valtiosääntöä, jossa valta olisi jaettu. Hän lupasi noudattaa lainmukaista hallintoa, ei vallankumouksellista vallanjakoa hallitsijan ja valtiopäivien kesken.

Krimin sodasta ja reformeista alkoi kuitenkin Venäjän hallinnon yhtenäistäminen, jolla oli merkittävä vaikutus myös Suomen asemaan. Tavoitteeksi tuli Venäjän valtion yhtenäisyys ja jakamattomuus. Aleksanteri II pyrki yhdenmukaisuuteen valtakunnan läntisissä reunamaissa. Suomen erillisaseman kannalta muutos oli epäedullinen, mutta käytännössä hallituskauden alkuajan myönnytyt reformit antoivat tilaa Suomen autonomian laajenemiselle. Samalla kuitenkin kylvettiin myöhemmän konfliktin siemenet: yhtäältä oli yhtenäistynyt Venäjän valtio, toisaalta siitä separoituva Suomen valtio.¹⁷

Helmikuun manifesti 1899 oli varsin luonnollinen jatko kehitykselle. Se oli perussäädöksineen vain yksi etappi pitkässä ja monivaiheisessa keisarikunnan lainsäädännön yhtenäistämiskehityksessä, joka oli alkanut jo 1826 aloitetussa lakikodifikaatiossa. Monien erityistekijöiden johdosta Suomi oli silloin jäänyt sen ulkopuolelle, vaikka kodifikaatio oli vuodesta 1835 ulotettu Suomeenkin. Käytännössä manifestin mukaista yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä oli harjoitettu jo ennen vuotta 1899. Helmikuun manifestissa ilmi tullut kehitystrendi oli keisarikunnassa pysyvä ja peruuttamaton.¹⁸

Suomessa helmikuun manifesti tulkittiin hallitsijavakuutuksen rikkomukseksi (valarikos) ja jopa eräänlaiseksi valtiokaappaukseksi. Manifestia vastaan kerättiin ns. suuri kansalaisadressi (½ miljoonaa allekirjoitusta), jonka suuri lähetystö vei Pietariin keisarille. Nikolai II ei kuitenkaan ottanut lähetystöä vastaan eikä sillä ollut tarkoitettua vaikutusta Venäjän politiikkaan. Sen suurin merkitys olikin Suomen sisäisen, kansalaistunteen ja -mielipiteen mobilisointi. Vasta helmikuun manifesti ja suuren adressin keruu tekivät laajat kansankerrokset tietoiseksi Suomen perustuslaeista ja valtiopoliitista. Reaktiona oli myös laaja kansanvalistustoiminta.¹⁹

---

¹⁷ Jussila Osmo: Suomen suuriruhtinaskunta 1809 – 1917, kirjassa Jussila – Hentilä – Nevakivi: Suomen poliittinen historia. Helsinki 2009. s. 48.

¹⁸ Jussila 2009, 76 - 77

¹⁹ Jussila 2009, 77

Tähän ensimmäiseen sortokauteen tuli avuksi sota. Venäjän ja Japanin sota käytiin vuosina 1904 – 1905. Se päättyi Venäjän katkeraan tappioon. Tappio aiheutti Venäjällä voimakasta yhteiskunnallista liikehdintää. Venäjän yleislakko johti niin sanottuun vuoden 1905 vallankumoukseen, joka johti lopulta perustuslailliseen monarkiaan.

Lakkoliike levisi myös Suomen suuriruhtinaskuntaan, kun se oli jo laimenemassa emämaassa. Pietarin suomalaiset rautatieläiset liittyivät venäläisten rautatieläisten lakkoihin. Ilman Venäjän tapahtumia, pelkästään Suomen sisäisistä syistä, tämä viikon pituinen lakko tuskin olisi puhjennut.

Suomen lakko oli alkuvaiheessa selvästi kansallinen. Tehtaat pysähtyivät, virastot ja koulut sekä kaupat suljettiin, ja suomalaisia siirtyi kaduille, kylille ja toreille. Pää tavoitteena oli ”laillisten olojen” palauttaminen eli status ante Bobrikov. Hyvin nopeasti mukaan tuli myös sosialidemokraattien yhteiskunnallisia reformitavoitteita, erityisesti yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. ”Punaisessa julistuksessa” peruspäämäärä oli sama, laillisten olojen palauttaminen. Menetelmänä oli vallankumouksellinen kansalliskokous ja sen valitsema väliaikainen hallitus. Lopuksi julistettiin, että Venäjästä ei tulisi erota, mikäli sen kansan parhaat ainekset pääsisivät siellä valtaan.²⁰

Lakon lopettaneessa keisarin marraskuun manifestissa julistettiin helmikuun manifestin soveltaminen toistaiseksi keskeytetyksi ja vuoden 1901 asevelvollisuuslaki sekä eräitä muita helmikuun manifestin jälkeen annettuja asetuksia kumotuksi. Suomen senaatin tehtäväksi tuli tehdä ehdotus säätyvaltiopäiville yleisestä ja yhtäläisestä ääni- ja vaalioikeudesta sekä sanan-, paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapaudesta. Säätyvaltiopäivien oli esitykset hyväksyttävä ja esitettävä ne tsaarin hyväksyttäväksi.

Suomeen tuli moderni yksikamarinen eduskuntalaitos ja ensimmäiset vaalit pidettiin maaliskuussa 1907. Säätyjärjestelmään verrattuna äänioikeutettujen määrä kohosi uudessa järjestelmässä 126 000 suomalaisesta miehestä 1 276 000 yli 24-vuotiaaseen suomalaiseen naiseen ja mieheen. Äänioikeutettujen määrä siis kymmenkertaistui.

---

²⁰ Jussila 2009, 84

Vuoden 1905 kriisin laukaisi ulkoinen seikka, mutta sille tarjosivat tulkinnan sisäiset valmiudet. Kansakoulut, nuorisoseurat ja yhdistykset olivat 1800-luvun lopulla levittäneet ajatusta yhteisestä kansallisuudesta ja siihen perustuvasta kulttuurisesta tasa-arvosta ja antaneet järjestäytymisessä tarvittavia taitoja. Kun Suomen ja Venäjän välinen kriisi puhkesi 1899, siihen oltiin aatteellisesti valmiita. Kun suurlakko sitten puhkesi, se asettui jo hahmottuneeseen perspektiiviin. Tapahtuma oli vapautumisen suuri juhla, jossa kansalaiset ja demokraattiset ainekset sulautuivat yhteen. Se oli vapautumista suhteessa emävaltioon ja eri ryhmien äkillistä tietoisuuden kasvua suhteessa toisiinsa.²¹

Suurlakon jälkeinen murros oli äkillinen, totaalinen ja helppo ja se tapahtui koko valtion tasolla. Se tuli ylhäältä alaspäin eikä alhaalta ylöspäin. Suomen poliittisen järjestelmän muutos oli Euroopan rajuin sikäli, että kaikkein vanhanaikaisempiin kuuluneesta systeemistä siirryttiin yhdellä kertaa kaikkein moderneimpaan. Suomessa ajettiin kaikkien muiden maiden ohi ottamalla suoraan käyttöön yleinen ja yhtäläinen äänioikeus miehille ja naisille sekä yksikamarinen eduskunta. Se oli helppoa, koska muutoksen mahdollisti ulkoinen kriisi. Venäjän yksinvaltaisuuden lamaantuessa syntyi äkillinen valtatyhjiö. Suurlakko, joka mursi vanhan vallan, oli kansallinen lakko. Venäjän kriisin luoma tilanne yhdisti aluksi kaikkien rivit, koska maassa vallinnut komento painoi kaikkia. Eduskuntalaitoksen uudistus pakotti puolueet järjestäytymään uudelleen, nimenomaan yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden takia. Vaaleja oli aluksi lähes joka vuosi. Puolueet levittivät tietoa yhteiskunnasta yhä useammalle suomalaiselle.²²

3.2. Kansallisen herätyksen jatkuminen

Turun palon jälkeen yliopisto, Turun Akademia, siirrettiin Helsinkiin vuonna 1828 ja sen nimeksi tuli ”Suomen Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto”. Sen piirissä kehittyi kansallisen elämän keskus, jossa muodostettiin kuvaa Suomesta. Yliopisto saattoi päätökseen ajatuksen Helsingistä Suomen pääkaupunkina ja sen kautta Suomesta kansakuntana.²³

Kansallisen herätyksen piirteitä näkyi 1800-luvun alkupuoliskolla lehdistössä ja yliopiston piirissä. Vuoden 1844 alusta ilmestyi ruotsinkielinen *Saima* Kuopiossa, minne Snellman oli asettunut koulun

---

²¹ Alapuro, 305.

²² Alapuro 1994, 149 – 150.

²³ Klinge Matti: Keisarin Suomi. Helsinki 1997. s. 81

rehtoriksi. Lehti perustettiin kasvavan Kuopion paikallislehdeksi, ja samana vuonna sinne perustettiin myös kymnaasi. Lehdessä Snellmanin iskulauseena oli, että sivistyneistö piti kansallistaa ja kansakunta sivistää. Piti työskennellä aktiivisesti sen hyväksi, että yhteiskunnan huono-osaisemmat voisivat opiskella ja saivat taloudellisesti siedettävät elinolot. Sivistyneistön piti samaistua kansan kanssa, lähinnä kehittämällä suomi kulttuurikieleksi ja ryhtymällä itse puhumaan sitä. Sillä tavalla syntyisi yhteiskunnallista kansalaistoimintaa ja sen kautta onnellisempi yhteiskunta, jonka Snellman oli hahmotellut pääteoksessaan *Läran om Staten* vuonna 1842.²⁴

Yksi merkittävä päivä kansallisuusaatteen levittämisessä oli Floran päivä, 13. toukokuuta 1848. Tuon vuoden helmikuussa puhkesi Pariisissa vallankumous, joka ylsi Wieniin ja Berliiniin ja pian lähes jokaiseen Euroopan kolkkaan. Pietarissa oltiin varuillaan. Cygnaeus ohjasi viranomaisten luvalla suurenmoisen positiivisen mielenosoituksen kevätjuhlassa 13. toukokuuta 1848. Kyseisellä suurella manifestaatiolla ylioppilaat osoittivat olevansa yhtäältä ”todellisia suomalaisia”, toisaalta ”yhtä hyvin Hänen Keisarillisen Majesteettinsa alamaisia”. Se rauhoitti kaikki pahat aavistukset Pietarissa ja vahvisti maan lojaalisuuden Venäjälle. Samalla käännettiin omien kansalaisten puoleen pyrkien rakentamaan ja vahvistamaan suomalaista kansallisuusideaa.²⁵

Etelä-Pohjanmaan Järviseutua lähinnä sijainneet kansallisen herätyksen keskuksat olivat Vaasa ja Pietarsaari. Varsinkin näissä kaupungeissa toimineilla kouluilla oli vaikutusta Järviseudun kansalliseen heräämiseen. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen oli opettajana Vaasan lukiossa vuosina 1853 – 1863 ja Vaasan palon jälkeen hänen vaikutuksensa oli suuri myös Pietarsaaressa. Eräät Järviseudun nuoret olivat hänen oppilainaan ja toivat vaikutteita Järviseudulle. Niinpä Vimpelin pappilasta oli samaan aikaan kaksi Gustaf Johanssonin poikaa Yrjö-Koskisen opissa. Vuonna 1861 nämä pojat pääsivät ylioppilaaksi Pietarsaaren lukiosta.²⁶

Yleisesti tutkijat lähtevät siitä, että suomalaista yhteiskuntaa on kehitetty paljon ennen Suomen itsenäistymistä. Esimerkiksi historian professori (emerita) Marjatta Hietala kirjoittaa:

---

²⁴ Klinge 1997, 133 – 134.

²⁵ Klinge 1997, 150 - 154

²⁶ Kivipelto 1983, 634

Satavuotiasta Suomea on juhlittu monin eri tavoin. Päällimmäisenä on ollut poliittinen kehitys, jopa pitkällä kaarella. Juhlinnan keskellä on unohtunut itsenäistymistä edeltänyt pitkä yhteiskunnallisten uudistusten ja innovaatioiden aika. Se kehitys voimistui 1800-luvun puolivälistä ja jatkui ensimmäiseen maailmansotaan. Suomalaiset oppivat yhdistyksissä ja järjestöissä vaikuttamisen väylät, jotka puuttuivat esimerkiksi virolaisilta. Virossa ei ollut kokoontumis- ja yhdistymisvapautta, mikä hidasti maan kehitystä.²⁷

Suomessa autonomian ajan suurta järjestäytymiskautta tarkastellaan niin sanotun kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta. 1800-luvun jälkipuoliskolla sääty-yhteiskunnan sisälle alkoi kasvaa uusi, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteiskunta. Kansallisuus ja luokka työntyivät esiin sitä vastavassa aatteiden ja mielipiteiden mukaan organisoituneessa yhteisössä, jonka piirissä ihmiset saattoivat yhä vapaammin liittyä yhteen sosiaalisesta asemasta riippumatta, muodollisesti samanarvoisina kansalaisina. Tuon ajan suuri joukkojärjestäytyminen johti suoraan kansakunnan ja valtion muodostumiseen.²⁸

3.3. Erkki Jäykkä (Lillstrang) (1827 – 1858)

Erkki Lillstrang syntyi Vimpelin kirkonkylässä maaliskuun 10. päivänä 1827 ja kuoli nuorena vain 31 vuotiaana 7.6.1858. Hän oli Järvisseudun ensimmäinen kansallisen herätyksen kokenut talonpoika.

Erkki Jäykästä on Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen kirjoittanut pitkän muistokirjoituksen kahdessa Suometar-lehdessä syyskuussa 1859 eli yli vuosi Erkin kuoleman jälkeen. Yrjö-Koskinen oli tutustunut Erkki Jäykkään vuosien varrella Suometar-lehden ja Vimpelin kappalaisen Gustav Johanssonin välityksellä.

Kirjoituksen otsikkona oli Erkki Jäykkä, Lautamies Wimpelissä Lappajärvellä.

(...) Erkki oli lapsista viides ja hän oli ruumiillisesti heikko, joten hänen tulevaisuuden näkymät eivät olleet kovin myönteisiä. Mutta nuorukaisessa paloi erinomaisen verevä

---

²⁷ Hietala Marjatta: Itsenäisen Suomen rakentaminen oli sataa vuotta pidempi projekti: Tieteessä tapahtuu 1. Lahti 2018. s. 37 – 38.

²⁸ Alapuro, Liikanen: Miten suomalaisista tuli suomalaisia?, kirjassa Alapuro, Liikanen, Smeds, Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki 1987. s. 5.

into, hänen harras mielensä etsi tietoa ja taitoa, ja tämä sisällinen vetovoima saattoi hänet uusille poluille. Hänen hartaasta pyynnöstään isä Jaakko päästi hänet 18-vuotiaana Mustialan maanviljelyskouluun lokakuussa 1845. Hänen opiskelunsa kustansi luettelon mukaan "Höga Kronan" eli valtio. Erkki oli tässä koulussa kaksi vuotta. (...)

Erkki oli niitä, jotka ovat Mustialasta saaneet oikean elämän opin maanviljelyksestä. Eikä siinä kaikki; koko hänen näköalansa täällä leveni ja perustus laskettiin hänen elämänsä riennoille. Näyttääpä olleen sula sattumus, että Erkissä tällä kouluajalla valkeni isänmaan rakkaus, joka sitten kaikissa hänen hankkeissaan perää piti. Itse hän, tätä seikkaa selittäessään, nimitti Sakari Sakaripojan (Zachris Gajander), joka silloin kävi samaa koulua ja kehoituksillaan saattoi vähäisen kirjaston toimeen. Kirjoja ja Suometar lehteä lukiessaan Erkki ja muutamat muut nuorukaiset imivät ensimmäiset pisarat isänmaan rakkaudesta. Tähän aikaan Erkki alkoi käyttää Jäykkä nimeä, vaikka virallinen nimi oli koko ajan Lillstrang.²⁹

Vuosina 1847 – 1849 Jäykkä palveli työvoutina Maaningalla, herra kruununvouti Winterin luona Wainikkalan talossa. Samasta talosta hän myös nai sisäpiian Katariina Laitisen vuonna 1848. Syksyllä 1849 Erkki Jäykkä muutti takaisin isänsä luokse Vimpeliin.

Erkki Jäykan suurin ansio Vimpelissä oli maanviljelyksen kehittäminen. Mustialasta hän toi Skotlannin auran piirustukset ja alkoi naapurinsa kanssa sitä tekemään. Tuon ajan ennakkoluuloja kuvaa hyvin se, että auraa kotona rakentaessaan hänen piti pilkan vuoksi peittää rakennelmansa yön ajaksi.

Kun ensimmäinen uudenlainen aura tuli valmiiksi ja sillä kynnettiin, lupasivat naapurit keittämättä syödä kaikki kaurat, mitä sen koneen jäljessä kasvaisi. Tämä ensimmäinen yritys olisi helposti voinut jollakin tapaturmalla mennä pilalle ja ihmisten luottamus olisi ehkä palaamattomasti hävinnyt. Kesä oli kuiva ja kaurasato jäi mitättömäksi. – Jäykkä yksin leikkasi lähes 50 tynnyriä. Nyt alkoi pilli toisin soida. Äkkiä rupesi joka talo tekemään yhtäläisiä auroja, ja muihin seurakuntiin, jopa kaukaisiin pitäjiin levisi tämä

---

²⁹ Yrjö-Koskinen: Suometar-lehdessä 2.9.1859 n:o 34.

kyntämisen taito. Tuohon aikaan auraa kutsuttiin Wimpeli-auraksi. (...) Myöhemmin nimi on muuttunut Jäykän-auraksi.

Mahdotonta on selvästi sormella osoittaa ne kaikki seikat, joissa Erkki Jäykkä hyödynsi syntymäseutuaan. Hänen ikänsä olikin niin lyhyt ja hänen vaikutuksensa katkaistiin kesken. Mutta kappelilaistensa sivistykselle hän kuitenkin näyttää laskeneen perustuksen. Joka wimpeliläisen näkee ja panee hänen lähiseutujen ihmisten rinnalle, se kohta havaitsee eroituksen. Että Wimpelin takamaissa sivistys on paremmalla kannalla kuin muualla näillä seuduin, sen asian pidämme Jäykän ansiona. (...)

Ja jos ansionsa ei olisikaan niin suuri, on hän ainakin tässä kappelissa aloittanut uuden järjellisen maanviljelyksen. Tämä asia ehkä vähältä näyttää; mutta joka on yrittänyt ja kokenut, kuinka hidas Suomen rahvas on rupeamaan mihinkään uuteen, se käsittää, kuinka paljon neroa, tointa ja rakkautta vainajassamme asui. Hänen toimensa on yltäkyllin ansainnut nämä meidän yksinkertaiset muistosanamme. Sillä moni, joka loistavissa viroissa on elänyt, moni joka on kaikenlaisiin tieteellisiin seuroihin pyrkinyt jäseneksi, ei ole kuitenkaan isänmaatansa hyödyttänyt niinkään paljon, kuin talonpoika Erkki Jäykkä.³⁰

Yrjö-Koskinen kertoi, kuinka Jäykkä vaikutti maatalouden kehitykseen Vimpelissä. Esimerkkinä tästä olkoon se, kuinka suo muutettiin pelloksi. Järviseudulla oli hyvät edellytykset suoviljelyyn ja toiminta sai uutta puhtia, kun valtiovalta ryhtyi edistämään neuvoviljelystä antamalla kunnille sitä varten edullisin ehdoin lainaa.

Suota oli kasken tapaan totuttu polttamaan Pohjanmaalla, mistä saattoi lopulta olla seurauksena ravinteiden palaminen loppuun. Järviseudulla alkoi kapina huonoksi osoittautunutta käytäntöä vastaan. Toisenlaista kantaa ajoi voimallisesti Lappajärven rovasti Jaakko Fellman. Samanaikaisesti kydönpolttoa arvosteli Suometar-lehdessä (1858/43) Kyösti Uusitalo seuraavasti: *Sanalla sanottu: tänä kesänä on ihastuksissa poltettu newoja ja kytömaita niin että huonommissa kohta waan on*

---

³⁰ Yrjö-Koskinen; Erkki Jäykkä, Suometar-lehdessä 16.9.1859.

harmaita kiwiä. Sanot kukaties: oletteko lappajärveläiset hulluja, että poltatte maanne mitättömiksi? Jaa, niin täällä ollaan lukiani! Näyttää ikään kuin ei saataisi muutoin kuin kovilla sanoilla esitettyä tätä järjetöntä polttamista, joka turmelee maat ikuisiksi ajoiksi.

Kirjoittaja totesi kuitenkin, etteivät kaikki olleet yhtä ”hulluja”, sillä Vimpelin kappelissa oli paljon polttamisen vastustajia. Vimpeliläisten asenteisiin vaikutti Mustialan maanviljelyskoulun käynyt Erkki Jäykkä, jonka työn tulokset olivat nähtävissä Vimpelissä monin tavoin.

Myöhemmin vimpeliläiset joutuivat vastaamaan näistä maakunnan isäntien mielestä ”kerettiläisistä” ajatuksista. Vimpelissä 1870 pidetyssä Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran kokouksessa esitettiin varsinaisen kokousohjelman ulkopuolella seuraava kysymys: ”Kun vimpeliläiset monessa edellisessä maanviljelykokouksessa ovat puoltaneet kydönviljelystä ilman polttoa, niin kysytään, millä he perustelevat ja todistavat sen mahdolliseksi ja hyödylliseksi?” Vastauksessaan vimpeliläiset totesivat, ettei vanhaa kytöä ole syytä polttaa, ei myöskään kääntöauralla avattua heinällä ollutta niittyä. Sopivaa sen sijaan oli polttaa uudisviljelyn kuokoksessa puut ja kannot, jopa osaksi turvetta-kin. Parhaiten kytö saatiin kasvukuntoon saveamalla ja lannoittamalla. Poltettaessa kuluu aina maan paras aines, huonoin jää palamatta, opastivat Vimpelin miehet kokousväkeä. Kun vielä vakuutettiin, että polttamisen jälkeen on jäljellä pienempi prosentti hyvää, suurempi prosentti huonoa maata, alkoivat useimmat jo tulla miettelijäksi ja tuumia, että lienee syytä olla kydönpoltossa säästeliäämpi. ”Rovasti Fellman vimpeliläisineen olivat ilmeisesti noin puolen vuosisataa aikaansa edellä”, toteaa Hautamäki Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran 100-vuotishistotissa.³¹

3.4. Kansalaistoiminnan syntyminen Vimpelissä.

3.4.1. Kunnallishallinnon alkaminen

Valtion tehtävien lisääntyessä 1800-luvun kuluessa ryhdyttiin päätösvaltaa siirtämään asteittain alemmalle tasolle. Tämän kehityksen myötä nähtiin paikallishallinnon tehostaminenkin tarpeelliseksi. Pitäjiin oli saatava asioita keskitetysti hoitavat hallintoelimet. 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä paikallishallinto hoidettiin pitäjänkokousten avulla. 1850-luvulle tultaessa järjestelmän tarkoituksenmukaisuus ja sen hallinnollinen tehokkuus kyseenalaistettiin.

---

³¹ Viitaniemi 1983, 189 – 191.

Virkamiehet totesivat monessa yhteydessä pitäjänkokousjärjestelmän puutteet. Toimeenpanevan elimen puuttuminen sekä asioiden esittäminen pitäjänkokouksissa ilman sen kummempaa valmistelua heikensi järjestelmän hallinnollista tehoa sekä kokousten päätösten käytännön toteuttamista. Papiston keskuudessa vanhaa järjestelmää pidettiin tehottomana myös sen vuoksi, että se säilytti kaikki tehtävät papin harteille.

Kritiikkiä järjestelmää kohtaan esitettiin myös sanomalehdistössä. Julkisen sanan mukaan tehottomuutta aiheutti ensinnäkin se, että kunnallista elämää koskevat määräykset olivat hajallaan eri asetuksissa. Kritiikin kärki kohdistui kuitenkin siihen, että pitäjänkokous ei rakentunut edustukselliselle periaatteelle.³²

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla annettiin 6. päivänä helmikuuta 1865. Asetuksen päätavoitteena oli seurakuntaa vastaavan maallisen yhteisön luominen eli seurakunnan ja kunnan erottaminen toisistaan. Kuitenkin seurakunnan ja kunnan alue oli sama. Päättäntävaltaa kunnan asioissa oli kuntakokouksella, jossa äänivalta oli jokaisella hyvämaineisella kunnan jäsenellä, joka oli Suomen kansalainen ja maksoi veroa kunnalle. Äänimäärän perusteena oli veroäyrien määrä. Ilman äänioikeutta olivat mm. palkolliset ja irtolaiset sekä aviovaimot ja muutkin naishenkilöt, jotka eivät itse hallinneet omaisuuttaan. Aikaa uuteen järjestelmään siirtymiseen annettiin kolme vuotta, jota voitiin erityisistä syistä kuitenkin pidentää.

Järviseudun ensimmäinen kunnallishallinto perustettiin Vimpeliin. Pöytäkirja tästä tehtiin yhteisessä lailliseen aikaan kuulutetussa seurakunnan kokouksessa 2. päivänä tammikuuta 1866. Puheenjohtajana kokouksessa toimi kappalainen A.O. Törnudd, joka kirjoitti myös pöytäkirjan suomen kielellä. Vimpelin kunnan perustamisasiakirjan vahvistivat allekirjoituksillaan Anders Oskar Törnudd, Eric Strang ja Erik Spangar. Puumerkkinsä siihen piirsivät Juha Lypsinmaa, Antti Matinp Pokela ja Antti Antinp Spangar. Kirjoitustaitoa ei vielä ollut läheskään kaikilla.

Kuntakokouksen ensimmäiseksi esimieheksi eli puheenjohtajaksi valittiin pastori A.O. Törnudd vuosiksi 1866 – 1868. Varaesimies jäi valitsematta. Kunnallislautakunnan esimieheksi valittiin talokas

---

³² Uusitupa Jari-Matti: Vimpeli kuntakokouskaudella 1866 – 1919, kirjassa Terhi Honkonen ja Jari-Matti Uusitupa: Vimpelin historia. Saarijärvi 2009. s. 59 – 60.

Matti Markuksenp. Heikkilä ja varaesimieheksi kirkonisäntä Erkki Jaakonp. Strang ja jäseniksi talokkaat Heikki Jaakonp. Mäkelä, Johannes Matinp. Tuomaala, lautamies Aleksander Lillstrang, Antti Jaakonp. Storstrang, Matti Antinp. Pyhalahti ja Juha Erikinp. Lund. Varajäseniksi talokas Jaakko Matinp. Lakanen, Antti Jaakonp. Lillstrang ja kirkonmies Antti Antinp. Spangar. Kaikki valitut lukuun ottamatta Törnuddia olivat talonpoikia.³³

Kuntakokouksella oli asioista päätäntävalta, mutta kunnallislautakunta oli toinen keskeinen elin kunnan asioiden hoidossa. Sen ensimmäinen tehtävä oli asioiden valmistelu kuntakokoukselle. Toinen tärkeä tehtävä oli päätösten toimeenpano. Lisäksi kunnallislautakunnalla oli monia erikoistehäviä, kuten kirjeenvaihto, kunnan omaisuudesta huolehtiminen, äyriluetteloiden laatiminen, verojen kanto, kunnallisten maksujen periminen jne. Vimpelissä kunnallislautakunnan pöytäkirjat autonomiselta ajalta ovat hukassa, mutta kuntakokousten kaikki pöytäkirjat samalta ajalta ovat tallessa.

Autonomisella ajalla Vimpelissä oli kuntakokousten esimiehiä 11 kappaletta. Ensimmäinen oli pappi, seuraavat kahdeksan olivat talonpoikia ja kaksi viimeistä kauppiaita. Kunnallishallinnon uudistaminen lujitti luottamusmiesten, pääsääntöisesti talonpoikien, valtaa. Heillä oli myös vahvasti sananvaltaa kirkollisissa asioissa. Tämä talollisluokan järjestäytyminen oli tärkeä osa modernin valtion muodostumista ja samalla taloudellista nousua.

3.4.2. Kansakoulu

Kansan opetus aloitettiin kirkon piirissä. Kirkollisen kansanopetuksen päätavoitteena oli opettaa kansalle kristinuskon perusteita, jotta se omaksuisi ne elämäänsä ohjaaviksi arvoiksi ja tavoiksi. Hengellisen valistuksen ohella kirkollisella kansanopetuksella oli myös maallisempi merkitys. Jotta kansa voisi ylipäättään lukea Jumalan sanaa, oli se opetettava ensin lukemaan. Niinpä lukutaidon opetus oli keskeisellä sijalla kirkon opetustyössä.

Kansanopetuksen varhaisia muotoja olivat lukukinkerit, rippikoulut ja lukkarin tai vähäarin tarjoama lastenopetus. Seurakunnan ylläpitämän kiertokoulun perustaminen ajoittuu Vimpelissä vuoteen 1859. Sitä edelsi keisarillinen julistus vuodelta 1858, joka velvoitti seurakuntia vastaamaan lasten

---

³³ Vimpelin kunnan perustamiskokouksen pöytäkirja, Vimpelin kunnan arkisto.

alkeisopetuksesta. Niinpä Vimpelin kirkonkokous päätti joulukuussa 1859 perustaa seurakuntaan kylä- eli kiertokoulun, ja valitsi sen opettajaksi mäkitupalainen Juho Erkinpoika Storstrangin. Hänen oli määrä opettaa seurakunnan lapsia *”aina sen jälkeen kuin tarvis vaatii ja papit näkevät tarpeelliseksi”*. Kirkollisista asiakirjoista ei selviä kuinka kauan Storstrang toimi kiertokoulun opettajana. Varsinainen kiertokoulujärjestys, jossa säädettiin tarkasti kouluajat ja -paikat, tehtiin vasta 1870-luvulla. Kiertokoulua pidettiin Vimpelissä kunnallisen koulun rinnalla aina 1930-luvulle saakka.³⁴

Jo vuoden 1865 kunnallisasetuksessa oli kunnille annettu velvollisuus huolehtia kansanopetuksesta. Vuoden 1866 kansakouluasetuksen mukaan kansakoulujen ylläpitäjiksi määrättiin kunnat, joskin oli mahdollista perustaa myös yksityisiä kansakouluja. Kansakoulut olivat 4-vuotisia. Niihin otettiin lukutaitoisia poikia ja tyttöjä. Alkeisopetuksesta huolehti edelleen pääasiassa kirkko, joskin kansakoulujen yhteydessä pidettiin useimmiten myös pientenlasten koulua.

Aloitteen kansakoulun perustamiseksi Vimpeliin teki pastori A.O. Törnudd. Vimpelin pappilassa syyskuussa 1867 pidetyssä kuntakokouksessa hän piti koulua puoltavan puheen, ”jossa osoitti kansanvalistuksen suurta arvoa, erinomattain historiasta näyttäin, kuinka ne maat, joissa kansanvalistus on korkeammalla kannalla, myös muissa suhteissa seisovat edellä muita”. Useimmat kokousedustajista vastustivat koulun perustamista, sillä ”he tuumasivat kansalla jo olevan kyllä oppia ja valkeutta”. Osa vastustajista vetosi köyhyyteen. Äänestettäessä oli vastustajien mentävä ulos ja kansakoulun puoltajat jäivät sisälle. (...) Sisälle jäivät A.O. Törnudd ja kymmenen talonpoikaa ja päättivät anoa valtioapua opettajan palkkaukseen ja perustaa koulun, ”jos he päinsä saisivat koulun toimeen”.

Jo samana syksynä saapui senaattiin vimpeliläisten valtionapuanomus. Valtionapua anottiin kolmeksi vuodeksi ja myönteinen päätös saatiin. (...) Syyskuussa 1868 aloitti Järviseudun ensimmäinen kansakoulu Juho Spangarilta eli Hovilalta vuokratuissa huoneissa. Koulun yhteydessä toimi myös pientenlasten koulu, jossa opetettiin neljä viikkoa syksyisin ja viisi viikkoa keväisin sekä lukukauden aikana yksi päivä viikossa. Jo lukuvuonna 1868 – 1869 pientenlasten koulussa oli 6 – 10 vuotiaita

---

³⁴ Uusitupa 2009, 47 - 50

oppilaita 46. Opettajaksi saatiin Gustava Karoliina Rosenqvist Janakkalasta. Tässä yksityisessä kansakoulussa oli ensimmäisenä vuonna oppilaita 37, joista Vimpelistä 33, Alajärveltä 3 ja Lappajärveltä 1. (...)

Koulu toimi kuitenkin vain kaksi vuotta. Kansakouluyhtiön osakkaat yrittivät saada vuonna 1870 koulua kunnalle. Toukokuussa 1870 pidettiin kiivas kuntakokous Vimpelin pappilassa. Koulun vastustajien johdossa esiintynyt Antti Antinpoika Storstrang totesi: ”Jos valtio maksaakin opettajalle luvattun palkan, niin ei kuitenkaan se ja mikä kunnalta on määrätty vähimmässä laskussa opettajalle maksettavaksi riitä hänen ylläpidokseen, sillä tietty on, että herrat syövät kymmenen vertaa enempi kuin talonpojat, kun heillä vielä pitää olla kauhea kuumuus huoneissa niin ei niitä puitakaan kukaan jaksaa laittaa. Se luvattu palkka tulisi vuosi vuodelta lisättäväksi, niin että kunta lopulta kokonaan nääntyisi, sillä herroilla ei ole yhtään omaatuntoa, talonpojilla sitä vielä on, vaiikkei niilläkään paljoa”. (...) Äänestyksessä koulun vastustajat voittivat selvästi.

Kansakoulu lakkasi Vimpelissä, mutta Erkki Sandbacka piti 1870-luvulla monta vuotta kotonaan kiertokoulua ja toimi samalla palkatta kirjaston hoitajana. Kunnallista koulua yritettiin useamman kerran saada kunnalle, mutta yritykset epäonnistivat. 1870-1880-luvun vaihteessa Vimpelissä toimi yksityinen kansakoulu noin viiden vuoden ajan. Koulun kunnallistamista yritettiin jälleen uudelleen, mutta se ei onnistunut. Viimein lokakuussa 1884 kuvernööri määräsi, että yksityinen koulu on otettava kunnan kouluksi 1.9.1885.³⁵

3.4.3. Kirjasto Vimpeliin

Suometar-lehti ilmoitti lokakuussa 1858 Lappajärveltä: ”Lukutaito pitäjässä on jommonenki. Herrat Pietarsaaren lukiosta kuuluvat lahjoittaneen Wimpelin kappeliin yli 40 kirjaa, lainakirjaston perustamiseksi. Kirjat kuuluvat oleman hyviä ja hyvin niitä ainakin lainassa olleen ja luetun. Onnea vaan tälle perustukselle! ja kiitokset ja kunnia herroille, sen perustajille!”³⁶

---

³⁵ Kivipelto 1983, 637 – 640.

³⁶ Ilmoitus. Suometar-lehti 26.11.1858, s. 4.

Y.S. Yrjö-Koskinen oli tuolloin opettajana Pietarsaaren lukiossa ja mukana lahjoituksessa oli muitakin kansallismielisiä henkilöitä kyseisestä lukiosta. Kirjaston perustaminen Vimpeliin liittyy vimpeliläisen Erik Lillstrangin (Jäykkä) ja professori Yrjö-Koskisen ystävyYTEEN. Professori Yrjö-Koskisen keskeiseen osaan Vimpelin kirjaston synnyssä viittaa se, että Vimpelin kuntakokouksessa tehtiin vuonna 1876 esitys muistomerkin pystyttämiseksi Yrjö-Koskiselle Vimpeliin.

Kirjastoa ei hyväksytty Vimpelissä yksimielisesti. Kun kirjat olivat saapuneet ja kappalainen kutsui vaivaishoitokunnan päättämään, mitä kirjoille olisi tehtävä, Antti Storstrang sanoi: ”Ei oteta kirjoja vastaan. Pannaan menemään rohveySYÖRILLE takaisin. Jos vaivaishoitokunta alkaa kirjoja lainaamaan, niin loputkin nuoret lakkaavat tekemästä työtä. Kenoveevankirjaa vain luetaan.”³⁷

3.4.4. Paloapuyhdistyksen syntyminen

Kuntien välisellä yhteistoiminnalla oli esikuvia jo seurakunnallisen pitäjähallinnon ajalta, jolloin emäpitäjä ja kappelit pitivät säännöllisesti yhteisiä pitäjänkokouksia. Yhteisten kokousten perinne säilyi vuoden 1865 kunnallisasetuksen myötä, sillä asetuksessa annettiin mahdollisuus kuntien tilapäiseen yhteistoimintaan. Asetuksen nojalla pidettiin sitten runsaasti yhteisiä kokouksia, joissa käsiteltiin etupäässä tie-, silta- ja kyytiasioita.

Palovahinkojen korvaamisessa oli kihlakunta perinteisesti muodostanut hallintoalueen. 1800-luvun kuluessa alkoi pitäjäkohtainen toiminta saada yhä enemmän kannatusta. Kunnallisen itsehallinnon perustamisen jälkeen ryhdyttiin muodostamaan myös kuntakohtaisia paloapuyhdistyksiä, joiden hallinnointi oli varsin kirjavaa.

Vimpelissä ryhdyttiin perustamaan Järvisseudun ensimmäistä paloapuyhdistystä vuonna 1866. Lokakuussa pidetyssä kuntakokouksessa valittiin komitea, joka tekisi täyden ehdotuksen asiasta. Komitean ehdotus valmistui nopeasti, sillä sitä käsiteltiin jo marraskuun kokouksessa. Ehdotus luettiin, korjattiin ja lopulta hyväksyttiin paloapuyhdistyksen säännöt. Yhdistykselle valittiin johtokunta ja henkilöt palovahinkoja arvioimaan.

---

³⁷ Kivipelto 1983, 689.

Vimpelin kunnan paloapuyhdistyksen toiminta jäi lyhyeksi, sillä jo seuraavana talvena ryhdyttiin suunnittelemaan yhteistä Lappajärven, Evijärven ja Vimpelin paloapuyhdistystä. Asian valmisteliseksi muodostettiin toimikunta, johon Vimpelistä valittiin Matti Heikkilä ja Juho Erkinpoika Lund, molemmat olivat kunnallislautakunnan jäseniä. Toimikunnan laatima ehdotus yhdistyksen ohjesäännöstä valmistui huhtikuussa 1867, ja se hyväksyttiin edellä mainittujen kuntien yhteisessä kokouksessa toukokuussa 1867. Kuvernööri vahvisti säännöt 22.8.1867. Tämän jälkeen aloitti toimintansa Järvisseudun kuntien ensimmäinen yhteistoimintaelin, Lappajärven, Evijärven ja Vimpelin kuntien paloapuyhdistys, toimintansa.³⁸

3.4.5. Nuorisoseuraliike

Kansallinen herätys sai monenlaisia aatteita liikkeelle. Tällainen oli esimerkiksi nuorisoseuraliike. Se lähti liikkeelle usealta Suomen paikkakunnalta. Yhtenä merkittävimmistä paikoista oli Vaasa ja sanomalehti Waasan lehti. Laihialaista Vaasan lyseon oppilasta Juho Hietasta pidetään merkittävänä nuorisoseuraliikkeen alkuunpanijana. Hän kirjoitti useita artikkelisarjoja monista aiheista. Nuorisoyhdistysten perustamisesta julkaistiin hänen kaksiosaisen kirjoituksensa Waasa-lehden maaliskuun kolmannen ja seitsemännen päivän numeroissa vuonna 1881.

Juho Hietanen teki maaliskuun kolmannen päivän numerossa vuonna 1881 ehdotuksen nuorisoyhdistyksen perustamisesta:

”On melkein mahdotonta yksinäisen henkilön ruveta seuraamaan siveellisiä tapoja, jonka vuoksi jonkunlaiset yhdistykset ovat ihan välttämättömiä. Ehkäpä Suomen nuorisossa vielä on isäimme uljas henki ja he keskenään luopuvat kaikista entisyyden huonoista puolista ja yksistä käsin yhdistyvät aikaansa seuraamaan. Uskomme heissä isänmaan ja kansallisuuden rakkauden niin lämpimänä palavan, etteivät he ensihankaluuksista ota lannistuakseen, vaan solmivat lujan liiton edistyksen puolesta taistella; sittekin kun he ymmärtävät minkä siunauksen heidän pyrintönsä kansallisuudellemme tuottaisi”.

---

³⁸ Vimpelin historia 2009, 117 – 119.

Kirjoituksen toisessa osassa Hietanen lähemmin esitteli, minkälaisia yhdistyksiä olisi saatava aikaan.

”Tahdomme esitellä laajemmin tällaisen muutoksen eli oikeimmin sanoen yhdistysehdotuksen laatua, ja mitkä suhteet mielestämme ovat aikamme pyrintöjen mukaisia. Ennen kaikkea joka pyrintö tarvitsee innokkaan ja pontevan johtajan, sillä tietääksemme moni hankaluus voi tämmöistä pyrintöä kohdata. Emme kuitenkaan usko noita kunnissa puuttuvan, vaan toivomme hartaiden kansallisuutemme ystäväin kyllin uhraavasti rientävän yhdistys-ehdotuksen toteuttamiseen.

Yhdistyksen tarkoituksena on edistää kaikkea tosikansallista sivistystä, parantaa kansan tapoja ja aineellisuuden tilaa. Välttämätöntä on, että yhdistys kokoontuu vuosittain tarpeen mukaan ja toimeen panee nuorisolle sivistäviä hupia entisten kisojen sijaan, joissa useinkin riitoja ja tappeluja nousee juopuneiden kesken. Sillä eihän kenkään voine kieltää nuorisolta ihan tarpeellista huvitusta ja, kuin se erkanee entisistä huonoista tavoistaan, on kai välttämätöntä, että nuoriso saa siveellistä huvitusta ja tulee siten tilaisuuteen heittää yökulkunsa sikseen.

*Kokouspaikoissa ei huvitus saa olla päätarkoituksena, vaan siellä tulee keskustella yhdistyksen asioista, pitää esitelmiä isänmaallisista aiheista, harjoittaa laulantoa ja lausuntoa ja päättää puheen johtajan esittämässä aineissa ja lopuksi, jos sopivaa tilaisuutta on huvituksiin, koettaa, niin paljon kuin mahdollista on, säilyttää huveissa kansan omia tapoja.” (...)*³⁹

Kauhavalla oli jo 1870-luvulla keskusteltu nuorison yhteenliittymisestä. Kun Hietasen kirjoitukset ilmestyivät keväällä 1881, kauhavalaiset Jyväskylän lyseon lyseolaiset päättivät ryhtyä toimeen tulevana kesänä. Juho Heikki Kalan kotona Kauhavan Hahtomaassa ns. Kalan torpalla vietettiin Juhon nimipäivää juhannuksena 1881. Kalan torpan ylliskamarissa toteutettiin kevättalven aikana kypsynyt suunnitelma nuorisoyhtiön perustamisesta. Kokouksesta laadittiin pöytäkirja, jonka ovat allekirjoittaneet kaivertaja Matti Sippola sekä lyseolaiset Yrjö Näykki, Kustaa Pernaa ja Juho Heikki Kala ynnä talonpoika Kustaa Fräntilä.⁴⁰ Suomen ensimmäinen nuorisoseura oli perustettu 24.6.1881.

³⁹ Numminen Jaakko: Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Keuruu 1961, s. 93 – 94.

⁴⁰ Numminen 1961, 119 – 120.

Kauhavalle perustettu nuorisoseura säteili myös Järviseudulle, josta tehtiin vierailuja Kauhavan nuorisoseuran tilaisuuksiin. Liikkeen tunnettu johtohenkilö Santeri Alkio oli tavannut tuttavansa, vimpeliläisen kansakoulunopettaja Erkki Sandbackan, ja kehottanut häntä perustamaan Vimpeliin nuorisoseuran. Sandbacka oli vastannut olevansa liian vanha siihen hommaan ja kehottanut Alkiota kirjoittamaan asiasta Santeri Mäkelälle, joka oli seurakunnan kiertokoulunopettaja ja terävä poika. Alkio kirjoittikin Mäkelälle ja lähetti hänelle ohjeita ja tietoja nuorisoseuraliikkeestä.⁴¹

Vuonna 1890 oli Sääksjärvelle Santeri Mäkelän aloitteesta perustettu lukurengas, johon liittyi yli kymmenen jäsentä. Jokainen lukurenkaan jäsen osti yhden kirjan. Sen lukivat toiset, ja kun kaikki olivat lukeneet, osti seuraava jäsen kirjan jne. Niin oli luotu luku- ja tiedonhalu sekä pohja uudelle aatteelle.

Sitten eräänä elokuun lauantai-iltana oli Sääksjärvellä taas kokoontunut nuoria Ylituvan riiheen tanssimaan. Juho-seksmanni, Santeri Mäkelän isä, uhkasi mennä lopettamaan tanssin, mutta Santeri pyysi: ”Saanko minä mennä”. ”No mää nyt, muttei ne sinuva tottele”, vastasi seksi ja Santeri läksi. Hän kertoo muistelmissaan:

”Menin riiheen ja kun tanssikappale loppui, pyysin saada sanoa muutaman sanan. Muutamia murinoita kuului, mutta kun ei suurempaa vastustusta ollut, menin. Otin tukea riihen kiukaan nurkasta ja aloin puhua paukutella. Eihän se puhe häävi tainnut olla, mutta hiljaa nuoriso kuunteli ja tunnelma oli oikein hartaantuntuinen. Olen elämäni aikana puhunut monenlaisissa tilaisuuksissa. Suurissa saleissa jopa tuhatpäiselle kuulujakunnalle, pienissä savuisissa mökeissä, ulkoilmajuhlissa ja vaikka missä, mutta niin vastaanottavaa kuulijakuntaa kuin Ylituvan riihessä pienessä Sääksjärven kylässä hämyisenä elokuun iltana vuonna 1893 en ole tavoittanut. Eikä niin voimakasta vaikutusta puheeni ole koskaan tehnyt. Sillä tanssi loppui eikä sen koommin ole Sääksjärvellä riihitansseja pidetty. Ja samana iltana perustettiin Sääksjärven Nuorisoseura.”

---

⁴¹ Sääksjärvi – Hallapuro kyläkirja 2014. s. 65

Seuran puheenjohtajaksi valittiin Santeri Mäkelä ja sihteeriksi Matti Latvala. Molemmista tuli myöhemmin kansanedustajia. Kun alkuvuosien pöytäkirjat ovat hävinneet, ei tiedetä edes ensimmäisen johtokunnan kokoonpanoa. Sääksjärven Nuorisoseura on Järviseudun kolmanneksi vanhin. Alkuvuosien merkittävimpiä saavutuksia oli ”hyökkäysretkien” tekeminen naapuripitäjiin. Näiden retkien tuloksena perustettiin Patanan, Vetelin, Perhon ja Lappajärven Itäkylän nuorisoseurat. Itäkylän seuran oman talon vihkiäispuheen pitäjä oli lausunut, ”Sääksjärven Nuorisoseuran katoamattomana kunniana on se, että se on uurtanut uraa, raivannut tietä ja muokannut maaperää nuorisoseura-atteen kylvömaille.”⁴²

Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseura

Sääksjärven Nuorisoseuran toiminta käsitti aluksi koko pitäjän niin, että kirkonkylästä kuin myös Rantakylästä oli jäseniä johtokunnassakin. Silloiset tie- ja liikenneolosuhteet tekivät näin laajan alueen toiminnan erittäin vaikeaksi. Nuorisoseuraliike oli kuitenkin saanut jalansijaa varsinkin kirkonkylässä.

Vuonna 1894 oli kirkonkylän nuorisoseuran ystävillä ensimmäinen kokous Hemilän talon yläkerassa. Saapuvilla oli kymmenkunta nuorisoseura-atteen kannattajia ja he yksimielisesti perustivat Vimpelin kk:n nuorisoseuran. Ensimmäiseen johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi Helge Lakanen, kirjuriksi Matti Kotkaniemi. Muiksi jäseniksi A. Rankila, Matti Jaakkola, J. Haveri ja Kalle Rauhala sekä Joel Lillstrang.⁴³ Järviseudun historia II:n mukaan tämä tapahtui 17.10. 1894.

Toiminta ei alkuvuosina lähtenyt kunnolla käyntiin. Seura uinui lähes kolme vuotta, kunnes tammi-kuussa 1897 pidettiin nuorisoseuran kokous. Ensimmäisessä pykälässä kirjoitetaan: ”Kun Wimpelin nuorisoseura pitemmän aikaa oli ollut rauenneena, piti seminaarilainen Matti Kotkaniemi esitelmän, jossa hän kehoitti, että seura jälleen saatettaisiin toimintaan ja aatteellisemmalla ohjelmalla.” – Tämän jälkeen keskusteltiin seuran perustamisesta ja sen toimintatavasta. Päätökseksi tuli, että seura ryhtyy toimeen ja sen huveissa ei tanssita. Seuran puheenjohtajaksi valittiin kansakoulunopettaja Matti Taipale ja varapuheenjohtajaksi Matti Kotkaniemi.

---

⁴² Sääksjärvi – Hallapuro Kyläkirja 2014. s. 65 – 67.

⁴³ Suomela Armas: Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseuran alkuvuosien historiikki. 1922. Vimpelin kunnan arkisto.

Maaliskuun kokouksessa otettiin keskusteltavaksi seuralle oman huoneiston laittaminen. Sitä pidettiin seuran tarkoituksen toteuttamiseksi välttämättömänä. Kokous päätti panna toimeen arpajaiset touko- tai kesäkuun kuluessa kootakseen varoja huoneiston hankkimiseen.

Tammikuun 2. päivänä 1898 Wimpelin Nuorisoseuran vuosikokouksessa seuran esimies M. Taipale piti puheen aiheesta *Nuorison korkeat ihanteet* ja talokas M. Rauhala piti esitelmän vanhempien velvollisuudesta nuorisoa kohtaan. Sekä aluksi että muiden esityksien jälkeen seuran kööri esitti useita lauluja.

Johtokuntaan valittiin seuraavat henkilöt: Puheenjohtajaksi kansakoulun opettaja Matti Taipale varapuheenjohtajaksi seminaarilainen Matti Kotkaniemi, kirjuriksi kiertokoulun opettajatar Venni Rauhala, rahastonhoitajaksi Antti Rankila sekä jäseniksi kauppias Jaakko Rauhala, suutari Antti Södervik, räätäli Helge Lakanen, nahkuri Kaarle Möttönen, rouva O. Taipale ja talokas Matti Rauhala.

Johtokunnan kokouksessa kansakoululla 10.1.1898 tehtiin seuran talolle kuuluvan tontin kauppasopimus talokas Antti Storstrangin kanssa. Johtokunnan puolesta valtuutettiin Matti Taipale vahvistamaan kauppa. Seuran talo päätettiin laittaa väliaikaisesti sellaiseen kuntoon, että siellä voidaan toistaiseksi kokoontua.

Pöytäkirjasta ei oikein selviä, oliko talo ollut ko. tontilla vai rakennettiinko talo siihen. Ilmeisesti talo oli tontilla olemassa. Sitä sitten vuosien varrella ehostettiin ja hankittiin sisälle tarvittavia kalusteita.

Wimpelin Nuorisoseuran kokouksia pidettiin varsin usein tuohon aikaan ja jokaisessa kokouksessa oli ohjelmaa. Lokakuun 16. päivän kokouksessa esitelmän piti opettaja Paavo-Kallio aiheesta *Suomen kansan vaiheista*. Siinä kokouksessa keskusteltiin jälleen ”tanssista”. Tällä kertaa päätettiin, että joskus voidaan tanssia. Lokakuun 30. päivän ”iltama julistettiin loppuneeksi muutamain siveellisyyttä loukkaavain humalaisten henkilöiden esiintymisen tähden”.

Heinäkuussa 1900 päätettiin ensin perustaa Nuorisoseuralle lainakirjasto ja seuralle myös äänenkannattaja nimellä *Nuorten Ääni*, jonka ensimmäinen numero ilmestyy elokuussa pidettävässä Kesäjuhlassa. Lehden päätoimittajaksi valittiin lyseolainen Antti Rentola ja hänelle useita avustajia.

Tammikuun 4. päivänä 1903 pidettiin Lappajärven, Vimpelin ja Sääksjärven Nuorisoseurain yhteinen iltama Vimpelin Nuorisoseuran talolla. Tässä tilaisuudessa pääkysymyksenä oli ”Raittiusaate”. Asiasta piti alustuksen hra H. Mäkelä ja keskustelu oli pitkä ja puheenvuoroja käyttivät useat em. seurojen edustajat. Vimpelin puheenjohtaja Strang totesi keskustelussa: ”Puhe on saanut paljon jalansijaa ja ansaitsee jokaisen huomioda ja työtä paheen poistamiseksi. Jokaisella on vapaus juoda tai olla raitis, mutta koska se on pahin mätäpaive kansamme keskuudessa, niin nuorisoseurain tulisi kehittää niin paljon kuin mahdollista raittiusasiaa kansalaistemme keskuudessa ja tehdä se heille selväksi”.⁴⁴

Edellä mainituissa nuorisoseuroissa monet ovat olleet näkyvillä paikoilla Vimpelissä ja myös sen ulkopuolella. Sääksjärven Nuorisoseuran perustajat Santeri Mäkelä ja Matti Latvala olivat myöhemmin kansanedustajia, Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseuran toimintaan osallistuneet Juho Haveri ja Antti Rentola olivat myös kansanedustajia. Helge Lakanen oli myöhemmin kuntakokouksen puheenjohtaja ja sen jälkeen Vimpelin Suojeluskunnan kantavia voimia. Johannes (Juho) Vihriälä oli autonomisen ajan lopun kuntakokouksen puheenjohtaja ja heti perään vuosia kunnanvaltuuston puheenjohtaja.

3.4.6. Vimpelin kunnan Säästöpankki

Vimpelin kuntakokouksessa 21.1. 1901 keskusteltiin Säästöpankin perustamisesta kuntaan. Päätettiin perustaa valiokunta, jonka tehtävänä oli tehdä ehdotus säännöistä, pankin hoidosta, mistä saadaa pohjarahat jne. Valiokuntaan valittiin yhdeksän jäsentä, jonka jäseninä olivat mm. kuntakokouksen esimies Joel Strang, kunnallislautakunnan esimies A.O. Strang ja entinen kuntakokouksen esimies Matti Rauhala.

Valiokunta päätti 13.4. 1901 ehdottaa kuntakokoukselle, että Säästöpankki perustetaan kuntaan ja että pohjaraha 3000 markkaa hankitaan niin, että kunnan lainamakasiinista ja Itäkylän makasiinista myydään niin paljon rukiita ja ohria, jotta rahamäärä saadaan kokoon. Valiokunta esitti vielä, että pankki aloittaa toimintansa 1. päivänä heinäkuuta 1902.

---

⁴⁴ Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseuran pöytäkirja 1897 – 1906. Vimpelin kunnan arkisto.

Vimpelin kunnan kuntakokous teki päätöksen 18.5.1901 Säästöpankin perustamisesta valiokunnan ehdotuksen mukaisesti. Pankin nimeksi tuli Wintalan kunnan Säästöpankki.

Kuntakokouksessa 28.9. 1901 päätettiin valita pankille niin sanotut isännät, jotka pyytävät lupaa edellä mainittujen jyvien myyntiin sekä ottavat kaikin puolin pankin asiat hoitoonsa. Isännistöön valittiin 15 kunnallismiestä eri puolilta pitäjää, suurin osa talonpoikia. Mukana oli tietysti kuntakokouksen esimies Joel Strang ja kunnallislautakunnan esimies A.O. Strang sekä kansakoulunopettaja Juho Haveri.

Heti samana päivänä 28.9. 1901 isännistön kokous valitsi kansakoulunopettaja Juho Haverin laatimaan sääntöehdotusta Säästöpankille ja hakemaan säännöille vahvistusta sekä pyytämään lupaa semmoisen jyvämäärän myymiseen kuin kuntakokous oli samana päivänä päättänyt.

Pankin isännistö oli valinnut jossain kokouksessa, josta ei löytynyt pöytäkirjaa, pankille hallituksen, jossa oli viisi tai kuusi jäsentä. Hallituksen esimieheksi valittiin kuntakokouksen esimies Joel Strang ja varaesimieheksi Leander Storstrang. Todettakoon, että Joel Strang oli vuoden 1903 loppuun saakka sekä isännistön että hallituksen puheenjohtaja eli esimies. Isännistön puheenjohtajaksi vuoden 1904 alusta tuli talokas Matti Rauhala.

Isännistö päätti 1.7.1902, että Säästöpankin huoneisto sijoitetaan kirkonkylän koululle, jonne laitetaan myös kassakaappi, arkisto ja muu Säästöpankin kalusto. Pankki aukaistiin 2.7. 1902, koska 1.7. oli sunnuntai. Siinä vaiheessa pankki oli auki aina kuukauden ensimmäisenä päivänä ellei se ollut sunnuntai. Pankin hallitus valitsi 24.5.1902 kirjuriksi kansakoulunopettaja Juho Haverin. Hän oli pankin kamreerina/johtajana vuoteen 1943 saakka.⁴⁵

3.4.7. Vimpelin Osuuskauppa

Kun vuonna 1901 osuustoimintalaki tuli voimaan, alkoi osuustoiminta ja sen eri muodot kehittyä ja saada jalansijaa yleensä maassamme. Myöskin Vimpeliin levisi osuustoiminta-aate. Siellä ymmärrettiin osuustoiminnan taloudellinen merkitys vähävaraisen kansanosan ahdinkotilan kohottajana.

---

⁴⁵ Wintalan kunnan Säästöpankin isännistön pöytäkirjat 1901 – 1905 ja Wintalan kunnan Säästöpankin hallituksen pöytäkirjat 1902 – 1905.

Tämän aatteen innoittamina ryhdyttiin Vimpelissäkin oman osuuskaupan perustamispuuhin. Alkuvalmistelujen jälkeen perustettiin osuuskauppa toukokuun 23. päivänä 1907, jolloin jäseniä oli 100. Osuuskaupan säännöt saivat asianomaisen vahvistuksen saman vuoden kesäkuun 15. päivänä eli varsin nopeasti.

Vimpelin Osuuskaupan ensimmäisen hallituksen puheenjohtajaksi valittiin Juho Vihriälä ja jäseniksi nahkuri Kalle Möttönen, maanviljelijä Aukusti Jaakkola, maanviljelijä Matti Mattila, maanviljelijä Helge Rintaniemi, tehtailija Julius Uusitupa ja räätäli Hemming Pyhälä. Nämä henkilöt olivat kaikki innokkaita asian alkuunpanijoita kaupan perustamisessa.

Samana syksynä tarjosi paikkakunnan yksityiskauppias Matti Latvala, osuustoiminta-aatetta suosien, kauppakartanon ja tavaravaraston sopivilla ehdoilla. Se ostettiin 3 000 markalla ja liike avattiin vielä vuoden 1907 lopulla. (Vuoden 1907 3 000 markkaa vastaa nykyrahassa noin 13 000 euroa). Alussa kauppaa hoiti kaksi hallituksen jäsentä, sittemmin valittiin kaupanhoitajaksi Hannes Alppinen, joka hoiti kauppaa lähes neljä vuotta elokuun 1911 loppuun.⁴⁶ Alppisen jälkeen osuuskaupan johtajana oli Juho Vihriälä noin 30 vuotta.

Liikevaihto nousi ensimmäisenä vuonna noin 70 000 markkaan pysytellen seuraavinkin vuosina samoissa määrissä. Puhdasta voittoa tuli ensimmäisenä vuonna SMK 2,306:24, joista jaettiin 4 % jäsenten ja 2 % ei-jäsenten ostoille, kuitenkin ehdolla, että voitto-osuuksilla lunastetaan uusia osuuksia.

Osuustoiminta-aatteesta on paikkakunnalla tehty myös selkoa. Tätä silmällä pitäen puuhattiin osuuskaupan toimesta iltama joulukuun 4. päivänä 1910. Puhujina olivat kaupanhoitaja Leskelä Lapualta, omalta paikkakunnalta S. Rauhala ja M. Latvala. Iltama onnistui kaikin puolin hyvin; kansaa oli keräytynyt seurahuoneen suojat täpösen täyteen ja yhteistoiminnan lämmittävä henki täytti rinnaat.⁴⁷

Liikkeen yhä laajetessa perustettiin Sääksjärven kylään sivuliike vuoden 1916 lopulla, jossa se on toiminut hyvällä menestyksellä. Se toimi aluksi vuokratiloissa, mutta sai varsin nopeasti omat tilat.

---

⁴⁶ Ilkka-lehti 17.8.1928. s. 3. Vimpelin Osuuskauppa 20-vuotias.

⁴⁷ Yhteishyvä-lehti 23.12.1910, s. 692 – 693.

Itäkylään Sandbackalle perustettiin myös sivumyymälä vuoden 1921 alussa, jossa se toimi omassa talossa.⁴⁸

Vimpelin Osuuskauppa oli Järviseudun ensimmäinen osuuskauppa. Sen ensimmäisen hallituksen kokoonpano osoittaa, että osuuskauppaa oli perustamassa eri ammateissa olevia henkilöitä ja myös myöhempiä vuosia ajatellen eri puolueiden edustajia. On huomattava, että Vimpelin Osuuskaupan alkuvuosikymmenen ajan kaikki osuuskaupat ja myös työväen osuusliikkeet kuuluivat sama keskusjärjestön SOK:n alaisuuteen. Suomen osuuskauppaliike hajosi vuoden 1918 kansalaissodan seurauksena kahteen eri leiriin: porvarilliseen SOK-ryhmään ja työväen hallitsemaan edistysmieliseen OTK-ryhmään.

---

⁴⁸ Ilkka-lehti 17.8.1928. s. 3.

4. Poliittisten liikkeiden syntyminen

4.1. Helmikuun manifesti Vimpelissä.

Keisari allekirjoitti 15. päivänä helmikuuta 1899 manifestin. Sen mukaan Suomen valtiopäivillä on Venäjän lainsäädäntöjärjestyksen mukaan laadittuun säädökseen vain neuvoa antava rooli. Valtio-päivien kieltävä lausunto ei estäisi säädöksen voimaantuloa myös Suomessa. Tämä herätti valtavaa vastustusta Suomessa, ja päätettiin viedä keisarille adressi, jossa olisi mahdollisimman monen suomalaisen allekirjoitus ja vetoamus, jossa kumottaisiin helmikuun manifestin päätös.

1800-luvun lopulla tieto tuli Vimpeliin asti melko hitaasti. Postikin tuli vain kaksi kertaa viikossa. Sanomalehdet olivat tuohon aikaan jo melkoisesti yleistyneet. Vimpeliin tuli vuonna 1900 yli sata lehtivuosisikertaa. Tärkein tiedotusväline tässäkin asiassa oli kuitenkin kirkko, ja sen kautta tullut tieto. Adressin allekirjoittamista myös vastustettiin erilaisin huhujen perusteella. Adressin allekirjoittamista vastusti myös entisen Vimpelin kappalaisen samanniminen poika Gustaf Johansson, joka oli tuolloin arkkipiispa.

Kuitenkin Vimpelin kirkossa adressin allekirjoittaneita oli paljon. Ensimmäinen allekirjoittaja oli kauppias J. Rauhala ja toinen kirkkoherra Karl Malmberg. Naapurikunnassa innostus ei ollut aivan samaa luokkaa. ”Suutari-Erkki oli soittanut Vimpelistä Alajärven kirkkoherralle ja kertonut, että siellä kirkko oli täynnä väkeä. Nimiä kirjoitettiin adressiin lähitaloissakin. ”Kyllä ovat vimpeliläiset paljon korkeammalla sivistysasteella, kun nämä. Pidä sitten tämmöisten tyhmeliinien kanssa kirkonkouksia. Ainoa lohdutus on siinä, että he ovat kuitenkin Jumalan kiitos vähemmistössä”, kirjoitti Alajärven kirkkoherra Jonatan Johansson”.⁴⁹

Nimiä adressiin haettiin kaikista Vimpelin kylistä, joka selviää ihmisten nimistä. Siitä ei ole tietoa, miten asia käytännössä järjestettiin, mutta yksi vaihtoehto on se, että kunnallislautakunnan jäsenet tekivät tämän työn. Kunnallislautakunnan jäsenellä oli vastuullaan tietty osa kunnasta. Nimiä adressiin kerättiin yhteensä 939 eli noin 31 % Vimpelin asukkaista. Allekirjoittajia koko maassa oli vähän

---

⁴⁹ Kivipelto Toivo: ”Uusi ukaasi on tullut”. Alajärvi itsenäisyyttä rakentamassa. Vaasa 2017. s. 44.

yli 20 %, saman verran kuin koko Etelä-Pohjanmaalla. Alajärvellä luku oli 18 %, Lappajärvellä 6,4 %, ja Järviseudun pienin prosenttiluku oli Evijärven 2,5 %.⁵⁰

Jokaisesta Suomen kunnasta valittiin edustaja ns. suureen lähetystöön, jonka tehtävänä oli viedä suuri adressi keisarille. Vimpelin edustajaksi valittiin August Storstrang.

Vimpelin adressin alkulause oli seuraava:

Suurivaltaisin, Kaikkein Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas

Teidän Keisarillinen Majesteettinne Julistuskirja viime Helmikuun 2/15 päivältä on kaikkialla Suomessa herättänyt hämmennystä ja surua.

Suomen kansan ikivanhan oikeuden olla edustajainsa, valtiosäätyjen, kautta osallisena lainsäädännössä, vahvisti ikuisiksi ajoiksi Keisari Aleksanteri I, jonka muistoa me siunaamme. Tämä oikeus on autuaasti poissa menneiden Keisarien, Aleksanteri II:n ja Aleksanteri III:n yhä kehittynyt ja lähemmin järjestynyt.

Mutta niiden perussäännösten mukaan, jotka julkaistiin Julistuskirjan ohessa, eivät valtiosäädyt niissä asioissa, joiden selitetään koskevan myöskin Keisarikunnan etuja, saisikaan enää olla osallisena lainsäädännössä.

Wimpelin kuntalaisten adressi 18 5/3 99 H. M. Keisari - Suuriruhtinaalle⁵¹

4.2. Suurlakko Vimpelissä

Venäjän tsaarin 1899 julkaisema helmikuun manifesti uhkasi tehdä lopun Suomen autonomiasta. Suomalaisten suhtautuminen venäläisten toimenpiteisiin noudatteli kahta päälinjaa: oli ns. myönteisyysuunta, jonka mielestä jyrkkää vastarintaa oli vältettävä, etteivät suhteet Venäjään kokonaan katkeaisi, ja ns. passiivisen vastarinnan kannattajat eli perustuslailliset, joiden mielestä oli kiellettyä panemasta toimeen venäläisten laittomia määräyksiä. Kunnat joutuivat määrittelemään

---

⁵⁰ Kivipelto 2017, 41.

⁵¹ Kansallisarkisto

kantansa, kun niitä vaadittiin tarkastamaan kutsuntaluettelot ja valitsemaan jäseniä kutsuntalautakuntaan venäläisten vuonna 1901 julkaiseman asevelvollisuuslain nojalla suoritettavia asevelvollisuuskutsuntoja varten.⁵²

Vimpelissä kutsuntaluettelot tarkastettiin vasta sitten, kun nimismies apulaisineen oli tullut paikalle. Varsinkin alussa kutsunnoista jäi paljon pois. Poisjäämisprosentti oli Vimpelissä vuonna 1902 100 %, 1903 46 % ja 1904 38 %.⁵³

Asioiden julkituominen oli tuohon aikaan kirkon ja papiston tehtäviä. Perustuslailliset vastustivat esimerkiksi kutsuntatapahtumien ilmoittamista kirkossa. Papiston menettelyyn vaikutti ratkaisevasti arkipiispa Gustaf Johanssonin kanta, jonka mukaan papiston velvollisuus oli julistaa hallituksen antamia asetuksia ja lakeja eikä tulkita niiden laillisuutta.⁵⁴

Helmikuussa 1904 syttyi Venäjän ja Japanin välille ns. Japanin sota. Se päättyi syyskuussa 1905 Venäjän katkeraan tappioon. Tämän seurauksena puhkesi Venäjällä lokakuussa 1905 suurlakko, joka levisi myös Suomeen. Täällä haluttiin joukkoesiintymisellä saada maahan palautetuksi lailliset olot, jotka tsaarin antama helmikuun manifesti oli vienyt. Tämä johti lokakuun lopussa perustuslaillisten ja työväenliikkeen johtomiesten välisiin yhteistyöneuvotteluihin, ja parissa päivässä suurlakko oli levinnyt kaikkialle maahan. Pian tämän jälkeen työväen ja perustuslaillisten yhteistyö alkoi säröillä, koska heidän tavoitteensa olivat erilaisia.

Vimpelissäkin tehtiin tekoja, jotka herättivät huomiota varsin laajalti. Monipuolinen perustuslakitaistelu ja passiivinen vastarinta oli jännittänyt kansalaisten mielet äärimmilleen. Suurlakkohuhujen johdosta Hemming Joensuu matkusti Vaasaan, josta palattuaan hän kertoi, että kansan mieli oli kaikkialla käymistilassa. Vanhaa revittiin ja suunniteltiin uutta parempaa yhteiskuntaa. Osaksi näiden tietojen innostamana ryhdyttiin Vimpelissä tekoihin, joita kansan oikeustajunta lain pykälistä ja momenteista välittämättä piti oikeana.

---

⁵² Koskela Esko: Kunta ja kuntalaiset, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983. s. 473.

⁵³ Kivipelto 2017, 51.

⁵⁴ Kivipelto 2017, 47.

Aivan erikoisen piirteen suurlakon aikaisiin tapahtumiin Vimpelissä antoi kirkkoherra Karl Eliel Malmberg. Hänet oli valittu v. 1898 Vimpelin kirkkoherraksi selvällä äänten enemmistöllä. Jo ensimmäisten virkavuosien aikana Malmberg joutui seurakuntalaisten epäsuosioon. Välien kiristyminen johtui monista syistä, mm. pappilan aitojen kunnossapitovelvollisuudesta, vaivaistukien varojen käytöstä sekä kirkkoherran kyyditsemisestä. Vuonna 1905 Hemming Joensuu valitti Malmbergin viranhoidosta tuomiokapituliin, mutta se katsoi syytökset perusteettomiksi. Taustalla olikin myös poliittisia ristiriitoja, sillä Venäjän yhtenäistämispolitiikan aikana Malmberg osoittautui myötyväisyysuunnan kannattajaksi kuuluttamalla kirkossa hallituksen määräämät asevelvollisuuskutsunnat ja ilmiantamalla opettaja Juho Haverin osallistumisesta keisarivallan vastaiseen toimintaan. Vimpeliläisten enemmistö oli perustuslaillisia. Löytyi myös maltillisia, mutta he eivät uskaltaneet asettua lakkolaisia vastaan, koska pelkäsivät vainon kohdistuvan silloin heihin itseensä.

Ristiriidat seurakunnassa ja kunnassa purkautuivat 1905 suurlakon aikana. Matti Latvalan talossa pidettiin marraskuun toisena päivänä kansalaiskokous, jossa päätettiin ottaa lain käyttö ja tuomiovalta omiin käsiin. Tämän seurauksena lakkolaiset päättivät antaa kirkkoherralle käskyn poistua seurakunnasta kahden vuorokauden kuluessa. Kun tuli tieto, ettei kirkkoherra ollut poistunut määräajan sisällä, nousi raivo ja häntä uhkailtiin yhteislaukauksella, jos hän tulisi kirkkoon pyhäinmiesten päivänä 5.11.1905. Malmberg lähti pois saman päivän aamuna.

Kirkkoherran karkotusta puitiin vuoden verran. Tuomiokapituli oli aluksi Malmbergin puolella, mutta monien vaiheiden jälkeen sovittiin, että asiaa ei viedä oikeuteen ja Malmberg pyysi eroa Vimpelin kirkkoherran virasta 1.1.1907.⁵⁵

Pyhäinmiesten päivänä marraskuun 5. päivänä 1905 pidettiin Vimpelissä kansalaiskokous, jossa todettiin: ”Koska suurin osa Wimpelin yhteiskunnan virkamiehistä on ruvennut kansan vahingoksi toimimaan, niin päätettiin, että kaikkien kunnallisten ja kaikkien kirkollisten virkamiesten tulee tästä päivästä alkaen luopua viroistaan, ja jättää kaiken yhteisen omaisuuden sekä kaikki yhteistä hallintoa koskevat paperit nyt valittavalle Kansalliselle Neuvoskunnalle.” Tähän neuvoskuntaan tulivat valituiksi Matti Latvala, Heikki Riihimäki, Matti Männikkö, Erkki Jukkala, Aleksander Harju, Erkki Santala, Joel Kaunisto, Julius Uusitupa, Aleksander Jäykkänen, Oskar Koskela, Jaakko Kangas, Matti

---

⁵⁵ Pitkäranta Salme: Vimpelin seurakuntaelämä yhteiskunnallisten muutosten kentässä 1865 – 1907. Kirkkohistorian laudaturtyö Helsingin yliopistossa 1975. s. 84 – 86.

Lund, Erkki Heikkilä, Matti Ylispangar, Josua Hakalahti, Matti Lahti, Antti Alanen, Heikki Mäkelä, Juho Lassila, Adiel Honko, Matti Jaakkola, August Lahti, Matti Leppäniemi, Jaakko Pajala ja Erkki Linna. Asiakirjassa ei mainita Neuvoskunnan jäsenten ammattia, mutta varmasti talonpoikia oli selvä enemmistö.

Valta oli nyt Kansallisella Neuvoskunnalla. Vallankumous oli tapahtunut, ja kansalaiskokous jatkoi työtään. Sen mukaan Kirkonkylän kestikievarin pito-oikeuden oli valheellisten selitysten ja virkavalan väärin käyttämisen kautta saanut nykyinen hoitaja Joel Strang. Nämä oikeudet siirrettiin alimman tarjouksen tekijälle Leander Storstrangille, ”jonka päätöksen kokous pani kohta toimeen.” Joel Strang joutui eroamaan kuntakokouksen esimiehen paikalta joulukuun lopussa 1905. Edelleen häntä ei enää valittu 15 vuoteen lautamieheksi. Tässä kohtaan näkyy paitsi politiikka myös henkilökohtaiset intressit.

Poliisikonstaapeli A. Jäykkäseltä riisuttiin virkapuku ja sapeli siitä huolimatta, että Jäykkänen oli valittu Kansalliseen Neuvoskuntaan. Reippaat erottamiset jatkuivat. Kunnallislautakunnan esimies A. Osk. Strang erotettiin, mutta muutaman päivän kuluttua kansalaiskokous antoi hänelle viran takaisin. Edelleen käskettiin nimismies Odenvall eroamaan eikä hän saanut enää tehdä virkamatkaa Vimpelin rajojen sisälle. Postinhoitaja Eva Åbergille annettiin muistutus kirjeiden avaamisesta ynnä muusta. Lukkarin apulainen Erkki Kiviniemi erotettiin virastaan. Lukkari E. Spangar pyysi muutaman päivän kuluttua, että hän saisi pitää Kiviniemen apulaisenaan. Tähän suostuttiin ”sitten kun Kiviniemi lupasi, ettei hän vasta edes tahdo mitään kansallista pyrintöä tukahduttaa, eikä millään tavalla toimi kansan vahingoksi, muistutuksella että jos hän vielä entiseen suuntaan toimii niin hänen on kohta erottava”. Ja puhdistukset jatkuivat. Kirkkoväärtiksi valittiin Jaakko Pajala nuorempi, ja vanhan kirkkoväärtin piti tehdä tilit 14 päivän sisällä. Kaikki kirkkoraadin jäsenet erotettiin ja heidän tilalleen valittiin uudet jäsenet. Kansalaiskokous päätti myös perustaa Kansalaiskaartin paikkakunnan turvallisuuden takaamiseksi. Jäseniä tähän kaartiin otti vastaan kauppias Matti Latvala.⁵⁶

Routavuodet ja suurlakko vaikuttivat lähes kaikkiin yhteiskunnallisiin asioihin Vimpelissä. Esimerkiksi nuorisoseuran toiminta jäi taka-alalle, kun muut tärkeät yhteiskunnalliset tapahtumat veivät nuorisoseuralaiset mukaansa. Vimpelin kirkonkylän nuorisoseuran vuosikertomuksesta vuosilta

---

⁵⁶ Matti Latvalan selostus 1905-vuoden tapahtumista Vimpelissä. Vimpelin kunnan arkisto.

1905 – 1906 tämä tulee hyvin esille. Sen on kirjoittanut Johannes Wihriälä ja ensimmäinen kappale kuuluu:

”Nyt umpeen kulunut toimintavuosi on ollu historiallisesti merkillisintä aikaa mitä kansamme vielä koskaan on elänyt. Ei koskaan ennen ole kansamme niin laajasti ja monilukuisesti ottanut osaa valtiolliseen elämään. Ei koskaan ennen ole se taistellu oikeuksiensa puolesta, ulkomaista vihollista ja oman maan huippuunsa kehittynyttä virkavaltaa vastaan. Meidänki syrjäinen maaseutu paikkakuntamme on siitä saanu kokea tuntevan osan, ehkä enempi kuin moni muu paikkakunta maassamme. Syrjäisestä paikkakunnastamme huolimatta olivat olot täälläki kehittyneet niin luonnottoman sietämättömäksi, että kansa oli pakoitettu tekoihin jotka olivat laatuaan ensimmäisiä maassamme, kuten papin y.m. virkavaltaisten ainesten väkivaltaisella tavalla poistaminen”⁵⁷

Suurlakko avasi portit paljon yleisimmille poliittisten oikeuksien laajentamisvaatimuksille ja vieläpä koko poliittisen kulttuurin murrokselle. Tämä oli mahdollista, koska valtio oli lamaantunut – ensin keisarikunta ei pystynyt käyttämään pakkovaltaa Suomessa ja myöhemmin sillä oli täysi työ vastarinnan kukistamisessa muualla valtakunnassa. Suurlakko laukaisi poliittisten oikeuksien jyrkän laajentamisvaatimuksen kaikkien järjestyneiden ryhmien keskuudessa. Samalla syntyi valtava tarve pohtia ja selvittää eri asioiden suhdetta odotettuun demokratisoitumiseen, oli sitten kysymys raittiudesta, naisasiasta, kirkon ja valtion erosta, yleisestä oppivelvollisuudesta, uskonnonopetuksesta tai kansanopiston suunnasta. Kansallinen hajaannus tuntui nyt väistyvän. Kaikki olivat yhtenä miehenä ja naisena palauttamassa Suomen rikottuja poliittisia oikeuksia ja saman tien eduskuntaudistuksella laajentamaan niitä.⁵⁸

Vimpelissä kansalaiskokoukset jatkuivat joka viikko tammikuun loppuun 1906. Kansalaiskokouksissa käsiteltiin lähinnä vimpeliläisten asioita, mutta suurlakon tapahtumat antoivat vimpeliläisille ennen kokemattoman tilaisuuden kollektiiviseen toimintaan.

---

⁵⁷ Vimpelin kirkonkylän nuorisoseuran pöytäkirjat v. 1897 – 1907. Vimpelin kunnan arkisto.

⁵⁸ Alapuro 1994, 93 – 96.

Suurlakko oli Vimpelissä, kuten muuallakin Suomessa, murroskohta. Vanha valta murtui. Yleinen äänioikeus toi suuren määrän ihmisiä mukaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen elämään. Tämä kaikki oli uutta ja se antoi uskoa tulevaisuuteen. Poliittisia liikkeitä syntyi ja koska aluksi eduskuntavaaleja oli joka vuosi, tietoa yhteiskunnasta levisi yhä useammalle vimpeliläiselle. Turhautuneisuutta aiheutti se, että keisari jätti hyväksymättä tärkeitä eduskunnan päättämiä lakeja.

4.3. Maalaisliiton syntyminen

Kun varsinaista agraaripuoluetta ei maassamme ollut, oli se mm. Santeri Alkion ja Hannes Gebhardin mielestä perustettava. Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto (EPNML) perustettiin Kauhavalla 21.10. 1906. Ilkassa kehoitettiin 6.11. 1906 perustamaan EPNML:n haaraosastoina toimivia maalaisyhdistyksiä. Vimpelissä oli päätetty liittyä 7.10. 1906 Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliittoon, mutta puolueen ensimmäinen paikallisosasto perustettiin Matti Latvalan alustuksen pohjalta 11.11. 1906 Alajärvelle ja seuraavana päivänä Vimpeliin. Nämä osastot lienevät Maalaisliitto-Keskustapuolueen vanhimpia osastoja. Matti Latvala pyrki kokoamaan maaseudun ihmisiä ja kehotti Ilkassa 15.11. 1906 pohjalaisia ryhtymään toimiin EPNML:n osastojen perustamiseksi, koska ”vaalit lähestyy ja vastustajat valvoo”.⁵⁹

Agraaripuolueen valtakunnallinen perustaminen ei ollut helppoa. Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliiton kanssa samoina aikoina perustettiin Oulussa Suomen Maalaisväestön Liitto (SML). On merkitteä pantavaa, että vuonna 1906 yleensä puolueen perustamista vastustivat Santeri Alkio ja Kyösti Kallio tai he epäilivät puolueen perustamista siinä vaiheessa. Eniten puolueiden ohjelmat erosivat siinä, että EPNML vaati kirkon ja valtion eroa. Tämä oli tullut ohjelmaan Santeri Alkion aloitteesta. Nämä käytännössä alueelliset puolueet yhtyivät 1908 lopussa ja nimeksi tuli ”Suomen Maalaisväestön Liitto”.

Ensimmäisiin eduskuntavaaleihin ”Maalaisliitto” kävi valmistautumattomina. Kiistaa käytiin ehdokasasettelussakin esim. Vimpelissä, joka kuului Vaasan läänin itäiseen vaalipiiriin. Näissä vaaleissa vaaliliitossa olivat Nuorsuomalaiset ja EPNML. Kiistaa aiheutti opettaja Juho Haveri, joka ei ollut EPNML:n radikaalimman osan mieleen. Vuoden 1907 vaaleissa oli kuitenkin ehdokkaina Matti Latvala

---

⁵⁹ Leväniemi Veikko: Poliitikka ja maanpuolustus, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983. s. 585 – 586.

ja Juho Haveri. Valituksi tuli Haveri ja koko silloiselta Vaasan läänin alueelta vain kolme edustajaa; keski-suomalainen K.V. Koskelin ja eteläiseltä vaalipiiristä Santeri Alkio. Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1907 EPNML sai Järviseudulla vain Kortesjärvellä merkittävää kannatusta eli 41,6 % äänistä. Muissa Järviseudun kunnissa äänet menivät nuorsuomalaisille. Seuraavan vuoden vaaleissa yhdistynyt Maalaisliitto, jonka perustana olivat EPNML ja SML, oli jo Järviseudun suurin puolue. On huomattavaa, että Nuorsuomalaiset saivat ensimmäisissä eduskuntavaaleissa Vimpelissä äänistä 77,3 %.

Vaalituloksia tarkastellessaan myönsi Alkio Ilkassa (28.3. 07), ettei liitto (EPNML) ollut voittoihin valmistautunutkaan. Lehti totesi, että kirkon ja valtion eroasia oli se, mikä ”pappiloissa ja metsämökeissä” tehoi niin loistavasti: Liitto (EPNML) ja sen edustajat maalattiin mitä kummallisimmiksi Jumalan kieltäjiksi, uskonnon vihollisiksi ja vanhan yhteiskuntajärjestyksen kumoajiksi.⁶⁰

4.4. Sääksjärven työväenyhdistys

Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen Forssan puoluekokouksessa vuonna 1903 hyväksyttiin Karl Marxin kansainvälisiin oppeihin perustuva poliittinen ohjelma. Suurlakon merkitys sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen nousulle oli ratkaisevaa, mutta ei sovi unohtaa sitä seuranneen agitaatiotoiminnan osuutta aatteellisessa kasvatustyössä.

Ensimmäinen työväenyhdistys Vimpeliin perustettiin Sääksjärvelle. Sen perustaminen oli yksinomaan Santeri (Aleksanteri) Mäkelän ansiota. Mäkelä tuli kotimaahansa ja Sääksjärvelle Amerikasta syyskesällä 1907. Saman vuoden syksyllä hän oli perustamassa työväenyhdistystä, joka sai nimekseen Sääksjärven Työväenyhdistys. Oli tietenkin selvää, että toimintansa aloittelevan yhdistyksen esimieheksi valittiin työväenliikkeeseen tutustunut ja mainittua yhdistyksen perustamisasiaa voimakkaasti puuhannut Santeri Mäkelä. Perustamisasiakirjat ovat hävinneet, joten ensimmäisen johtokunnan henkilöt eivät ole tiedossa. Santeri Mäkelä ei muodollisesti ollut pitkään puheenjohtajana, koska häntä odotti laajemmat tehtävät.⁶¹

⁶⁰ Pirilä Veikko: Alkion kynnyksellä, Maalaisliitto-Keskustapuolue Etelä-Pohjamaalla 1906 – 1986. Seinäjoki 1986. s. 43.

⁶¹ Pelttari Martti: Sääksjärven työväenyhdistyksen toiminta ja vaiheet 1900-luvun alkupuolella. Suomen historian ensimmäinen harjoitusaine 1965. Jyväskylän yliopisto. s. 2 – 3. Vimpelin kunnan arkisto.

Vuosikokouksessa 12 p:nä joulukuuta 1909 valittiin yhdistyksen esimieheksi Joeli Lehtimäki, vara-esimieheksi Aleksi Lehtimäki ja kirjuriksi Aleksanteri Mäkelä (Aleksi Mäkelä), rahastonhoitajaksi Erkki Linna, taloudenhoitajaksi Erkki Mäkelä, varakirjuriksi Milja Mäkelä ja toisesi tilintarkastajaksi Juho Lassila sekä johtokuntaan kuuluvaksi jäseneksi Hilja Mäkelä.⁶²

Yhdistyksen iltamatilaisuuksissa, joita pidettiin suunnilleen joka kuukausi, oli ohjelma pyritty saamaan täysipainoiseksi. Miltei poikkeuksetta jokaisessa illanvietossa esitettiin näytelmä, jota oli harjoiteltu ahkerasti pienemmissä ryhmissä jäsenten kotona. Kokonaisuudessaan näytelmiä harjoiteltiin toimitalolla useaan kertaan. Sääksjärven työväenyhdistys on esittänyt mm. seuraavat näytelmät: ”Kansan tuomio”, ”Varokaa pommia”, ”Kun vaaria narrattiin”, ”Avioliittoilmoitus” ja ”Onnellinen mies maailmassa”. Tilaisuuksissa oli tietysti myös puheita, esitelmiä, runoja, laulua ja soittoa sopivassa suhteessa.⁶³

Työväenyhdistyksen pöytäkirjojen mukaan näytelmissä ei ollut alkuaikoina mukana työväenliikkeen omaan aatesisältöön liittyviä näytelmiä.

Kun otetaan huomioon Sääksjärven kylän pieni asukasmäärä, niin ei voi olla ihmettelemättä työväenyhdistyksen jäsenten suurta määrää:

v. 1908 87, v. 1909 99,
v. 1910 71, v. 1911 38,
v. 1912 98, v. 1913 55
v. 1914 34.

Sääksjärven työväenyhdistykseen liittyi tuohon aikaan 5 -10 jäsentä Perhon Peltokankaalta.⁶⁴

Viralliset sos.dem. piirin jäsenluettelot Vimpelistä olivat selvästi pienemmät. Ero voi johtua useasta asiasta, mutta ratkaisevaa lienee se, että yhdistykset joutuivat maksamaan piiriveronsa jäsenmääriensä perusteella.

---

⁶² Sääksjärven työväenyhdistyksen pöytäkirja 1908 – 1914. Vimpelin kunnan arkisto.

⁶³ Pelttari 1965, 8 – 9.

⁶⁴ Sääksjärven työväenyhdistyksen pöytäkirja 1908 – 1914.

Sääksjärven työväenyhdistyksen voimakasta alkuunlähtöä paikkakunnalla kuvaa mm. se, että Sääksjärven nuorisoseuran kokouksessa oli syntyä päätös nuorisoseurahenkisen toiminnan lopettamisesta kokonaan. Vain muutamia oli ollut vastustavalla kannalla eikä sillä kertaa tehty lopullista päätöstä. Sääksjärven nuorisoseura toimii edelleenkin.⁶⁵

Ensimmäinen suuri tavoite yhdistyksellä oli oman toimitalon rakentaminen. Hanketta vietiin eteenpäin hyvin voimaperäisesti ja yleinen innostus asiaan oli yhdistyksen jäsenten keskuudessa erittäin voimakasta. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että vuoden 1908 kevätpuolella oli yhdeksän rakentamista koskevaa kokousta. Santeri Mäkelä kirjoitti *Sorretun Voima*-lehdessä pitkän kirjoituksen lopussa: *Työväenyhdistys on ostanut talon, muuttohommissa ollaan täydellä höyryllä, ensi kesänä on meillä oma kaarikatto keskellä kylää, ihanalla paikalla.*⁶⁶

Vetelistä Erkki Patanalta ostettiin 400 markalla riihi, josta työväentalo rakennettiin. Talkoovoimilla riihi purettiin ja siirrettiin Sääksjärvelle. Seura lupautui antamaan taikka ostamaan hajotusmiehille kaffin leivosten kera. Rakennustoimikunta palkkasi kaksi miestä kahden markan päiväpalkalla, ja yhdistys velvoitti jokaisen miesjäsenensä, kaksi kerrallaan, olemaan apumiehinä. Rakennuspaikka vuokrattiin Juho Lassilalta 50 vuodeksi yhden markan vuosivuokralla.

Talon rakennuskustannusten rahoitusta varten otettiin yhdistyksen jäseniltä 10 markan korottomia lainoja ja lähetettiin Yhdysvaltoihin suomalaisten siirtolaisten perustamille yhdistyksille sata keräyslistaa, joista yli puolet tuottivatkin tuntuvaa apua. Kuitenkin jouduttiin ottamaan 500 markan laina Vimpelin kunnan Säästöpankista.

Sääksjärven työväenyhdistyksen toimitalon vihkiäisjuhla pidettiin elokuun 16. päivänä 1908. Juhlapuheen tilaisuudessa piti yhdistyksen esimies Santeri Mäkelä. Peltokankaalaiset jäsenet esittivät näytelmän ”Kilpakosijat”. Tietysti oli muutakin ohjelmaa. Pääsylipputulojen ja muistitiedon perusteella voidaan juhlayleisön määräksi arvioida noin 200 henkilöä. Näin yhdistys oli ripeällä toiminnallaan ja hyvällä yhteishengellä vienyt talohankkeensa päätökseen.⁶⁷

---

⁶⁵ Pelttari 1965, 5

⁶⁶ Sorretun Voima 6.4.1908.

⁶⁷ Pelttari 1965, 6 - 7

Vuonna 1890 oli Sääksjärvelle Santeri Mäkelän aloitteesta perustettu lukurengas. Näin saadut kirjat jaettiin nuorisoseuran ja työväenyhdistyksen kesken, jolloin molemmat saivat 12 kirjaa. Molemmat järjestöt alkoivat kartuttaa omaa kirjastoaan. Kirjastoon hankittiin pääasiassa aatteellista, mutta myös ajanvietekirjallisuutta. Kun kunnallinen kirjastolaitos perustettiin, lahjoittivat sekä nuorisoseura että työväenyhdistys kirjansa kunnan kirjastolaitoksen Sääksjärven sivukirjastoon.⁶⁸

Raittiuden edistäminen kuului myös yhdistyksen tärkeimpiin työmuotoihin. Yleisön käytös esim. iltamatilaisuuksissa ei tavallisesti antanutkaan aihetta minkäänlaisiin valituksiin. Järjestys säilyikin yleensä moitteettomana eikä juopuneita juuri esiintynyt iltamapaikalla. Joskus tuli kuitenkin tilanteita, jolloin ankarinkin ottein oli ojennettava harhapoluille joutunutta yhdistyksen jäsentä, jopa oli erotettavakin joksikin aikaa jäsenyydestä.⁶⁹

Eduskuntauudistuksen yhteydessä raittiusliike kiirehti heti laatimaan lakiesityksen, jonka pohjalta eduskunta hyväksyi 31.10.1907 yksimielisesti kieltolain. Sääksjärven työväenyhdistyksen mielipidettä raittiuskysymykseen ja eo. päätökseen kuvaa hyvin Santeri Mäkelän kirjoitus *Sorretun Voima* lehdessä:

Kieltolaki – Raittiusjuhlaa

vietettiin Wimpelin Sääksjärvenkylän kansakoululla t.k. 5 p. Wäkeä oli kouluhuoneen täysi. Puheita pitivät opettaja Sariola ja Santeri Mäkelä. Kansakoululapset lauloivat muutamia lauluja, joihin yleisö yhtyi. Lopuksi keskusteltiin kieltolakikysymyksestä, jossa arvosteltiin ankarasti kotimaisen hallituksen menettelyä ja päätettiin yksimielisesti jyrkkinä puolustaa eduskunnan päätöstä, taistella sen läpiajamiseksi horjumatta, tulkoompaa tielle mitkä vaikeudet tahansa.⁷⁰

1910-luvulla alkoi Vimpelissäkin näkyä luokkaristiriitoja ihmisten ja ihmisryhmien välille. Tästä esimerkkinä on Sääksjärven työväenyhdistyksen ja Wimpelin kirkonkylän nuorisoseuran välinen konflikti. Vuoden 1915 alkupuolella Sääksjärven työväenyhdistys pyysi kirkonkylän nuorisoseuralta lu-

---

⁶⁸ Sääksjärvi – Hallapuro Kyläkirja 2014, 117 - 118

⁶⁹ Peltari 1965, 11

⁷⁰ Sorretun Voima 11.12.1907.

paa vuokrata nuorisotaloa iltamia varten. Kirkonkylän nuorisoseura kieltäytyi vuokraamasta, ja vastauskirjelmässään erikoisesti huomautti ”ettemme vast edes vaivaisi nuorisoseuraa senkaltaisilla pyynnöillämme”. Tämä herätti suuttumusta Sääksjärven ty:n piirissä. Työväenyhdistys piti 7.4.1915 kokouksen, jossa se päätti kääntyä kk:n nuorisoseuran puoleen avoimella kirjeellä. Sen laati kokouksen sihteeri Julius Alanen.

”Me elämme valtavassa kansanliikkeiden nousuajassa, jonka ominaisena tunnusmerkkinä on joukkojen pyrkimys vapautukseen vanhoista perinnäiskäsitteistä sekä hengellisestä että taloudellisesta holhous tilasta. Tämä pyrkimys on niin valtava, että se painaa leimansa jokaisen sivistyskansan henkiseen elämään. Koko se suuri taistelu, joka meidän silmämme edessä suoritetaan, käydään suurpiirteisesti katsottuna vain kahden lipun ”edistyksen” ja ”taantumuksen” lipun alla. (...) Näin ollen ei ole kuinkaan saman tekevää, kumpaa herraa nuorisoseura kantaakseen ”edistysseuran” nimeä, palvelee.

Sillä syvästi vakuutettuja saamme olla siitä, että tulevaisuus on mittaava jokaisen seuran sivistys arvon vain sen mukaan, miten kukin seura on kyennyt täyttämään tehtävänsä kansojen nousevan vapauden edistäjänä ja suojeliana, johon ensi kädessä kuuluu ajatuksen ja sanan vapaus. (...) Tältä pohjalta arvosteltuna näyttää puheen alaisen nuorisoseuran päätös ei ainoastaan taantumukselliselta vaan myöskin vahvasti puolueelliselta, koska sen tarkoituksena on kokonaan tehdä mahdottomaksi se vapaampi pyrkimys joka työväenliikkeelle on ominainen.

Näin tehdessään ei nuorisoseura ole rikkonut ainoastaan juhlallisesti julistamiaan puolueettomuus periaatteitaan, vaan on tehnyt hyvän palveluksen taantumukselle. Nuorisoseuran jäsenet voivat olla varmoja siitä, että jokainen uskon kiihkoilia, jokainen tietämätön raukka iloitsee tästä päätöksestä. Mutta yhtä varmoja voivat olla siitä myöskin ne, että se on häpeä pilkku Vimpelin sivistyshistoriassa; että se tuntuvasti alentaa nuorisoseuran arvoa sivistysseurana. Kun näin käsitämme ja sen lisäksi tiedämme, että Vimpelin nuorisoseuraan kuuluu suuri joukko vapaamielisiä ja valistuneita jäseniä, jopa julkisia työväenliikkeen kannattajia ja työväenliikkeelle myötätuntoista väkeä, emme voi tulla muuhun käsitykseen kuin siihen, että moinen taantumuksellinen päätös

on täytynyt syntyä hetken kiihkossa, harkitsemattomuudessa, ettemme sanoisi kevytmielisyydessä. (...)

Kaiken sen perusteella mitä edellä sanottu, ehdotamme että Vimpelin nuorisoseura ensitilassa tarkistaisi ja kumoaisi puheen alaisen huhtikuun 4 päivän päätöksen.

Sääksjärven työväenyhdistyksen puolesta:

Julius Alanen

(sihteeri)⁷¹

Tältä ajalta on olemassa vain tämä pöytäkirja, joten ei voida tietää, johtiko tämä avoin kirjelmä mihinkään toimenpiteisiin.

4.5. Yhteenveto

Seitsemässä vuosikymmenessä Vimpelissä tapahtui ennennäkemätöntä kehitystä. Talonpoika Erkki Jäykän nostattama kansallinen herätys oli lähtökohtana. Jäykällä oli suuri vaikutus Vimpelin kehittymiseen ja nimenomaan maatalouden uudistamiseen. Hänen merkityksensä kantoi vuosikymmeniä eteenpäin niin, että maanviljelyksessä Vimpeli oli selvästi edellä muita Järviseudun kuntia. Jäykän persoonan vaikutus näkyy myös Vimpelin yleisen sivistyksen nousussa, josta esimerkkinä on kirjaston perustaminen.

Järviseudun kunnista ensimmäisenä Vimpelissä perustettiin oma kunnallishallinto, jolloin talonpojille avautui yhteiskunnan vaikuttamisen väylä. Vimpelissä avattiin myös ensimmäisenä alueellaan kansakoulu. 1800-luvun lopulla perustettiin monia yhteisiä yhdistyksiä, joista tärkeimmät olivat Sääksjärven ja Vimpelin kirkonkylän nuorisoseurat. Näissä yhdistyksissä toimiminen mahdollisti monelle tien vaikuttamaan laajemminkin yhteiskunnassa. Talonpojat pääsivät mukaan uuteen talouselämään Vimpeliin perustetun Säästöpankin ja Osuuskaupan kautta.

---

⁷¹ Sääksjärven työväenyhdistyksen pöytäkirja 7.4.1915. Vimpelin kunnan arkisto.

Suurlakko mullisti yhteiskuntaa reippaasti; saatiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus säätyvaltiopäivien tilalle. Työväenliike lähti vahvana liikkeelle Sääksjärvellä ja sen primus motorina Santeri Mäkelä nosti esille laajemmin yhteiskunnassa vallitsevat ristiriidat. Vallitsevia oloja ei enää ajateltu ylhäältä päin annettuina, vaan alettiin uskoa omaan voimaan niiden muuttamiseksi. Kansakunnan syntyessä luokkaristiriidat kärjistyivät, vaikka tämä tapahtui loivemmin Vimpelissä kuin eteläisemmässä Suomessa.

Eräs Vimpeliin erityispiirre oli se, että sieltä valittiin useita henkilöitä eduskuntaan. Vuoden 1907 ensimmäiseen eduskuntaan valittiin nuorsuomalainen Juho Haveri. Toisen kerran hän tuli valituksi vuoden 1909 vaaleissa toisen vimpeliläisen, maalaisliittoa edustaneen Matti Latvalan kanssa. Vuoden 1910 vaaleissa Vimpelistä oli taas kaksi edustajaa: Matti Latvala ja sosialidemokraatti Santeri Mäkelä. Myöhemmin tuli vielä valituksi samasta vaalipiiristä maalaisliittolainen pastori Antti Rentola, joka oli kerännyt kannuksensa Vimpeli kirkonkylän Nuorisoseurassa. Voidaan pitää ihmeenä, että 3000 asukkaan kunnasta valitaan näin monta kansanedustajaa kymmenen vuoden kuluessa. Ja toisena ihmetyksen aiheena voi pitää myös sitä, että sekä Mäkelä, Latvala että Rentola olivat kirjailijoita.

Vimpelin yhteiskunnallinen kehitys vastasi juuri sitä, mitä Alapuro on tutkimuksissaan todennut: kollektiivisen toiminnan kannalta tärkeimpiä ovat yhdistysten, seurojen, sekä taloudellisten että kunnallisten yhteenliittymien kaltaiset organisaatiot. Tällaisissa organisaatioissa ihmisten sosiaaliset taidot saavat kasvuvoimansa: kyky hahmottaa oma asema ja merkitys yhteisössä kasvaa. Samalla lisääntyy myös kyky nähdä oman yhteisön merkitys laajemmin.

5. Santeri Mäkelä

5.1. Talonpoikainen sosialisti

Santeri (Aleksanteri) Mäkelä syntyi 26.3.1870 Vimpelin Sääksjärvellä. Isä Juho omisti varsin suuren, lähes 200 hehtaarin tilan. Koti oli kristillinen talonpoikaiskoti, jolla oli arvostettu yhteiskunnallinen asema. Santeri oli talon ainoa poika, joten hänen tulevaisuutensa näytti varmalta ja turvatulta. Hänen elämänsä alkutaival oli talonpoikaisperinteen mukainen. Santeri Mäkelä tutustui nuorisoseura-aatteeseen ja Santeri Alkioon, joka johti lopulta pitäjän ensimmäisen nuorisoseuran perustamiseen ja sen johtajuuteen. Mäkelä oli nuorisoseura-aktiivi, joka kirjoitti sanomalehtiin juttuja nuorisoseuratoiminnasta ja maaseudun elämästä. Elämä näytti urautuvan perinteisen talonpoikaisesta.

Toisin kuitenkin kävi. Santeri Mäkelä lähti Amerikkaan vuonna 1899. On väitetty, että Santerin pakkoti matkalle Mäkelän talon velat, mutta todennäköisesti päätöksessä oli mukana paljon seikkailumieltä. Pienen Sääksjärvenkylän tarjoamat tulevaisuudennäkymät eivät välttämättä houkuttelleet elämän- ja tiedonhaluista nuorta miestä. Ehkä hän ei viihtynyt talikon varressa. Amerikkaan ei matkustanut sosialisti eikä edes työväestöön kuuluva henkilö. Matkalla oli mies, joka oli perinteisestä talonpoikaisyhteisöstä evästettynä sianlihalla, voirasioilla, kovalla rukiisella leivällä, virsikirjalla, hyvillä neuvoilla ja lisähöysteenä olivat nuorisoseuraliikkeen ihanteet.⁷²

Kultainen länsi otti Mäkelän vastaan koettelevalla tavalla. Olosuhteet olivat ankarat, ja monen siirtolaisen haaveet nopeasta rikastumisesta kokivat pahan kolauksen. Amerikka tarjosi ihanuuden sijaan pimeissä kaivoksissa raadantaa, jota Mäkelä on itse kuvannut sattuvasti:

Epätoivoon asti on velkaisen pikkuisännän täytynyt ponnistella ennen kuin hän jättää surusta mykän vaimonsa, nyyhkyttävän lapsilaumansa ja lähteä Amerikkaan, missä häntä odottavat kaivantojen mustat kuilut. Kaivantojen helvetilliset kidat, missä kaa-suräjähdykset tappaa satoja ihmisiä silmäräpäyksessä, missä työmiesten hiki ja veri eivät

---

⁷² Norrena 1993, 191 – 193.

*lakkaa koskaan vuotamasta, missä kallioholvit alituisesti kumealla kaiullaan kantavat korviin loukkaantuneiden ja kuolevaisten työmiesten valitushuudot.*⁷³

Mäkelä tiesi mistä kirjoitti, sillä hän työskenteli viisi vuotta pääasiassa rautamalmikaivoksissa Michiganissa. Työläisidentiteetti oli alkanut murtaa talonpoikaista maailmankuvaa ja vei miehen mukaan Amerikan työväenliikkeeseen. Mäkelä toimi Ironwoodin työväenyhdistyksen johtajana, sanomalehtitoimittajana ja suosittuna matkapuhujana suomalaissiirtolaisten keskuudessa.

Lukuisissa artikkeleissaan *Amerikan Työmiehessä* Mäkelä osoitti taitavuutensa tyyliniekkana ja yhteiskunnallisena ajattelijana. Hän osasi lähestyä tavallista ihmistä tämän kielellä. Hän kritisoi työväenliikettä liiasta teoreettisuudesta. ”Kyllä täällä sosialismin teoriat tunnetaan ... mutta sosialismi ei ole vain kylmiä teorioita, ei parlamentaarista viisastelua ... sosialismi on ennen kaikkea tosi elämää”. Hän kritisoi sitä, että oli ”kiivetty latvasta puuhun” eli hän peräänkuulutti joukoista itsestään lähtevää aktiviteettia.⁷⁴

Santeri Mäkelä palasi Suomeen syyskesällä 1907 ja perusti työväenyhdistyksen kotikyläänsä Sääksjärvelle. Mäkelän vaikutus ei rajoittunut vain kotikyläänsä ja Vimpeliin. Hän oli sanomalehdentoimittaja, kiertävä matkapuhuja, piirikokousedustaja ja kansanedustaja, joka opittiin tuntemaan Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa.

Vuodesta 1907 kansalaissotaan saakka Santeri Mäkelä kirjoitti ahkerasti sanomalehtiin. Hän oli *Sorretun Voiman ja Vapaan Sanan* kirjeenvaihtajana. Mäkelä oli ”vakinaisena” toimittajana *Sorretun Voimassa* elokuun alusta marraskuun alkupuolelle vuonna 1908. Santeri kirjoitti tuohon aikaan melkein jokaisessa numerossa. Hän oli myös hyvin kysytty puhuja. Mäkelä kirjoitti *Sorretun Voimaan*:

”Puoluetovereille!

Niille kaikille yhdistyksille, jotka ovat pyytäneet allekirjoittanutta puhumaan, saan huomauttaa, että olen jo sitoutunut jokaiseksi sunnuntaiksi syysk. 20 päivään asti. Puoliakaan pyyntöjänne en ole voinut täyttää, vaikka olen joka pyhänaika koettanut saarnailla. Tämä väärinkäsitysten välttämiseksi!

⁷³ Tervettä järkeä pikkuviljelijöille. Kirjoittanut Pikkuviljelijä. Ylipainos *Sorretun Voimassa* julkaistusta kirjoituksesta. Jyväskylä 1908, s. 11

⁷⁴ Norrena Leevi: Nuorisoseura-aktiivista sosialistiksi, kirjassa Saarela Tauno (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997. s. 31 – 32

Ehkä tärkein Santerin kirjoitus toimittaja-aikana oli ”Tervettä järkeä pikkuviljelijöille”. Hän kirjoitti tällä otsikolla kuudessa eri Sorretun Voiman numerossa. Kirjoitukset painettiin pienenä kirjasena Sorretun Voiman kirjapainossa. Kirjasta myytiin Sorretun Voiman konttorissa 15 penniä kappale. Tähän näytteeksi toisen kirjoituksen 30.9.1908 ensimmäinen kappale, josta näkyy Santeri Mäkelän mielipiteet ja loistava kynän käyttö:

Luulisi sellaisen taloudellisen puserruksen alaisena, jota edellisessä olen kuvaillut, pikkuviljelijän alkavan vakavasti ajattelemaan mitä hänen rauhaansa sopii, mutta kaukana siitä. Ei mikään köyhälistön osa ole nykyisessä poliittisessa taistelussa näytellyt niin surullista osaa kuin pikkuviljelijät. Samalla aikaa kun torpparit järjestyvät lujaan rintamaan sosialidemokratian lipun alla, nuoleskelevat pikkuviljelijät tomua suomettarelaiten maa-aateliin ja perustuslaisten poroporvareiden kengistä. Vaalitaistelussa ne lyödään tuhansiksi pirstaleiksi, tallataan voimattomana puolueratsujen jalkoihin. Pikkuviljelijäluokka joutuu kaikkien puolueiden yhteiseksi kalastusalueeksi, missä kilvan vedetään nuottoa ja riidellään saaliinjaosta.⁷⁶

Santeri Mäkelää voidaan pitää eräänlaisena toisinajattelijana puolueessaan. Sosialidemokraattisen puolueen voima perustui maaseutukannatukseen, mutta sen johto oli pääasiassa kaupunkilaisia. Mäkelä painotti lakkaamatta maaseudulla elävien ihmisten tarpeita ja intressejä. Tämä johti yhteenottoihin kaupunkisosialistien kanssa. Vastakohta-asettelu tuli selkeästi esiin piirikokouksissa.

Piiritoimikunnan olivat miehittäneet Jyväskylän ja sen ympäristön puolueaktiivit. Aika ajoin Mäkelän ja piiritoimikunnan suhde oli melkoisen tulehtunut. Varsinkin vuoden 1912 piirikokouksessa syntyi kiivas väittely. Mäkelää mustamaalattiin ”porvarilliseksi”, ”anarkistiksi” ja ”maalaisliittolaiseksi”. Vaikka kokouksen väittelyssä oli myös henkilökohtaista panosta, siitä on löydettävissä myös kahden erilaisen työväenliikkeen kohtaaminen.

---

⁷⁵ Sorretun Voima 21.8.1908.

⁷⁶ Pikkuviljelijä: Tervettä järkeä pikkuviljelijöille II, Sorretun Voima-lehti 30.9.1908, s. 1.

Mäkelä konkretisoi maaseutusosialismia talonpoikaiselta pohjalta. Maaseutu ryhmittyi Mäkelän taakse ja oli valmis antamaan anteeksi tämän henkilökohtaiset heikkoudet varsin pitkälle. Mitä pitemmälle 1910-lukua tultiin, sitä selkeämmin Santeri Mäkelän persoona hallitsi ja edusti järviseu-
laista ja pohjalaista talonpoikaissosialismia. Syrjäseudulta lähtenyt pikkutilallinen oli kaupunkiedus-
tajille kova pala nieltäväksi. Varsinkin kun tämä uskalsi julkisesti täynnä itsevarmuutta julistaa, että
”olen käynyt muuallakin kuin viheliäisessä kaupunkilaisrahjässä Jyväskylässä”.⁷⁷

5.2. Paikallinen ja kansallinen vaikuttaja

Ensimmäisen kerran Santeri Mäkelä yritti eduskuntaan vuoden 1909 vaaleissa. Hän oli Vimpelin va-
litsijayhdistyksen ehdokkaana tunnuksella ”sosialismi voittoon”. Ensimmäinen yritys ei johtanut toi-
vottuun tulokseen, vaan hänet valittiin toiseksi varaedustajaksi Vaasan läänin itäisestä vaalipiiristä.
Jo vuoden kuluttua (1.-2.2.1910) pidettiin seuraavat eduskuntavaalit. Nyt Mäkelä oli Petäjäveden
valitsijayhdistyksen ehdokkaana tunnuksella ”Sorretulle oikeutta”. Hänet valittiin yhtenä puolueen
kuudesta vaalipiirin läpimenneestä ehdokkaasta, ja vuoden 1911 vaaleissa hän kohosi jo puolueen
suosituimmaksi ehdokkaaksi.

Santeri Mäkelä esiintyi eduskunnassa nimenomaan maatalousasiantuntijana. Valinta maatalousva-
liokuntaan vuoden 1910 ja 1911 valtiopäivillä korosti tätä ja oli varmasti Mäkelän omien intressien
mukainen. Pitämissään eduskuntapuheissa painotus oli maattomien ja torpparien kysymyksissä.
Myös pienviljelyn ongelmia hän toi esiin, muttei korostetusti.⁷⁸

Vuosien 1912 ja 1913 valtiopäivillä Mäkelä oli hyvin näkymätön. Hän käytti ainoan keskustelupu-
heenvuoron täysistunnossa 15.3.1913 adressiehdotuksen käsittelyssä. Syynä näkymättömyyteen oli
ilmeinen kyllästyminen ja turhautuminen eduskuntatyöhön. Hänellä oli taipumusta runsaaseen al-
koholin käyttöön, mikä johti poissaoloihin eduskuntatyöstä. Hän sai varoituksen eduskuntaryhmäl-
tään. Tämä tiedotettiin piiritoimikunnalle, jonka toimesta asia tuli esiin sekä vuoden 1912 että 1913
piirikokouksissa. Mäkelä myönsi todeksi luvattomat poissaolot ja lupasi jättää eduskuntatehtävänsä
vaalien jälkeen ja piti lupauksensa. Hän ei asettunut ehdokkaaksi vuoden 1913 eduskuntavaaleissa
eikä myöskään vuoden 1916 vaaleissa, jolloin eduskuntaan tuli sosialistienemmistö.

---

⁷⁷ Norrena 1997, 34

⁷⁸ Norrena 1993, 209

Maaliskuussa 1917 tapahtui Venäjällä vallankumous, jossa tsaari poistui näyttämöltä. Suomessa oli labiili tila. Yhteiskuntarauha oli hukassa. Järjestysvalta ei ollut oikein kenenkään käsissä. Maailmansota oli käynnissä, nälkä koetteli erityisesti asutuskeskuksia. Maassa oli vasemmistoenemmistöinen eduskunta, joka pyrki kehittämään maotamme itsenäisyyden suuntaan, josta valtalaki on hyvä esimerkki. Porvarit ”pyysivät” Venäjän väliaikaista hallitusta hajottamaan eduskunnan, joka toteutti pyynnön. Uusi eduskunta tuli porvarienemmistöiseksi. Tilanne ei rauhoittunut, vaan sisäinen epäjärjestys vain kasvoi.

Tähän uuteen eduskuntaan valittiin myös Santeri Mäkelä. Valtiopäiville ei saapunut aloitteleva, paikkaansa etsivä parlamentaarikko vaan itsevarma vaikuttaja. Mäkelä esiintyi voimakkaana puhujana, joka nyt näytti todelliset taitonsa. Marraskuun 13. päivänä, yleislakon aattona, hän käytti puheenvuoron painottaen sitä, ettei porvaristolla ollut mitään aihetta syyttää sosialidemokraatteja rauhatomasta tilanteesta maassa. Kun Venäjällä oli maaliskuussa puhjennut vallankumous, olisi puolue voinut ottaa tuolloin vallan käsiinsä Suomessakin. Mutta näin ei tapahtunut. Miksi sosialidemokraatit toimivat näin, kysyi Mäkelä. ”Uskoimme tämän maan porvaristoon. Me uskoimme, että tämän maan porvaristo on mainitun vallankumouksen kautta voinut oppia jotain”. Sosialidemokraatit ovat tarjonneet rauhallista tietä, ”mutta porvaristo ei tahdo ottaa tarjottua kättä vastaan. Se ei tahdo tehdä välirauhaa. Se ei tahdo saada näitä asioita rauhalliseen ratkaisuun, ja kun se ei sitä tahdo, niin silloin jää ainoaksi mahdolliseksi tieksi työväenluokalle käyttää toisia keinoja ... käyttää suurlakkoa, ja sen perästä sitten kuka tietää minkälaisiin tuloksiin se on johtava, mitä muita keinoja työväenluokka on silloin pakotettu käyttämään”.⁷⁹

Vimpelissä oli aloittanut Sotakoulu joulukuussa 1917 ja samoihin aikoihin Lappajärven ratsukoulu. Tammikuun 9. päivänä Mäkelä puuttui eduskunnassa Lappajärven ja Vimpelin aseelliseen toimintaan. Hän sanoi pitäjissä olevan noin 500 – 600 miestä, joiden on väitetty olevan hallituksen joukkoja. Hän tivasi hallitukselta, oliko eduskuntaa kuulematta ryhdytty kansan selän takana tuollaista joukkoa järjestämään.

---

⁷⁹ Norrena 1993, 212

Mäkelä palasi asiaan tammikuun 12. päivänä ja sanoi, että ”lujan sisäisen järjestyksen luominen maahan on kai jokaisen suomalaisen sydämen asia ..., maa ei voi elää ilman järjestystä, että anarkistinen tila vie maan auttamattomasti onnettomuuteen”. Hän vakuutti olevansa valmis kannattamaan hallituksen esitystä, mikäli sillä voitaisiin rauha ja järjestys maahan palauttaa. Mutta tämä esitys ”sisältää selvästi pyrkimyksen väkivaltaisella tavalla, aseellisella tavalla, rautaisilla, verisillä keinoilla panna toimeen tässä maassa järjestys”, ja siihen hän ei uskonut.

Mäkelän väkivallattoman tien periaate kävi ilmi myös suhtautumisessa punakaarteihin. ”En ole ollut erikoisesti punakaartien ihailija, koska en usko yleensäkkään, että pysyväisesti, pitkäaikaisesti voi tässä maassa enemmän sosialistinen hallitus hallita punakaartilaisten pistimien avulla ja luoda yhteiskunnalle pysyvää rauhaa kuin porvaritkaan niin sanottujen lahtarikaartien pistimien avulla. Sen tähden olen jotenkin epäluulolla ja kylmäverisesti suhtautunut tähän liikkeeseen.”

Viimeistään kaksi viikkoa ennen sodan puhkeamista Mäkelä tuntui aavistavan, mitä oli tulossa. Hän oli myös oman henkilökohtaisen ratkaisunsa tehnyt. Väkivalta ei ole tavoitteellinen, mutta mahdollinen tapa ratkaista yhteiskunnallinen ristiriita. Vaihtoehtona se oli kuitenkin pelottava: ”Sillä jos kansalaissota syttyy, joka ei nyt ole kaukana, niin sen täytyy olla julma ja sen täytyy olla verinen. Tätä probleemia ei ratkaista Suomen työväenluokan ja Suomen porvariluokan välisenä taisteluna, vaan siihen liittyy vieraita aineksia, joita me emme voi estää”. Lopputulokseen hän viittaa puhumalla sodan jälkeisen yhteiskunnan rakentamisesta: ”Sitä ei tule, hyvät herrat, rakentamaan Svinhufvudin senaatin pistimet eikä tapparat, sen tulee rakentamaan työväenluokka, sen uuden Suomen, sen uuden tasavallan, jota me olemme tässä luomassa. *Muistakaa se*”

Jos tämä Santeri Mäkelän viimeinen puhe eduskunnassa oli tarkoitettu ennustukseksi, hän erehtyi vain yhdessä asiassa – sodan lopputuloksessa.⁸⁰

Mäkelän esiintyminen julkisissa tilaisuuksissa vääristää hänen jyrkkyyttään. Viljami Kalliokoski, joka myöhemmin oli maalaisliiton johtohenkilöitä, tapasi nuorena miehenä Santeri Mäkelän pari kertaa 1910-luvun lopulla väittelyissä. Hän on kuvannut Mäkelää ”hyvin huomaavaiseksi, kohteliaaksi ja miellyttäväksi, suorastaan seuramieheksi kahdenvälisissä keskusteluissa”, vaikka hän myönsi, että

---

⁸⁰ Norrena 1993, 213 - 214

julkisissa tilaisuuksissa Santeri Mäkelä saattoi olla melkoisen ivallinen. Myös Vimpelin suojeluskuntapäällikkö Eemeli Suomelan lausunto Etsivän Keskuspoliisille antaa viitteitä siitä, että Mäkelä oli arvostettu jopa porvarien keskuudessa. Hän oli Suomelan mukaan paljon käytetty ”kunnallisissa luottamustoimissa, joissa aina täytti tehtävänsä kunnollisesti ja nautti paikkakunnalla yleistä kunnioitusta”.

Suomelan lausunto tiivistä erinomaisesti Santeri Mäkelän aseman. Seksmanni Juho Mäkelän nauttima yleinen kunnioitus oli siirtynyt myös pojalle. Sitoutuminen työväenliikkeeseen ei kohonnut esteeksi puoluerajat ylittävään kanssakäymiseen ja yhteistyöhön paikallistasolla. Santeri Mäkelä otti osaa kuntakokouksiin, valittiin useisiin lautakuntiin ja muihin kunnallisiin luottamustoimiin. Kodin tausta oli antanut erinomaiset lähtökohdat, jota oma toiminta vahvisti. Santeri hankki itselleen laajan luottamuksen ja jopa kunnioituksen paitsi omiensa myös poliittisten vastustajien joukossa. Ennen kansalaissotaa Santeri Mäkelä ei ollut vain työväenliikkeen edustaja. Hän oli samalla Vimpelin ja osin jopa koko Järviseudun luottomies. Tämä asema ja rooli peittyi kansalaissodan tapahtumiin ja varsinkin pakenemiseen Neuvosto-Venäjälle.⁸¹

---

⁸¹ Norrena 1993, 221 - 222

6. Sisällissota

6.1. Vuosi 1917 Suomessa

Maaliskuussa 1917 tapahtui Venäjällä vallankumous. Se oli vanhoillisen IV duuman kumous. Se kiellettiin hajaantumasta niin kuin kansalliskokous Pariisissa 1789 ja asetti keskuudestaan uuden väliaikaiseksi kutsutun hallituksen. Väliaikaisuus tarkoitti sitä, että hallitus hoitaisi asioita siksi, kunnes perustuslakia säätävä kokous kokoontuisi. Vallankumous loi aluksi myös Suomessa eräänlaisen vapauden huumen, jossa tosiasiat tahtoivat unohtua. Uskottiin, että oli syntynyt ”vapaa Venäjä”, joka takaisi myös Suomelle vapauden. Perusajatuksena oli: vapaa Venäjä ja vapaa Suomi tulevat elämään kansojen tulevassa veljesliitossa.

Vallankumous ja keisarin kruunusta luopuminen merkitsivät sitä, ettei Pietarissa ollut enää Suomen suuriruhtinasta, vaan oli vain duuma ja sen valitsema ministerineuvosto pääministereineen. Niiden kanssa oli nyt tultava toimeen. Heti vallankumouksen tapahduttua suomalaiset alkoivat neuvotella uuden hallituksen kanssa. Lopulta saatiin aikaan yhteinen kompromissi.⁸²

Manifesti sisälsi alussa eräänlaisen ”hallitsijanvakuutuksen” (uskonto, perustuslait ja valtiosäännön mukaiset oikeudet). Jotta Suomen valtiosääntö täysin toteutuisi, oli tarpeen kumota joukko asetuksia aina vuoden 1890 postimanifestista alkaen, vuoden 1899 helmikuun manifestin perussäännökset, vuoden 1908 esittelyjärjestys sekä vuoden 1910 laki yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä. Senaatti sai tehtäväksi tehdä esityksiä myös muiden säädösten kumoamisesta.

Senaatin muodostaminen Suomessa oli vaikeaa, koska sosiaalidemokraateilla oli eduskunnan enemmistö. Viimein päästiin sopimukseen niukasti sosialistienemmistöisestä (6 sosialistia, 6 porvarillista, puheenjohtaja sosialisti) kokoomussenaatista, jonka puheenjohtajaksi tuli Oskari Tokoi. Muodollisesti uuden senaatin nimitys (valtalupien anto) tapahtui entiseen tapaan siten, että kenraalikuvernööri esitti valtaluvat ministerivaltiosihteerin välityksellä; ei kuitenkaan enää keisarille, vaan väliaikaiselle hallitukselle ja sen päämisterille.

---

⁸² Jussila 2009, 95 – 96.

Kun eduskunta kokoontui ja alkoi purkaa rästiin jäänyttä lakisumaa, nousi esiin kysymys ns. korkeimmasta vallasta eli siitä, oliko väliaikainen hallitus perinyt suuriruhtinaalle kuuluneen vallan. Suomalaiset keskustelivat asiasta koko kevään ajan. Venäläisten kanta oli lyhyesti se, että suuriruhtinaan valta oli vähentämättömänä siirtynyt väliaikaiselle hallitukselle. Venäjän korkein valta oli korkein myös Suomessa. Vasta tuleva perustuslakia säätävä kokous voisi muuttaa asiaa.⁸³

Kevään kuluessa Venäjällä neuvostot saivat yhä enemmän valtaa; Pietarin neuvostoissa bolsevikkien vaikutusvalta kasvoi. Taistelussaan väliaikaista hallitusta vastaan bolsevikit käyttivät aseena kansojen itsemääräämisoikeutta ja vaativat siten myös Suomelle oikeutta ”itsenäisyyteen”. Suomalaiden sosialistien ehdotuksesta neuvostokongressi asettui heinäkuussa kannattamaan ”korkeimman vallan” siirtämistä Suomen eduskunnalle. Neuvostokongressi jätti kuitenkin asiassa lopullisen päätösvallan perustuslakia säätävälle kokoukselle. Tämä kongressin päätös oli sitten se, jonka sosialistit esittivät Suomen eduskunnassa ja joka tuli hyväksytyksi ns. valtalakina (Laki korkeimman vallan käytöstä). Valtalailla oli kaksi kärkeä; kotimainen ja Venäjään suunnattu, eli korkeimman vallan siirto Pietarista Helsinkiin ja senaatilta eduskunnalle.

Valtalaki merkitsi avointa konfliktia väliaikaisen hallituksen kanssa. Sitä ei lähetetty väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi. Hallituksen vastatoimet seurasivatkin pian: eduskunta hajotettiin ja määrättiin uudet vaalit. Sosialidemokraatit pitivät hajotusta laittomana ja pitäytyivät edelleen valtalaisissa. Puhemies Manner yritti jatkaa eduskunnan toimintaa Heimolan talossa, mutta poliisi esti sisäänpääsyn.⁸⁴

6.1.1. Olot Järviseudulla

Järviseudulla ensimmäinen maailmansota aiheutti kunnille paljon ylimääräistä työtä. Sodan alussa ei työllisyysongelmia vielä esiintynyt. Kuvernöörin kirjelmän johdosta alettiin varautua mahdollisesti myöhemmin ilmeneviin vaikeuksiin. Kuntiin perustettiin työasiatoimikuntia. Maailmansodan aikana Järviseudun kunnat joutuivat lähettämään miehiä ja hevosia venäläisten suorittamiin valli- ja linnoitustöihin Karstulaan, Saarijärvelle, Ähtäriin ja Virroille. Tämän johdosta työllisyystilanne oli hyvä, mutta töiden lakattua kesällä 1917 tuli työttömyydestä Järviseudulle vaikea ongelma.

---

⁸³ Jussila 2009, 97 – 98.

⁸⁴ Jussila 2009, 99 – 100.

Kauppasuhteet Venäjälle katkesivat ja tuonti tyrehtyi v. 1917, jolloin leipäviljasta syntyi kova puute. Kuntiin perustettiin senaatin määräysten mukaisesti elintarvikelautakunnat. Ne saivat laajat valtuudet mm. elintarvikkeiden ostoon ja pakko-ottoihin sekä kotitarkastuksiin. Lautakuntien tehtävän vaikeutta ja epäkiitollista luonnetta osoittavat lukuisat eronpyynnöt. Alajärven elintarvikelautakunnan eronpyynnön perustelut – se ei katsonut nauttivansa yleisön luottamusta – sopivat varmaan monen muunkin elintarvikelautakunnan eronpyynnön perusteluksi.

Myös hintakysymyksiin kunta joutui puuttumaan, mikä osoittaa valtiovallan varautumattomuutta tilanteeseen. Vuoden 1917 aikana hinnat nousivat voimakkaasti, mikä vaikeutti erikoisesti vähävaraisten toimeentuloa. Tilanteen helpottamiseksi kunnissa tehtiin monenlaisia temppuja. Esim. viljaa myyntihinta oli varakkaille korkeampi kuin köyhille. Köyhien ja rikkaiden vaikea määrittelemineen annettiin kunnallislautakunnan tehtäväksi. Lehtimäellä päätettiin kunnan hankkima vilja myydä alle sisäänostohinnan kunnan maksaessa syntyneen tappion. Tästä luovuttiin pian ja hinnat porrastettiin kolmeen luokkaan ostajan varallisuudesta riippuen.

Vimpelissä keskusteltiin vilkkaasti köyhille myytävien elintarvikkeiden hinnasta ja päätettiin, että köyhät saivat ostaa kaikista kunnan jakelupisteistä elintarvikkeita puoleen hintaan kunnallislautakunnan ja vaivaishoitokunnan lupalappuja vastaan. Päätösten soveltamisesta syntyneiden riitojen vuoksi se kumottiin. Hinta määrättiin nyt kaikille samaksi, mutta köyhäinhoitohallitus sai antaa pahimpaan hätään jauhoja ilmaiseksi.

Elintarvikehuolto huononi lopulta niin, että viimeisenä keinona oli turvauduttava pettuun. Tätä koskevia päätöksiä tehtiin ainakin Kortesjärvellä, Lehtimäellä ja Soinissa. Petunteon taito oli Kortesjärvellä päässyt unohtumaan, sillä kuntakokous velvoitti elintarvikelautakunnan puheenjohtajan hankkimaan alan neuvojan kuntalaisten käyttöön. Sekä Lehtimäellä että Soinissa päätettiin pettuun tarvittavat puut pyytää valtion metsistä. Lehtimäellä ”petun lähempi valmistaminen ja jauhattaminen päätettiin jättää kunnan elintarvikelautakunnan huoleksi”. Soinissa vastaavat tehtävät annettiin Juho Riihisen hoidettavaksi.⁸⁵

---

⁸⁵ Koskela Esko: Kunta ja kuntalaiset, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983. s. 476 – 479.

6.1.2. Jääkäriiliike

Huhupuheet jääkäriiliikkeestä olivat Vimpelissäkin varsin yleisiä. Ei ehkä puhuttu juuri jääkäriiliikkeestä, vaan esim. töihin menosta ulkomaille. Vain harvat tiesivät aluksi, mistä oli kysymys. Tiedettiin, että ensin pitää päästä Korttesjärvelle ja että sieltä neuvotaan eteenpäin. Sieltä täältä lähti etappia kohti nuorukaisia myös salaa kotiväeltä. Yksi tällainen tapaus Vimpelistä on tiedossa, joka todennäköisesti on tapahtunut vuoden 1916 alkupuolella, jolloin suurin osa vimpeliläisistä lähti Saksaan. ”Kaverukset Armas Liikala (s. 12.8.1899) ja Ilmari Lehto (s. 10.12.1899) lähtivät salaa kohti Korttesjärveä. Nuorukaiset täyttivät myöhemmin sinä vuonna 17 vuotta. He olivat siis erittäin nuoria. Liikalan kotona havahduttiin tapahtuneeseen. Armas Liikalan isä Juho Liikala pyysi hiukan vanhemman sukulaispojan Oskari Sepän (s. 3.10.1895) poikansa perään. Oskari tavoitti kaverukset Kauhavalla, toisen tiedon mukaan Lapualla, ja suostutteli naapurinsa ja sukulaisensa Armas Liikalan palaamaan kotiinsa Vimpelin Pokelaan. Täysorpo Ilmari Lehto seurasi mukana Vimpeliin, vaikka häntä ei tainnut siellä odottaa kukaan”.⁸⁶

Helmikuun manifesti 1899 olisi supistanut mm. Suomen valtiopäivien päätösvaltaa, jonka vuoksi 1900-luvun alkuvuosia nimitetäänkin ensimmäiseksi sortovuosiksi. Venäläistämistoimia vastustivat jyrkimmin ns. aktivistit, joiden tavoitteena oli Suomen itsenäisyyden saavuttaminen vaikka väkivaltaisinkin keinoin. Suurlakon ansiosta 1905 keisari perui helmikuun manifestin päätökset. Kun venäläiset olivat jotenkin selvinneet Japanin sodan tappiosta ja Venäjän lakkoliikkeestä, alkoivat venäläistämistoimet Suomessa 1910-luvulla uudelleen eli toinen sortokausi pääsi alkuun.

Aktivistit näkivät ensimmäisen maailmansodan puhkeamisessa elokuussa 1914 mahdollisuuden Suomen itsenäistymiseen. Itsenäisyysajatus iti voimakkaana myös ylioppilaiden ja sivistyneistön keskuudessa. Vaikka Saksan hyökkäys Belgiaan oli herättänyt suuttumusta Suomessa, niin nähtiin Saksa Venäjän voimakkaimpana vihollisena ja mahdollisena Suomen auttajana.

Itsenäistymisliikkeen järjestäytymiskokous pidettiin 20.11.1914 Ostrobotnialla. Yhtenä tavoitteena oli saada suomalaisia sotilasjohtajia. Kun Ruotsi kieltäytyi puolueettomuuteensa vedoten koulutta-

---

⁸⁶ Kirjoitettu sukututkimus asiasta on Matti Lehdolla ja sama asia on tullut esille Seppo Katajan tutkimuksissa.

masta suomalaisia sotilaita, kääntyivät aktivistit Saksan viranomaisten puoleen. Saksan sotaministeriö hyväksyi suomalaisen vapaaehtoisjoukon kouluttamisen 26.1.1915. Pääasiassa ylioppilaista koostunut ensimmäinen vapaaehtoisjoukko, 189 suomalaista, sai saksalaista sotilaskoulutusta helmi – elokuussa 1915 ns. Pfadfinder- (=partiolais-) kurssina Lockstedtissa Saksassa. Tällä kurssilla ei ollut järviseutulaisia. Suomalaisten toivomuksesta Saksan keisari Vilhelm II vahvisti 28.8.1915 Ausbildungsgruppe Lockstedtin perustamiskäskyn, jolla suomalaisten vapaaehtoisten määrä nostettiin noin 2 000 mieheksi. Aktivistit käynnistivät syksyllä 1915 ns. suuren värväyksen.⁸⁷

Paikallinen kenttätö jäi kuitenkin paikallisille värvääjille. Aktivistit organisoivat salaisen etappiverkoston, jonka kautta suomalaisnuoria ohjattiin Saksaan. Järvisseudulla etappipaikka oli Korttesjärvellä, ja Nestori Fräntistä tuli keskeinen jääkärivärväri. Jääkärivärväys saattoi Järvisseudulla tapahtua suhteellisen vapaasti mm. siksi, että alueen nimismiehet olivat hankkeelle myönteisiä samoin kuin väestö yleensä. Järvisseudulla ei ollut myöskään santarmeja eikä ilmiantoja tiedetä tapahtuneen. Ilman puhelinyhteyksiä tiedonkulkukin oli epäilemättä kuulopuheiden varassa. Vaikka jääkäriiliike Järvisseudulla oli huhupuheina kaikkien tiedossa, ei alueen tuon ajan lähteissä ole tietoja jääkärivärväyksestä. Tämä on luonnollista, koska jääkäriiliike juridisesti oli maanpetoksellista toimintaa vihollismaan Saksan kanssa.⁸⁸

Ensimmäisenä vimpeliläisenä ilmoittautui Lockstedtin pataljoonaan Eeli Harju vuoden 1915 lopussa. Loput vimpeliläisistä saapuivat yksittäin tai pieninä ryhminä pataljoonaan niin, että kaikki 15 olivat paikalla maaliskuun alkupuolella. Jääkäreistä 5 oli maanviljelijöitä, 9 työmiehiä ja yksi taiteilija. Osa Vimpelin jääkäreistä oli irrallista väkeä, joille kotiseutu ei näyttänyt tarjoavan elämisen mahdollisuutta. Sotilaselämään sopeutumattomia vimpeliläisiä oli kuusi, jotka ensin sijoitettiin Altonan työosastoon ja lopuksi siviilityöhön. Suomeen saapui pääjoukon mukana 6 vimpeliläistä jääkäriä, jotka kaikki olivat aliupseereja ja jotka osallistuivat kansalaissotaan.⁸⁹

---

⁸⁷ Leväniemi 1983, 559.

⁸⁸ Leväniemi 1983, 562.

⁸⁹ Vimpelin Sotaveteraanit I – II. Vaasa 1993. s. 17 – 19.

6.1.3. Suojeluskunnan perustaminen Vimpeliin.

Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeinen aika vuonna 1917 oli maassamme levotonta. Sisäisen järjestyksen pito oli romahtanut. Tästä syystä kaupunkeihin syntyi järjestyskaarteja järjestyksen ylläpitämiseksi ja maaseudulle ensin palokuntia, jotka muuttuivat syksyllä suojeluskunniksi.

Vimpelin ”palokunnan” syntymisessä oli monia vaiheita. Maisteri Martti Pihkala kävi elokuussa 1917 Vimpelissä ja järjesti neuvottelun kunnantalolle, jonne saapui kuusi vimpeliläistä. Palokunnan toiminta ei vielä ottanut tulta, mutta Pihkala saapui Vimpeliin uudestaan ja kehotti toimimaan avoimesti. Tässä kokouksessa palokunta perustettiin, ja sen toiminta oli Vimpelissä varsin julkista. Miehiä värvättiin, mieliä muokattiin, sanakiistoja käytiin, uusia kannattajia saatiin. Tällä toiminnalla oli myös vastustajia. Keitä vastustajat olivat, sitä ei tiedetä tarkasti. Koska palokunta- /suojeluskunta- aate oli keskittynyt kirkonkylän alueelle, vastustajat voivat olla ketä tahansa.

Kolmas kokous pidettiin nuorisoseuran talossa syyskuun lopulla, jolloin palokunta-nimi muutettiin suojeluskunnaksi. Tämä kokous oli erikoisen riitainen. Vasemmisto hyökkäsi ankarasti vastaan. Välittömästi tämän kokouksen jälkeen valittiin ensimmäinen suojeluskunnan esikunta, johon tulivat: Helge Lakanen, Aleksi Jäykkänen, Aleksi Kujala, Nikolai Kujala, Erkki Männikkö, Jalmari Latvala, Fiilus Kataja, Antti Niemi, Antti Heikkilä ja Jaakko Kotkaniemi.

Tänä aikana oli jo virallisia harjoituksia ja luentoja tarkoin laaditun ohjelman mukaan. Järjestettiin viestiyhteys, jota kokeiltiin kokoontumishälytyksinä. Aseistuksesta mainittakoon haulikot, heinähangot, pitkänlavannaulat jne. Öisin toimitettiin yövahdit yleistä järjestystä ylläpitämään. Kirkonkylän alue oli jaettu neljään piiriin, jonka rajoina olivat maantie ja joki. Jokaisessa piirissä oli 2 miestä yövahdissa kello 9:stä illalla kello 6:een aamulla. Yövahdit tapasivat toisensa jokisillalla. Pidätettiinpä epähuomiossa yöjalassa juoksijoitakin, joiden kuulustelu tuotti huvittavia yllätyksiä.⁹⁰

Vimpelin kuntakokouksissa käsiteltiin suojeluskunta-asiaa useamman kerran.

---

⁹⁰ Historiikki Vimpelin suojeluskunnan 20-vuotisjuhlassa. s. 1 – 2. Vimpelin kunnan arkisto.

Kuntakokouksessa 31. joulukuuta 1917 käsiteltiin Vimpelin kuntaan perustettavasta suojeluskunnasta. Asiasta käytiin pitkä ja vilkas keskustelu. Puheenvuoroja käytettiin asian puolesta ja vastaan, mutta yksimielisyyteen ei päästy. Sitten joku esitti, että annetaan koko asia raueta. Se saavutti voimakasta kannatusta, joten kokous päätti yksimielisesti, että koko kysymys saa raueta. Kuntakokous katsoi, että se ei voi ryhtyä asian suhteen minkäänlaisiin toimenpiteisiin.

Seuraavan kerran asia oli esillä maaliskuun 2. päivänä 1918. Kuntakokous päätti, että koska eduskuntamme valitsema hallitus on jo yksityiskohtaisesti järjestänyt asian, niin Vimpelin kunta suhtautuu asiaan myönteisesti ja tahtoo myötävaikuttaa sen toteuttamista. Kuntakokouksen mielipide oli ratkaisevasti muuttunut kahdessa kuukaudessa.

Kuntakokouksessa huhtikuun 5. päivänä 1918 asia oli jälleen esillä. Ensiksi luettiin Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikunnan määräys paikallisen suojeluskunnan muuttamista kunnalliseksi laitokseksi. Kuntakokous päätti, että annettua määräystä ilman muuta noudatetaan ja myönnettiin varoja suojeluskunnan käytettäväksi tarpeen mukaan. Vielä päätettiin, että kaikki hevosen omistajat ovat velvollisia tekemään suojeluskunnan esikunnan määräyksestä kyytiä vuorollaan seuraavan taksan mukaan: kahdelta hengeltä 40 penniä, kolmelta 60 penniä ja neljältä 80 penniä kilometriltä. Kiireellisyyden tähden päätös pantiin voimaan heti.

Seuraavassa kokouksessa huhtikuun 19. päivänä 1918 valittiin kunnallisen suojeluskunnan esikunta. Siihen tuli valituksi samat henkilöt, jotka olivat olleet entisen suojeluskunnan esikunnassa.

Viimeisen kerran käsiteltiin suojeluskunta-asiaa Vimpelin kuntakokouksessa lokakuun 28. päivänä 1918. Suojeluskunnan toiminta kunnallisena laitoksena päätettiin lakkauttaa. Kunnan tilintarkastajat tarkastivat aikanaan kunnallisen suojeluskunnan tilit ja antoivat ne kunnallislautakunnalle.

6.1.4. Vimpelin sotakoulu

Aktivistien ja jääkäriliikkeen keskuspaikassa ”Uudessa metsätoimistossa” tuli esille suojeluskuntien johtajien ja kouluttajien puute. Kun jääkärien paluu näytti viivästyvän, esitettiin juhannuksena 1917 ajatus sotilasohjaajakurssin järjestämisestä ylioppilaille Lapualla, Karhumäen kansanopistossa. Kun Lapua ei tullut kysymykseen pitopaikkana, esitettiin pitopaikaksi Lappajärveä. Mutta kun Lappajärvi

oli jo varattu ratsukoulun pitopaikaksi, ehdotettiin Vimpeliä kurssipaikaksi. Vimpelin suojeluskunnan päällikkö Helge Lakanen ja esikunnan jäsen Antti Heikkilä olivat avainasemassa Vimpelin Sotakoulun käynnistämisessä. Suojeluskunnan esikunta lupasi kunnantalolla pidetyssä neuvottelussa ottaa sotilaskurssin vastaan. Samassa kokouksessa valittiin kauppias Helge Lakasen johtama majoitustoimikunta.

Matti Laurila toi joulukuun alussa 1917 Helsinkiin tiedon, että sotilaskurssin pitopaikkana oli Vimpeli. Aktivistien sotilaskomitea myönsi tarvittavat varat. Venäjältä palannut kenraali Paulus von Gerich lupautui kurssin johtajaksi, ja kouluttajiksi komennettiin kymmenen kotimaassa olevaa jääkäriä. Vimpelin kurssi oli tarkoitettu 60 – 70 joululomaa viettävälle ylioppilaalle. Kun kurssi järjestäytyi, oli ilmoittautuneita yli 200. Kurssi alkoi 28.12.1917. Eniten kurssilaisia oli Helsingistä (27) ja toiseksi eniten Vimpelistä 12, joista yhdeksän läpäisi kurssin.⁹¹

Kun kurssin vahvuus tuli ennakoitua suuremmaksi, jaettiin kurssilaiset kahteen komppaniaan. Suomenkieliset sijoitettiin 1. komppaniaan ja majoitettiin Pokelan kylään. Ruotsinkieliset kuuluivat 2. komppaniaan, ja majoitettiin kirkonkylään. Kurssin esikunta oli kirkonkylässä kauppias Helge Lakasen talossa. 1. komppanian päällikkö oli jääkäri Aarne Sihvo ja 2. komppanian jääkäri Juho Heiskanen. Kurssilaiset suhtautuivat aluksi epäillen kurssin johtaja Paul von Gerichiin, koska hän oli palvellut Venäjällä. Epäluottamus hävisi kuitenkin pian. Ensimmäisen komppanian miehet arvostivat kouluttajista erityisesti päällikköään Sihvoa. Jokainen kurssilainen sai harjoitusta ryhmän ja komppanian johtamisessa, vartiopalveluksessa ja partioinnissa. Kurssilla tuli esille sodanaikaisen upseerin perustehtävät. Kurssilaisten palvelualttius ja myönteisyys paransivat koulutussaavutuksia. Komppaniat olivat melko itsenäisiä. Von Gerich kävi kaksi kertaa viikossa Pokelassa luennoimassa taktiikasta ja strategiasta, mutta kirkonkylässä hän osallistui enemmän opetukseen.

Kahdensadan miehen muonittaminen tuotti jonkin verran vaikeuksia, koska maassa oli elintarviketulo ja -säännöstely. Kurssin taloudenhoitajana oli kurssin oppilas A.A. Bergman. Vimpelin osuuskaupasta löytyi mm. 700 kg ”ylimääräitä” sokeria. Vimpeliläinen Henrik Heikkilä toimi muonanhankijana. Hän kiersi Vimpelissä ja lähikunnissa ostamassa viljaa, mutta hän sai myös paljon muonalahjoituksia. Kirkonkylän komppania ruokaili Rankilan talossa ja Pokelan komppania Rintaniemen ja

---

⁹¹ Lantto Juhani: Kytösavun mailla, Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin historia 1917 – 1944. Jyväskylä 1997. s. 387.

Kotkaniemen taloissa. Lähes kaikki kirkonkylän ja Pokelan talot majoittivat sotakoululaisia. Kurssi kesti lähes kolme viikkoa ja päättyi 13.1.1918. Suomen puolustusvoimat ovat saaneet Vimpelin Sotakoulusta mm. seitsemän kenraalia, kahdeksan everstiä ja kuusi majuria. Reserviupseerikoulu pitää Vimpelin Sotakoulua perinneyksikkönään.⁹²

6.1.5. Työväen järjestyskaarti Sääksjärvelle

Vimpelin Sääksjärvelle perustettiin järjestyskaarti syyskuussa 1917. Järjestyskaartin esikunnan puheenjohtajaksi valittiin opettaja Antero Väkiparta ja sihteeriksi talollisenpoika Heino Linna. Kaartin sääntöjen mukaan sen tehtävänä oli järjestyksen ylläpitäminen paikkakunnalla ja työväenluokan oikeuksien puolttaminen. Järjestyskaartiin liittyi noin 60 jäsentä, ja sen esikuntaan valittiin puheenjohtajan ja sihteerin lisäksi suutari Antti Järviaho, talollisenpoika Untamo Mäkelä ja talollinen Santeri Heikinpoika Mäkelä. Esikunta piti kaksi kokousta, joissa pohdittiin mm. aseiden hankkimista, harjoitusten aloittamista ja ennen kaikkea vaikeasti järjestettävää kouluttajan paikan täyttämistä.

Näitä kahta kokousta lukuun ottamatta ei järjestyskaarti ehtinyt muuta toimia, kun kansanedustaja Santeri Mäkelä tuli vuoden 1917 ja 1918 vaihteessa käymään kotonaan ja kehotti kaarta hajaantumaa sekä hävittämään kaikki sen olemassaolosta kertovat paperit. Mäkelä sanoi kokoontuneelle esikunnalle, että jos sota tulee, josta kaikki hyvät voimat maattamme ja kansaamme varjelkoon, jätte te rintaman valkoiselle puolelle, ja silloin ovat päivänne, ainakin esikunnan jäsenten, luetut. Järjestyskaarti noudattikin Mäkelän kehotusta, hajaantui ja paperit hävitettiin. Koko hanke saatiin niin salatuksi, että monista kuulusteluista huolimatta kaartin olemassaolo ei tullut tietoisuuteen ennen kuin 1930-luvun lopulla.⁹³

6.2. Sotatapahtumat

Poliittinen ilmapiiri kiristyi Suomessa huolestuttavasti vuoden 1917 aikana. Maatalouslakot, elintarvikemellakat, lakkoilut kunnallislakien uudistamiseksi ja muut yhteiskunnalliset levottomuudet johtivat yhä useammin väkivaltaan. Turvattomuuden lisääntyminen, oman armeijan ja järjestysvallan

---

⁹² Leväniemi 1983, 569 - 571

⁹³ Takala F.E.: Vimpeli, kirja Vimpelistä ja vimpeliläisistä. Kauhava 1976. s. 188 - 189

puute johti aseellisten järjestyskaartien perustamiseen. Kevään ja kesän 1917 aikana porvaristo ryhtyi kokoamaan suojeluskuntia. Niiden perustaminen pohjautui toisaalta aktivistien itsenäisyysliikkeeseen, jonka tavoitteena oli Suomen vapauttaminen Venäjän vallasta, toisaalta porvariston puolustautumiseen radikalisoituvaa työväenliikettä vastaan. Vuoden 1918 alussa suojeluskuntien miesvahvuus oli vajaat 40 000.

Paikalliset työväenjärjestöt perustivat järjestökaarteja jo keväällä 1917, mutta puolueen johto suhtautui niihin aluksi varauksellisesti. Syksyllä tilanne oli jo toinen: lokakuun lopulla ammatillinen keskusjärjestö SAJ:n valtuuskunta kehotti työväkeä perustamaan kaarteja, koska ”porvariluokka nyt kuumeisesti järjestäytyy ja aseistautuu ilmeisesti työväkeä vastaan”. Kaartit haluttiin saada työväenliikkeen hallintaa. Työväenkaartien perustaminen alkoi toden teolla marraskuun yleislakon aikana, mutta lakon jälkeen into laimeni. Vuoden 1917 lopussa punakaartien miesvahvuus oli noin 30 000.

Senaatti sai 12.1.1918 eduskunnalta valtuudet ryhtyä toimenpiteisiin ”lujan järjestysvallan” luomiseksi maahan. Tätä toimintaa johtamaan senaatin puheenjohtaja Svinhufvud valtuutti suullisesti 16. tammikuuta 1918 Venäjältä palanneen kenraaliluutnantti C.G.E. Mannerheimin. Tehtävän saatuaan Mannerheim matkusti Pohjanmaalle, jossa suojeluskuntien kannatus oli vahvin. Tavoitteena ei enää ollut vain järjestyksen palauttaminen vaan venäläisten joukkojen ajaminen pois maasta. Niiltä saatuja aseita suomalaiset tarvitsivat kipeästi. Senaatti julisti 25.1. suojeluskunnat hallituksen joukoiksi.

Sotatoimet alkoivat toisistaan riippumatta ja lähes yhtä aikaa kolmella eri suunnalla. Pohjanmaalla Mannerheimin johtamat suojeluskunnat riisuivat 28.1. aseista 5 000 venäläistä. Nämä eivät tehneet mainittavaa vastarintaa. Viipurin suunnalla taistelut alkoivat jo 27.1. paikallisten punakaartien ja suojeluskuntien välisenä sisällissotana. Punaisten vallankumous alkoi Helsingissä 27.1. Toimeenpaneva komitea määräsi punakaartit liikkeelle.

Vallankumoushallituksen eli kansanvaltuuskunnan puheenjohtajaksi nimitettiin Kullervo Manner. Muina punaisen hallituksen jäseniä eli kansanvaltuutettuja olivat mm. Otto Ville Kuusinen, Yrjö Sirola ja Oskari Tokoi. Punakaartilaiset miehittivät Helsingissä keskeiset valtion virastot ilman sanottavaa vastarintaa. Senaatin jäsenet oli määrä vangita, mutta yhtään senaattoria ei tavoitettu. Osa

piileskeli Helsingissä, osa pakeni Vaasaan, jonne muodostettiin valkoisen Suomen hallitus, ns. Vaasan senaatti.

Punaisen Suomen johtajat eivät tavoitelleet valtio-opin mukaista proletariaatin diktatuuria vaan kansan suvereniteettiperiaatteeseen perustuvaa parlamentaarista demokratiaa. Suomessa vallankumouksen tekijät olivat sosialidemokraatteja, eivät bolsevikkejä. Tässä mielessä Suomen työväenliikkeen vallankumousyritys poikkesi Venäjän bolsevikkivallankumouksesta ja vuoden 1919 alussa eri puolilla Keski-Eurooppaa tehdyistä kumousyrityksistä. Suomen työväenliikkeen johto ryhtyi kumoukseen suhteellisen yhtenäisenä. Maltillinen vähemmistö, joka vetäytyi vallanoton jälkeen sivuun, oli vain pieni osa työväenliikkeen johtomiehistä.

Punaisten ja valkoisten välinen rintamalinja muodostui helmikuun 1918 puliväliin mennessä. Rintama kulki eteläisen Suomen poikki Pohjanlahdesta Laatokkaan Porin, Tampereen, Heinolan ja Viipurin pohjoispuolitse linjalla Ahlainen-Vilppula-Mäntyharju-Antrea-Rautu. Punaisten joukkojen vahvuus oli suurimmillaan noin 100 000 miestä, joista kuitenkin taistelutehtävissä oli 70 000 miestä. Suojeluskuntien vahvuus oli niin ikään noin 70 000 miestä. Punaiset aloittivat helmikuun puolivälissä suurin toivein yleishyökkäyksen kohti pohjoista, mutta eteneminen pysähtyi kaikilla rintamaloikoilla miltei alkuunsa.⁹⁴

Järviselälle sota tuli tammikuun lopulla, kun Mannerheim määräsi suojeluskunnat riisumaan Etelä-Pohjanmaalla olevat venäläiset joukot aseista. Kortesjärven suojeluskuntalaiset saivat 27.1.1918 puhelimitse Ylikylän osuuskauppaan käskyn laittaa heti itselleen eväät ja olla samana päivänä Kauhavalla. Vimpelin suojeluskunta määrättiin viemään aseensa Kauhavalle, jonne aseet toimitettiin 27.1. keskellä yötä Helge Lakanen. (...) Kotiin palattuaan Lakanen sai nimismies Sarkkilalta ja jääkäri Nenoselta ilmoituksen, että nyt miesten pitäisi lähteä. Vimpelin suojeluskuntalaiset eivät olleet halukkaita matkalle, koska heiltä oli viety aseet pois. Vimpelin sotakoulun käyneen Alfred Männikön johdolla lähti 27.1.1918 kaksitoista miestä, joille suojeluskunnalla oli antaa yksi kivääri ja kahdeksan käsikranaattia. Lappajärven, Vimpelin ja Kortesjärven suojeluskuntalaiset olivat Lapualla ja Seinäjoella riisuttaessa venäläisiä aseista.⁹⁵

---

⁹⁴ Hentilä 2009, 108 - 110

⁹⁵ Leväniemi 1983, 579 ja 581

Ilmari Sarkkila kokosi Seinäjoella, Ruovedellä, Haapamäellä ja Kolhossa olleet lappajärveläiset sekä vimpeliläiset yhdeksi joukoksi. Näistä järviseutulaisista ja ylihärmäläisistä koostui ns. härmäläis-komppania, jonka vahvuus oli 210 miestä – pääasiassa lappajärveläisiä ja vimpeliläisiä. Komppanian päällikkö oli ylihärmäläinen jääkäri Kaapo Viitaharju. Vimpeliläiset muodostivat suksijoukkueen, ja heidän ryhmänjohtajinaan olivat Jalmari Lehtola, Toivo Haveri, Viljo Lakanen ja Alfred Männikkö.⁹⁶

Vimpeliläisiä osallistui sisällissotaan valkoisten joukoissa yhteensä 175, joista noin 140 oli varsinaisesti rintamalla. Vartiopalveluksessa kotona ja vieraissa pitäjissä oli n. 35 miestä. Kuinka monta vimpeliläistä oli yhtä aikaa sodassa, sitä on vaikea arvioida, koska miehet saattoivat lähteä pitkällekin ”lomalle” omin luvuin – olivathan he vapaaehtoisia. Maaliskuussa 1918 pidettiin vuoden 1878 asevelvollisuuslain nojalla kutsunnat, joihin oli kaikkien 21 – 40 vuotiaiden miesten osallistuttava. Saatujen tietojen mukaan kaikki Vimpelin miehet osallistuivat kutsuntoihin.⁹⁷

Sodassa kaatui kuusi valkoista vimpeliläistä. Jääkäreistä Antila Väinö 28.3. Kalevankankaalla ja Pajala Oskari 8.4 Sortavalan kartanossa sekä Kataja Eemeli 20.3. Keuruulla, Lakanen Viljo 26.3. Kalevankankaalla, Peltola Etvard 26.3. Kalevankankaalla ja Vieresniemi Arvo 7.5. Viipurissa.⁹⁸ Puolet vimpeliläisistä kaatui Kalevankankaalla. Vieresniemi ei ollut suojeluskuntalaisia, vaan joutui sotaan kutsuntojen kautta.

Punaisten puolella ei ollut yhtään vimpeliläistä taistelijaa. Kansanedustaja Santeri Mäkelä työskenteli Kansanvaltuuskunnan maatalousasiain osastossa sekä oli punakaartin agitaatio-osaston puhuja. Hän pakeni kansalaissodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle.

Sodan jälkivaiheessa kuoli jääkäri Aleksanteri Joensuu. Joulukuun 22. päivänä 1918 oli Vimpelin kirkonkylän nuorisoseuran talolla iltamat. Seuraavana aamuna löydettiin nuorisotalon lattian alta kuollut mies, joka tunnistettiin Aleksanteri Joensuuksi. Asiaa tutkittiin ja syytettynä oli kaksi jääkäriä ja yksi Vimpelin sotakoulun käynyt mies, jotka kaikki olivat osallistuneet sisällissotaan. Ketään ei tuomittu taposta.

---

⁹⁶ Leväniemi 1983, 580

⁹⁷ Leväniemi 1983, 581 ja Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin 20-vuotisjulkaisu ”Lakeus ja lapset”. s. 156 – 157.

⁹⁸ Vimpelin sotaveteraanit I-II, 17 – 18 ja 27 – 29.

Varsinaiset sotatoimet eivät ulottuneet Järviseudulle, ja alueella alettiin uskoa sotaan vasta Seinäjoen valtauksen jälkeen. Mm. Sääksjärven nuorisoseura oli vierailulla Vimpelin kirkonkylässä 10.2.1918, ja ”vierailusta palattiin sekavin tuntein, sillä kuulemamme pastori Rentolan sotainen puhe ja valkonauhoissa olevat miehet sai meidät vakuuttuneiksi. että elämme murrosaikaa eikä kansalaissota enää ole vältettävissä”.⁹⁹ Sääksjärveläiset nuorisoseuralaiset puhuivat jo tuossa vaiheessa kansalaissodasta eikä vapaussodasta.

---

⁹⁹ Leväniemi 1983, 583.

7. Sisällissodan jälkeinen aika

7.1. Tasavallan suunta

Suomen valtio-oikeudellinen tilanne oli sisällissodan päättyessä keväällä 1918 sekava. Eduskunta, joka edellisen vuoden marraskuussa oli julistautunut korkeimman vallan haltiaksi, oli hajalla ja pahasti vajaalukuinen. Joulukuun kuudentena 1917 Suomi oli julistautunut tasavallaksi. Monarkian kannattajien tulkinnan mukaan itsenäisyysjulistus ei kuitenkaan ollut kumonnut autonomian aikana voimassa ollutta vuoden 1772 hallitusmuotoa, vaan Suomi oli edelleen monarkia. Sisällissodan jälkeen puhkesi monarkistien ja tasavaltalaisten välille hallitusmuototaistelu, joka hajotti pahoin porvarillisten puolueiden rivit.

Valkoisen Suomen johtajilla oli ainakin heinäkuuhun 1918 asti hyvät perusteet luottaa Saksan aseiden voittoon maailmansodassa. Hallitus katsoi, että Saksan tuen varmistamiseksi oli Suomen kuninkaaksi valittava saksalainen prinssi. Valtionhoitaja Svinhufvud ryhtyi valmistelemaan von der Goltzin kanssa myös Suomen ja Saksan sotilasliittoa.¹⁰⁰

Maailmansodan päättyminen Saksan tappioon vei pohjan Suomen harjoittamalta saksalaissuuntaukselta ja teki välttämättömäksi uuden, länsiliittoutuneilta ja Pariisin rauhankonferenssilta tukea hakevan ulkopolitiikan suuntauksen etsimisen. Mannerheim kävi marras-joulukuussa 1918 ensin yksityishenkilönä ja sitten hallituksen toimeksiannosta neuvotteluja länsivaltojen edustajien kanssa Lontoossa ja Pariisissa. Mannerheim lupasi, että Suomen hallitus luopuu saksalaissuuntauksesta ja lähestyy länsivaltoja. Valtionhoitaja Svinhufvud erosi 12.12. ja Mannerheim valittiin samana päivänä uudeksi valtionhoitajaksi. Friedrich Karl ilmoitti 14.12. luopuvansa Suomen kuninkuudesta. Kaksi päivää myöhemmin saksalaiset joukot poistuivat Helsingistä.¹⁰¹

Uusi valtionhoitaja Mannerheim määräsi ensitöikseen, että eduskuntavaalit oli pantava toimeen maaliskuun alussa 1919. Vaalitulosta oli vaikea ennakoida. Millaisiksi muodostuisivat tasavaltalaisten ja monarkistien voimasuhteet? Sosiaalidemokraatit nousivat eduskuntavaaleissa selvästi suu-

---

¹⁰⁰ Hentilä 2009, 122–123.

¹⁰¹ Hentilä 2009, 125–126.

rimmaksi ryhmäksi saaden 80 edustajaa. Maalaisliitto oli suurin voittaja 42 paikalla. Muiden puolueiden muutokset olivat vähäisiä. Vaalitulokset olivat lopullinen isku monarkistihäville: tasavaltalaisia uuden eduskunnan jäsenistä oli kolme neljäsosaa.

Vaikka parlamentarismi ei Suomessa ollut käytännössä, tasavaltalaiset vaativat vaalien jälkeen hallituksen vaihdosta. Valtionhoitaja Mannerheim nimitti uuden hallituksen muodostajaksi edistyspuolueen Kaarlo Castrenin. Enemmistöhallituksen muodostaminen osoittautui mahdottomaksi. Hallituksesta tuli siten keskustapuolueiden, edistyksen ja Maalaisliiton, vähemmistöhallitus.

Vaalit olivat tuoneet eduskuntaan tasavaltaa kannattavan enemmistön. Eduskunta hylättyä kaksi tynkäeduskunnan lepäämään jättämää monarkistista hallitusmuotoesitystä, Castrenin hallitus antoi toukokuussa 1919 eduskunnalle uuden hallitusmuotoesityksen. Sen perusteella Suomesta tulisi tasavalta. Keskeiseksi kiistakysymykseksi nousi tasavallan presidentin asema ja vaalitapa. Oikeisto kannatti itsenäistymisvaiheen ja sisällissodan kokemusten perusteella presidenttivaltaista ja vasemmisto eduskuntavaltaista mallia. Perustuslakivaliokunta esitti sovitteluratkaisua: presidentin valinnan suorittaisivat valitsijamiehet ja hän saisi laajat valtaoikeudet, mutta ensimmäisen presidentinvaalin panisi toimeen eduskunta. Tämä ei tyydyttänyt oikeistoa, joka äänesti määrävähemmistöllään lakiesityksen lepäämään yli vaalien.

Perustuslakivaliokunta turvautui tällöin edistyspuolueen Heikki Ritavuoren esitykseen ja laati siitä mietinnön, joka oli muutamaa vähäistä yksityiskohtaa lukuun ottamatta sisällöltään sama kuin lepäämään jätetty esitys. Kokoomus harkitsi asiaa uudelleen ja äänesti tällä kertaa kiireelliseksi julistamisen puolesta. Ruotsalaisen kansanpuolueen ryhmä ei riittänyt yksin määrävähemmistöksi: tasavaltainen hallitusmuoto hyväksyttiin 21.6.1919 eduskunnassa äänin 165 – 22.

Hallitusmuodolta puuttui enää valtionhoitajan vahvistus. Kun hallitusmuoto esiteltiin valtioneuvoston istunnossa 10.7. Mannerheimille, tämä ei vahvistanut sitä vaan ilmoitti ensin perehtyvänsä asiaan. Vahvistamisen lykkääminen oli monarkistien viimeinen oljenkorsi. Seuraavan viikon aikana käytiin kulissien takana neuvotteluja, joissa aktivistien kärkiryhmä teki kaikkensa saadakseen valtionhoitajan ja johtavan monarkistipuolueen kokoomuksen kaappaussuunnitelman taakse.¹⁰²

---

¹⁰² Hentilä 2009, 129 – 130.

Aktivistit pelkäsivät perustellusti, että keskustavetoinen Suomen tasavalta, jonka presidentiksi valittaisiin todennäköisesti Ståhlberg, luopuisi kokonaan Itä-Karjalasta, Petsamosta ja heimokansojen auttamisesta. Sitä ennen aktivistit saattoivat toivoa, että Mannerheim voisi valtionhoitajana lykätä hallitusmuodon vahvistamisen ja jopa hajottaa eduskunnan ja määrätä uudet vaalit. Sillä välin Suomi karkottaisi nopealla iskulla bolsevikit Pietarista. Tällainen oli lyhykäisyydessään aktivistien sisärikkänsä salaisissa kokouksissa heinäkuun alussa 1919 sorvattu vallankaappaus suunnitelma. Aktivistien keskeisiin johtajiin kuulunut dosentti Kai Donner esitteli suunnitelman Mannerheimille, josta aktivistit käyttivät salanimeä ”Andersson”.

Mannerheim hyväksyi periaatteessa aktivistien suunnitelman, mutta asetti ehdoksi sen, että länsivallat tukisivat Pietarin valtausta. Lisäksi kokoomuspuolue oli saatava hankkeen taakse. Tämä ratkaisi asian: Paasikivi, Ingman ja muutamat muut johtavat kokoomuslaiset tyrmäsivät suunnitelman oitis. Lisäksi Englannin ja Ranskan tukilupaukset jäivät kovin epämääräisiksi. Mannerheim totesi, ettei ”aktivistien projekti” ollut tällä erää toteuttamiskelpoinen. Hän vahvisti uuden hallitusmuodon 17.7.1919.¹⁰³

Martti Ahti on väitöskirjassaan tutkinut tarkkaan vuosien 1918 – 1919 tapahtumia Suomessa. Oikeistoradikalismi oli tuohon aikaan voimissaan. Presidentinvaalien lähestyessä suojeluskuntaliike oli näkyvästi Mannerheimin takana. Myös upseeripiirit tukivat avoimesti häntä. Everstiluutnantti Lauri Malmbergin lähetystö kävi Ståhlbergin ja eduskuntaryhmien puheenjohtajien luona. Tarkoituksena oli vaikuttaa Ståhlbergiin, jotta tämä luopuisi ehdokkuudesta. Jääkäriupseerit E. Heinrichs, V. Tuompo ja O. Olenius kävivät puolestaan Alkion puheilla kolme päivää ennen vaalia. He ilmoittivat, että armeija oli levoton ja että oli syytä pelätä sen hajoamisesta, mikäli Mannerheimia ei valittaisi.

”Sotapuolueen” henkilögalleriasta Hannes Ignatius toimi tyylilleen uskollisena jyrkimmin. Hän antoi sotavoimain vt. ylipäällikölle kenraali Kivekkäälle tehtäväksi kertoa Ståhlbergille, että jos tämä valittaisiin, olisi ”huomenna Pohjola tulella ja täältä yhdytään siihen”. Ignatiuksen uhkaus ja upseeripiirien avoin politikointi johti siihen, että kenraali Kivekäs antoi vaalipäivänä päiväkäskyn, jossa kielsi

---

¹⁰³ Hentilä 2009, 131 – 132.

sotaväkeä sekaantumasta politiikkaan. Hän varoitti mahdollisista mielenosoituksista ja kehotti upseereja pysymään viroissaan.¹⁰⁴

Asiat etenivät kuitenkin toisin. Ståhlberg ei ollut aluksi innostunut ehdokkuudestaan, mutta muutti mielensä, kun edistyspuolueen ja maalaisliiton lisäksi myös sosiaalidemokraatit ilmoittivat asettuvansa hänen taakseen. Presidentinvaalit toimitettiin 25.7.1919. Se ratkesi heti ensi kierroksella täysin ennakkosuunnitelmien mukaisesti: korkeimman hallinto-oikeuden presidentti K.J. Ståhlberg sai 143 ääntä ja valtionhoitaja Gustaf Mannerheim 50 ääntä.¹⁰⁵

7.2. Vimpeli sisällissodan jälkeen

Vimpelissä oikeistoradikaalien juonittelusta ei tiedetty juuri mitään, koska juonittelu käytiin mahdollisimman salaisesti. Matti Latvala Vimpelistä oli valittu jälleen vuoden 1919 eduskuntavaaleissa edustajaksi. Hän oli pitkäaikainen edustaja ja hyvä tuttu myös Santeri Alkion kanssa. Hänellä saattoi olla jotain tietoa juonittelusta. Latvala oli vahvasti tasavaltalainen, joten oli varmasti Ståhlbergin takana maalaisliittolaisten tapaan.

Elämä Vimpelissä jatkui sodan jälkeen melko rauhallisesti. Punaisten joukoissa ei ollut yhtään vimpeliläistä. Ehkä tämän vuoksi Vimpelissä ei kohdeltu vasemmistolaisia yhtä rajusti kuin esim. Huittisissa. Toki vasemmistolaiset olivat huonompaa väkeä kuin muut. Kuitenkin joulun alla 1918 tapettiin jääkäri Aleksanteri Joensuu, ”Hemilän Aleks”, kirkonkylän nuorisoseuran iltamissa. Syytettynä oli kaksi jääkäriä ja kolmas vimpeliläinen. Ketään ei tuomittu taposta.

Vuoden 1917 marraskuussa hyväksyttiin kunnallislait, joiden mukaan äänioikeus tuli yleiseksi ja yhtäläiseksi. Kunnan päättäväksi elimeksi tuli kuntakokouksen sijaan kunnanvaltuusto, jonka jäsenistä yksi kolmannes oli vuosittain erovuorossa. Tämän takia kunnallisvaalit olivat aluksi joka vuosi. Vuodesta 1925 lähtien kunnallisvaalit pidettiin joka kolmas vuosi. Ensimmäisissä vaaleissa Vimpelissä äänestysprosentti oli yllättävän suuri eli 56,0, mutta joka vuosi pidetyt kunnallisvaalit eivät innostaneet ihmisiä äänestämään. Äänestysprosentti putosi alle 50 prosentin ja oli pienin vuonna 1923 vain

---

¹⁰⁴ Ahti Martti: Salaliiton ääriviivat; Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918 – 1919. Espoo 1987. s. 198 – 199.

¹⁰⁵ Hentilä 2009, 135.

29,4 %. Vuodesta 1928 lähtien äänestysprosentti oli yli 50 prosenttia. Vaaleissa 1920- ja 30-luvuilla oli selvästi kaksi rintamaa; porvarilliset puolueet ja työväen ja pienviljelijöiden eli vasemmiston puolue. Joinakin vuosina keskuslautakunta ilmoitti kuitenkin valtuutetut puolueittain, vaikka ehdokasasettelussa tällaista ei ollutkaan.

7.2.1. Kunnallisvaalit Vimpelissä

Taulukko 7. Vimpelin kunnallisvaalien tulokset vuosilta 1919 – 1936

Vaalipäivä	Porvarilliset puolueet		Sosialistit		Äänestysprosentti
	Äänimäärä	Valtuutetut	Äänimäärä	Valtuutetut	
15.1.1919	553	11	345	7	56,0
25.2.1920	462	13	219	5	45,4
4.12.1920	389	14	146	4	32,4
5.12.1921	421	14	183	4	36,0
5.12.1922	449	14	165	4	38,1
4.12.1923	381	14	95	4	29,4
4.12.1924	410	15	117	3	43,8
4.12.1925	439	10	235	5	40,9
4.12.1928	469	8	357	7	51,7
4.12.1930	665	11	265	4	50,3
4.12.1933	697	9	412	6	62,0
4.12.1936	737	9	467	6	

Lähde: Tilastokeskuksen arkisto.

Kunnallisvaalien puoluepoliittinen luonne ei ollut yhtä selkeä kuin eduskuntavaaleissa. Se kehittyi kuitenkin vuosien kuluessa puoluepolitiikan suuntaan. 1920-luvun kunnallisvaaleissa äänestettiin laiskasti, ja ehdokkaiden henkilökohtaiset ominaisuudet ja kyläkohtaiset intressit nousivat puoluepolitiikan edelle. Esimerkiksi Järviseudun kunnista Soinissa kunnallisvaalien epäpoliittinen luonne muodostui perinteeksi. Vimpelissä kunnallisvaaleissa puoluepoliittisuus näkyi alusta lähtien melko selvästi, mutta ei eduskuntavaalien vertaisesti.

Vimpelin ensimmäiset kunnallisvaalit pidettiin tammikuussa 1919. Useimmissa muissa kunnissa vaalit pidettiin jo vuoden 1918 lopulla. Vaaleissa valittiin 18 valtuutettua, joista seitsemän kuului vasemmistoon. Vaikka kansalaissota oli juuri päättynyt, niin valtuustotyöskentely oli alkuvuosina varsin sopuisalta. Kunnan ja kuntalaisten taloudellinen tila oli huono, jota yritettiin ensimmäisten vuosien kuluessa jotenkin parantaa. Valtuuston ensimmäinen kokous pidettiin tammikuun 27. päivänä 1919. Sopuisan kokouksen tärkeimmäksi päätökseksi muodostui kaksi pykälää.

18 §:ssä käsiteltiin sitä, mitä Vimpelissä olisi tehtävä yleisen turvallisuuden, rauhan ja järjestyksen palauttamiseksi, joka oli pahasti häiriintynyt viinan salapolton ja sen kaupan leviämisen tähden. Asiasta käytiin pitkä ja vakava keskustelu, jossa kaikki olivat selvillä vaaran suuruudesta ja sen torjumisen vaikeudesta. Yksimielisesti päätettiin, että ”katsoen siihen onnettomaan asemaan, mihin kuntamme on vajonnut viinan salapolton ja salakaupan tähden, pitää kunnanvaltuusto siveellisenä velvollisuutenaan kaikin käytettävissä olevin keinoin mitä tarmokkaimmin ryhtyä tuon paheen poistamiseen ja velvoittaa jokaisen kunnanvaltuuston jäsenen piirissään työskentelemään ja toimimaan noitten paheiden pesien selvittämiseksi ja hävittämiseksi.”

Seuraavassa pykälässä ryhdyttiin toimenpiteisiin. Viinan salapolton ja kaupan sekä juoppouden tukahduttamiseksi päätettiin määrätä viidenkymmenen (50) markan sakko kaikille, jotka tavataan juovuksissa Vimpelin kunnan alueella. Maaherran vahvistusta päätökseen valtuutettiin pyytämään Juho Vihriälä ja Helge Rintaniemi.

Edellä oleva asia oli alkuvuosina varsin usein esillä, olihan kieltolaki silloin voimassa. Valtuustossa asiat etenivät erittäin sopuisasti eikä esim. äänestyksiä juuri tarvittu. Kuitenkin ensimmäisinä vuosina vapaussodan sankaripatsaan rakentaminen nosti tunteet pintaan. Myös Vimpelin suojeluskunnan avustusanomukset ja muut pyynnöt olivat valtuustossa vaikeita. Näistä muutamia esimerkkejä:

1. Vimpelin kunnanvaltuuston kokouksessa kesäkuun 27. päivänä 1922 päätettiin vapaussodassa kaatuneiden hautapatsastoimikuntaan valita kaksi jäsentä äänestyksen jälkeen 8 äänellä 7 vastaan. Valituiksi tulivat Helge Rintaniemi ja A.Osk. Pekkala.
2. Kunnanvaltuuston kokouksessa 23.10.1922 otettiin esille kysymys myönnetäänkö kunnan yleisistä varoista 7 000 markan avustus Vimpelin sankaripatsasrahastoon.
3. Keskustelussa mitä jyrkimmin asiaa vastustivat valtuuston jäsenet Aukusti Jaakkola, Toivo Rentola, Erkki Linna, Aleksi Karila ja Erkki Arpala. He ilmoittivat poistuvansa kokoushuoneesta tämän asian käsittelyn ajaksi. Poistumisen syyksi he ilmoittivat periaatteelliset syyt. Edellä mainittujen poistuttua kokoukseen ei jäänyt riittävää lukumäärää, joten asiaa ei voitu päättää. Asia sai siis raueta.
4. Vimpelin suojeluskunta haki v. 1925 kunnalta 6 000 markan avustusta. Kunnanvaltuusto päätti 23.2.1925, että kunnan nykyisen vaikean taloudellisen aseman vuoksi avustusta ei voida myöntää.
5. Kunnanvaltuuston kokouksessa 15.6.1928 keskusteltiin vuokrasopimuksesta. Vimpelin suojeluskunta oli pyytänyt saada kunnalta vuokratuksi Hemilän taloon kuuluvasta Hägglund-nimisestä metsäpaltasta 350 m pituisen ja 15 metrin levyisen alueen ampumaradaksi 25 vuodeksi. Pitkän ja kiihkeän keskustelun päätteeksi päätettiin 8 äänellä 4 vastaan suostua suojeluskunnan anomukseen. Vuokrakirjaa tekemään valittiin Joel Strang, Heikki Salo ja Santeri Mäkelä. Juho Vesala pyysi äänestyksessä pysyä puolueettomana.

Heino Linna jätti seuraavan vastalauseen:

”Tyytymättömänä Vimpelin kunnanvaltuuston päätökseen pyydän pöytäkirjaan merkitsemään seuraavan vastalauseen: Koska paikka on yleisön turvallisuudelle vaarallinen, ja koska kunta tarvitsee kysymyksessä olevan hyvän metsäpohjan metsän kasvatamista varten sekä koska päätös herättää rauhaa rakentavissa kansalaisissa mitä suurinta tyytymättömyyttä, niin ilmoitan omasta, ja Vimpelin valtavimman osan muodostamien työläisten ja talonpoikain puolesta mitä ankarimman vastalauseeni.

Heino Linna”

Tähän yhtyy: Joel Kivinen, Santeri Mäkelä ja Henriikki Leppäniemi.

Suojeluskunnan myöhempiin rahapyyntöihin ja talousarvioissa oleviin summin suhtauduttiin joko kielteisesti tai äänestyksen perusteella niitä hyväksyttiin usein alennetuin hinnoin. Sisällissotamme jälkeen valtuustotyöskentely jatkui kuitenkin yllättävän sopuisasti Vimpelissä ja Järviseudulla. Suojeluskunnat ja patsashankkeet olivat niitä, jotka aiheuttivat epävarmuutta tavallisten ihmisten keskuudessa. Kaksi henkilöä oli Vimpelissä pidätettynä sodan jälkeen, mutta he pääsivät varsin nopeasti vapauteen. Vimpelissä ja koko Järviseudulla päästiin lähes ennen sotaa olevaan tilaan melko nopeasti.

7.2.2. Eduskuntavaalit Vimpelissä

Taulukko 8. Vimpelin eduskuntavaalien tulokset vuosilta 1919 – 1939

1919	Puolue	SDP	KOK	KEP	ML	YHT.	
	Äänet	405	41	137	399	982	
	Ääni %	41,2	4,2	14,0	40,6	100	
1922	Puolue	SDP	ML	KOK	SSTP	KEP	YHT
	Äänet	76	301	36	175	157	745
	Ääni %	10,2	40,4	4,8	23,5	21,1	100
1924	Puolue	SDP	ML	KOK	STPV	KEP	YHT
	Äänet	227	290	67	120	98	802
	Ääni %	28,3	36,2	8,4	15,0	12,2	100
1927	Puolue	SDP	ML	KOK	STPV	KEP	YHT.
	Äänet	132	285	64	194	152	827
	Ääni %	16,0	34,5	7,7	23,5	18,4	100
1929	Puolue	ML	SPD	KOK	STPV	KEP.	YHT
	Äänet	284	51	67	284	46	876
	Ääni %	32,4	5,8	7,6	32,4	5,3	100

1930	Puolue	SDP	ML	KOK	KEP	SPP	YHT
	Äänet	334	471	66	67	45	995
	Ääni %	33,6	47,3	6,6	6,7	4,5	100
1933	Puolue	SDP	ML	KOK+IKL	KEP	SPP	YHT
	Äänet	360	444	108	45	59	1016
	Ääni %	35,4	43,7	10,6	4,4	5,8	100
1936	Puolue	SDP	ML	KOK	IKL	KEP	YHT
	Äänet	399	523	57	50	84	1159
	Ääni %	34,4	45,1	4,9	4,3	7,2	100
1939	Puolue	SDP	ML	KOK	IKL	KEP.	YHT
	Äänet	426	636	87	47	43	1250
	Ääni %	34,1	50,9	7,0	3,8	3,4	100

Lähde: Tilastokeskuksen arkisto.

Puolueiden lyhenteet ovat:

SP = Suomalainen puolue

NSP = Nuorsuomalainen puolue

ML = Maalaisliitto

SDP = Suomen Sosialidemokraattinen puolue

KOK = Kansallinen Kokoomuspuolue

STPV = Sosialistinen Työväen ja Pienviljelijäin Vaalijärjestö

KEP = Kansallinen Edistyspuolue

SPP = Suomen pienviljelijöiden puolue

SSTP= Suomen sosialistinen työväenpuolue

Kansallinen kokoomuspuolue syntyi joulukuussa 1918 Suomalaisen ja Nuorsuomalaisen puolueen kuningaskunta-valtiomuotoa kannattaneiden jäsenten toimesta. Kansallinen edistyspuolue syntyi myös joulukuussa 1918 fuusiossa, jossa yhtyivät tasavaltaa kannattaneet Nuorsuomalaisen puolueen ja Kansanpuolueen enemmistö ja Suomalaisen puolueen vähemmistö.

Puolueiden kannatuksesta voidaan todeta eo. vaaleista, että maalaisliitto on koko ajan ollut vahva puolue Vimpelissä ja usein myös saanut eniten ääniä. Suomalaisen ja Nuorsuomalaisen puolueen (Kokoomus ja edistyspuolue) yhteenlaskettu kannatus on selvästi laskenut. SDP:n kannatus on ollut

suurin v. 1919 ja vasemmiston yhteenlaskettu äänimäärä on ollut suurin Vimpelissä v. 1924, 1927 ja 1929.

Koko maan vaalitulosta tarkasteltaessa Suomalaisen ja Nuorsuomalaisen (Kokoomus ja Edistyspuolue) puolueiden yhteenlaskettu äänimäärä on selvästi laskenut 1910 ja 1920-luvuilla. Vasemmiston kannatus ensin nousi ja hajaannuksen jälkeen se laski. Maalaisliiton kannatus on noussut rajusti vuosien 1910 – 1927 välillä ja ollut vahva koko 1930-luvun.

7.3. Suojeluskunnan toiminta

Kansalaissota ei loppunut keväällä 1918, vaan sen jälkitoimet elivät ihmisten mielissä ja vaikuttivat heidän asenteisiinsa. Sotaa ei käyty enää asein vaan ideologisen ja pakkovallan avulla. Se vaikutti tulkintoihin siitä, keitä suomalaisiin laskettiin, millaisia he olivat tai miten itsenäistynyttä maata oli kehitettävä.

Kansalaissota jätti jälkeensä myös vahvan epäluulon parlamentaarista demokratiaa kohtaan: sitä pidettiin osasyynä sodan syttymiseen. Estääkseen vastaavan uudelleen voittajat pyrkivät rajoittamaan eduskunnan merkitystä ja vahvistamaan hallintokoneiston asemaa. Epäluulo edustuksellista demokratiaa kohtaan näkyi syksyllä 1918 yrityksenä tehdä Suomesta monarkia ja kesällä 1919 hyväksytystä hallitusmuodosta.

Vielä selvemmin sitä ilmensi aseellisen ulkoparlamentaarisen voiman, suojeluskuntaliikkeen, olemassaolo. Suojeluskuntaliike koettiin oikeistossa parhaaksi tueksi yhteiskunnallisen järjestyksen säilymiseksi. Se vastasi myös kaikissa porvarillisissa ryhmissä koettuun tarpeeseen pitää työväenliikettä kurissa. Suojeluskuntajärjestön olemassaolo määritteli myös työväenliikkeen toiminnan rajoja. Suojeluskunta oli tärkeä poliittinen valvoja suomalaisessa yhteiskunnassa.¹⁰⁶

Jo valkoisella armeijalla oli ollut valloitetuja alueita poliittisesti valvova osasto. Helsingin valtauksen jälkeen myös paikallisen valkokaartin esikuntaan perustettiin oma tiedusteluosasto. Sodan jälkeen ne yhdistettiin, ja elokuun alussa sen tehtävät siirrettiin yleisesikunnan III osastolle. Helmikuussa

---

¹⁰⁶ Saarela Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918 – 1923. Tampere 1996. s.21.

1919 se kuitenkin jaettiin kahtia: sotilaallinen tiedostelu jäi edelleen yleisesikunnalle mutta poliittinen valvonta siirrettiin sisäasiainministeriön passiosastoon. Se lakkautettiin heinä-elokuussa, ja tilalle perustettiin sisäasiainministeriön alainen siviilivirasto, etsivä keskuspoliisi (EK).

Uuden organisaation tehtäväksi määriteltiin valtakunnan itsenäisyyttä vastaan tähdättyjen, sen yleistä turvallisuutta tai laillista yhteiskuntajärjestystä järkyttävien toimien ja yritysten silmälläpito ja ehkäiseminen. Käytännössä se merkitsi lähinnä työväenliikkeen, erityisesti sen vasemmistolaisen osan, valvomista. Aktiivisuutta tässä suhteessa saattoi lisätä se, että etsivä keskuspoliisi oli aluksi tilapäinen organisaatio: määrärahojen saannin varmistamiseksi sen oli löydettävä vihollisia ja osoitettava siten tarpeellisuutensa.¹⁰⁷

Sisällissodan jälkeen suojeluskuntatoiminta taantui Vimpelissä kokonaan. Lokakuun 28. päivänä 1918 kunnallinen suojeluskunta lakkautettiin, mutta tammikuun 26. päivänä 1919 Vimpelin suojeluskunta perustettiin uudestaan kauppias Helge Lakasen talossa. Innostus suojeluskuntatoimintaan ei kuitenkaan ollut aluksi kovin vilkasta. Kuitenkin tehtiin ne työt ja päätökset, jotka Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiri vaati.

Tästä esimerkkinä kirjeenvaihto, joka käytiin Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin ja Vimpelin suojeluskunnan esikunnan välillä. Huhtikuun 19. päivänä 1919 lähetti Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiri kaikille paikallispäälliköille erittäin salaisen kirjeen:

Paikallispäälliköille

Paikallispäälliköiden on tehtävä Piiriesikunnalle ennen 1.5.19 ilmoitus, onko suojeluskunnan alueella punaisten toimintaa valvovia tiedusteluosastoja sekä annettava niistä seuraavat tiedot:

- 1) Missä osasto toimii
- 2) Sen suuruus
- 3) Onko siinä palkattua väkeä (Salapoliiseja)
- 4) Lyhyt selostus osaston toiminnasta

---

¹⁰⁷ Saarela 1996, 23 -24.

Ellei tällaisia osastoja ole, määrää Paikallispäällikkö yhden tai useampia luotettavia henkilöitä eri kyläkunnista pitämään silmällä epäilyttävien henkilöiden toimintaa ja ennen kaikkea kuljeskelevia ja äsken paikkakunnalle muuttaneita.

Emil Rimala

v.t. Piiripäällikkö

Tähän vastasi Vimpelin suojeluskunnan esikunta nopeasti huhtikuun 23. pnä 1919

Punaisten toiminnan valvomista ja epäilyttävien henkilöiden silmällä pitämistä varten paikkakunnalla valittiin:

Vintalan kylässä Antti Heikkilä ja Oskari Mäkinen

Pokelan kylässä Oskari Rintaniemi

Itäkylässä Opettaja J. Hymander

Sääksjärven kylässä Jaakko ja Tauno Mäkelä

Kokouksen puolesta

Alfred Männikkö

S. Haglund nimismies

Helge Lakanen

Hjarmar Lehtola

Hemming Salmela¹⁰⁸

Siitä miten edellä mainitut valitut henkilöt Vimpelissä toimivat tehtävissään, ei ole mitään kirjallista tietoa olemassa. Erkki Rentola totesi 27.7.2002 haastattelussa, ettei hän usko Jaakko ja Tauno Mäkelän urkkineen ja tiedottaneen eteenpäin työväenliikkeen toiminnasta Sääksjärvellä, jossa sen toiminta oli varsin vilkasta kansalaissodan jälkeen.

Kaikissa ihmisten yhteisissä asioissa tulee eteen myös pulmallisia kysymyksiä. Alussa myöskin suojeluskunnan virkanimissä oli epätasällisyyttä. Esim. aluepäällikön ja paikallispäällikön virat sekoituivat keskenään.

---

¹⁰⁸ Vimpeli suojeluskunnan esikunnan pöytäkirja. Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto.

Vimpelin suojeluskunnan aluepäällikkö Helge Lakanen on lähettänyt piiripäällikkö Hämäläiselle kirjeen Jyväskylään 22.2.19. Pitkässä kirjeessä Lakanen kertoo, että hän on pyytänyt eroa suojeluskunnan esikunnan kokouksessa aluepäällikön virasta jääkäri Hemming Salmelan hyväksi ja että piiripäällikkö hyväksyisi päätöksen.

Sitten Helge Lakanen kertoo ”vallan kaappauksesta”. Se on saanut alkunsa suojeluskunnan ulkopuolelta, mutta siihen on osallistunut joitakin suojeluskunnan jäseniä. Vallankaappaus kirjelmän on kirjoittanut Reino Rintala, joka ei ole ollenkaan suojeluskunnan jäsen. Lakanen arvostelee Rintalaa hyvin ankarasti. Edelleen hän toteaa, että mainittua salaista kokousta oli ollut puuhaamassa myös vääpeli Toivo Haveri, jolla näyttää mielessä kangastavan myöskin aluepäällikön virka. Tällainen menettely ei ole yhtään sopusoinnussa suojeluskunta-aatteen kanssa, joka vaatii jäseniltään ehdotonta rehellisyyttä eikä mitään salakähmäisyyttä.

Salaisen pöytäkirjan sisällöstä ei ole täsmällistä tietoa, mutta oletettavasti siinä ei hyväksytty uudeksi aluepäälliköksi Hemming Salmelaa. Helge Lakanen toivoo, että tällaisen menettelyn johdosta piiripäällikkö ei anna sanotulle ”Rintalan sakin” pöytäkirjoille mitään arvoa, vaan heittää ne aiheettomina paperikoriin. Täkäläisen suojeluskunnan toiminta ja aluepäällikön muutos tulee tapahtumaan rehellistä ja oikeaa tietä.¹⁰⁹

Historia kertoo, että Helge Lakanen oli Vimpelin suojeluskunnan paikallispäällikkö 1918 – 1919 ja että vuosina 1919 – 1920 paikallispäällikkönä oli Alfred Männikkö.¹¹⁰

Aikaisemmin todettiin, että sisällissodan jälkeisinä vuosina Vimpelin suojeluskunnan toiminta oli melko vaisua. Esimerkiksi osallistumisaktiivisuus oli perin vaatimatonta. Vuonna 1925 vain 10 – 15 prosenttia jäsenistä kävi sotilasharjoituksissa ja vuoden 1929 harrastustuntimäärissä Vimpeli oli piirin heikoin suojeluskunta. Käännös parempaan tapahtui vuosina 1930 – 32, jolloin vimpeliläisten mieskohtainen harrastustuntimäärä nousi seitsemänkertaisesti. Samalla tuntimäärässä noustiin piirin keskitason yläpuolelle. Vuonna 1932 vielä 21,4 prosenttia jäsenistä oli nimisuojeuskuntalaisia, mutta seuraavana vuonna heitä ei jäsenistössä ollut juuri lainkaan¹¹¹

---

¹⁰⁹ Kirjeenvaihto Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin ja Vimpelin suojeluskunnan välillä v. 1919, Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto

¹¹⁰ Lantto 1997, 389

¹¹¹ Lantto 1997, 387 - 388

Erittäin mielenkiintoinen on Sota-arkistossa olevat kutsuntaluettelot ja erityisesti sarake ”Kansalaiskunto”. Siihen sarakkeeseen merkitään luku 1-3:een. Lukujen merkitystä ei ole missään selvitetty, mutta varsin luotettavien tietojen mukaan luvut jaetaan seuraavasti:

1. Luotettava
2. Vähemmän luotettava
3. Epäluotettava (kommunisti, rikollinen, sairaus,...)

Vimpelin kutsuntaluetteloissa on ”Kansalaiskunto” vuosilta 1923 – 1937 (vuosi 1931 pois). Joka vuosi on monella pojalla ”Kansalaiskunto” N:o 3. Niiden joukossa on aivan muutama sairaus ja kuolema, mutta epäluotettavat ovat järjestään vasemmistolaisia (kommunisteja).

Miten nämä nimet ovat tulleet kutsuntaluetteloon? Kuka ne valitsi? Varmaankin 20-luvun alussa ne antoi paikallinen suojeluskunta. Vuosien varrella Etsivä Keskuspoliisi (EK) antoi tämän työn jollekin paikkakunnan hyvin tuntevalle henkilölle, joka ”varmasti” oli suojeluskuntalainen. Seuraavassa taulukossa on Vimpelin kutsuntojen epäluotettavien prosenttiluvut ja lisäksi Vimpelin kunnallis- ja eduskuntavaalien vasemmiston saamien äänien prosenttiluvut.

Taulukko 9. Vimpelin kutsuntaluettelot 1923 - 1937,
kunnallisvaalit ja eduskuntavaalit 1919 – 1936

Vuosi	Epäluotettavat %	Vas. äänet %		Vuosi	Epäluotettavat %	Vas. äänet %	
		KV	EV			KV	EV
1919		38,4	41,2	1928	18,5	43,2	
1920		32,2		1929	34,4		38,2
1921		27,3		1930	31,5	26,7	33,6
1922		30,3	33,7	1932	31,7		
1923	45,7	20,0		1933	43,5	37,1	35,4
1924	44,2	22,2	43,3	1934	22,0		
1925	27,3	34,9		1935	15,9		
1926	17,1			1936	14,3	40,0	34,4
1927	37,3		39,5	1937	17,5		
Prosenttilukujen keskiarvo					26,6	32,0	37,4

Lähteet: Puolustushallinnon aineistot Kansallisarkistossa, kutsuntaluettelot; kunnallis- ja eduskuntavaalien tulokset, Tilastokeskuksen arkisto.

Tilastoissa on 1920-luvulla laskettu yhteen SDP:n Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP) sekä SDP:n ja Sosialistinen Työväen ja Pienviljelijäin Vaalijärjestö (STPV) kannatukset yhteen. Kun ”suojeluskuntalaiset” ovat määritelleet epäluotettavia, he tunsivat hyvin vimpeliläiset. Jos jätetään pois neljä viimeistä vuotta, niin epäluotettavien keskiarvo on 33,1 %, kunnallisvaalien vasemmistoa äänestäneiden keskiarvo 31,2 % ja vastaava eduskuntavaalien keskiarvo 37,8 % eli suojeluskuntalaisten ammattitaitoa ei voi kyseenalaistaa. Kutsuntaluetteloista jäi ”Kansalaiskunto” jossain vaiheessa pois, mutta ainakin Supo jatkoi vasemmistolaisten ”ilmoittamista” pitkään kutsunnoissa olleista nuorukaisista. Kutsunnoissa olevilla nuorukaisilla ei itsellään ollut äänioikeutta, mutta joutuminen ”kansalaiskunto 3:seen” tuli tietenkin vanhempien mielipiteiden mukaan.

Edellä kerrotusta asiasta on kirjoittanut Tauno Saarela. ”Suomeen synnytettyssä asevelvollisuusarmeijassa säilyi nimittäin valkoisen armeijan omaksuma tapa, että sotilaspiirit ja suojeluskunnat antoivat lausuntoja asevelvollisten poliittisesta luotettavuudesta. Syksyllä 1924 annettujen ohjeiden mukaan luotettavia olivat ne, jotka olivat osallistuneet ”vapaussotaan” ja kuuluivat suojeluskuntiin. Epäluotettaviin luettiin puolestaan sellaiset, jotka olivat ottaneet osaa ”vuoden 1917 levottomuuksiin ja ns. marraskuun lakkoon” tai ”kapinaan”, kuuluneet myöhemmin kommunistiseen puolueeseen tai kommunistisiin järjestöihin tai kasvaneet epäluotettavaksi tunnetussa kodissa. Näiden väliin jäivät ne, joista ei ollut tietoa”.¹¹²

7.4. Kansalaissodan jälkeen

Kansalaissodassa tappion kärsineiden Suomen työläisten parissa vallankumousyritykset eivät olleet mitenkään keskeisiä asioita. Ne eivät ohjanneet toimintaa. Paljon tärkeämpää Suomessa oli vangittujen avustaminen, työväenjärjestöjen elvyttäminen, niiden toimintaoikeuksien turvaaminen ja menetetyt omaisuudet takaisin saaminen. Työväenliikkeen elvyttämiseen liittyi kiinteästi syksyn 1917 ja kevään 1918 arviointi. Suomessa tapahtumista tehdyissä johtopäätöksissä kiinnitettiin huomiota työläisjoukkojen vaistonvaraiseen aktiivisuuteen.

---

¹¹² Saarela Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923 – 1930. Helsinki 2008: s. 484.

Vaistonvaraisuutta arvioitiin kuitenkin kahdesta eri lähtökohdasta. Keväällä ja kesällä 1918 käsityksiään julkituoneet Väinö Tanner ja kumppanit sanoutuivat selvästi irti työväenpuolueen johdon toimista vuosina 1917 – 18. Heidän mielestään puoluejohto oli toiminut päätöksiä vastaan sekä hylännyt mahdollisuuden ajaa parlamentaarisia uudistuksia edistyksellisten porvarillisten ryhmien kanssa. Kun työväenliikkeen toimintaa aloitettiin uudelleen, työväestö oli tämän ryhmän mielestä saatava ymmärtämään käytännöllisen uudistuspolitiikan merkitys ja luopumaan vaistonvaraisesta joukkoliikehinnästä.

Tapahtumista syrjässä pysytelleiden julkisuuteen tulleet arviot eivät välttämättä puhutelleet sotaan osallistuneista. Itse he eivät päässeet lausumaan julki ajatuksiaan, koska syksyllä 1918 monet sodassa olleista olivat vielä vangittuna. Rivimiesten ja -naisten käsitykset sodasta ja sen luonteesta ilmenivät paremmin vankileireillä ja niiden ulkopuolella sepitetyistä lauluista. Vaikka lauluja leimasi usein suru ja toivottomuus, ne kertoivat kuitenkin taistelusta aatteen ja vapauden puolesta sekä muistuttivat valkoisten hirmutöistä. Näin ne antoivat taistelulle positiivisemmän sisällön kuin Tannerin ja kumppaneiden kirjoitukset.

Erilaisista lähtökohdista huolimatta SDP kutsui joulukuun lopulla 1918 kokouksen, joka päätti äänestyksen jälkeen julistautua ylimääräiseksi puoluekokoukseksi. Kokous sujui pääpiirteissään yksimielisesti, sillä kaikki pitivät tärkeänä palauttaa työläisten kansalais- ja työväenliikkeen toimintaoikeudet sekä saattaa maa sellaiseksi tasavallaksi, jossa nämä oikeudet olisivat turvattuja. Yksimielisyys osoitti elvyttäjien arvovaltaa, sillä kokouksessa korostettiin Tannerin ja kumppanien elvytyslinjaa selvästi ja sitä, että vanhan työväenpuolueen perintö oli jäänyt SDP:lle, kun kommunistinen puolue oli sanoutunut siitä irti.¹¹³

SKP:n perustaminen Moskovassa kesällä 1918 vahvisti punapakolaisten syrjäytymistä Suomessa elpyvästä työväenliikkeestä. Paljon siitä voitiin lukea ulkoisten olojen tiliin – mutta ei kaikkea. Suomalainen kommunistinen puolue myös rajasi itsensä Suomessa nousevan liikkeen ulkopuolelle. Se näkyi jo teeseissä, joilla toiminta vapaaehtoisesti supistettiin aseelliseksi, ja puheenvuoroissa, joissa kommunismi samastettiin aseelliseen toimintaan. Sama kävi ilmi myös O.V. Kuusisen periaatteelliseksi tarkoitetusta kannanotosta, että kommunistien oli toimittava salaa kaikkialla muualla paitsi

---

¹¹³ Saarela 1996, 103 – 105.

Venäjällä, koska minkään maan porvaristo ei sallisi työväen luokkadiktatuuria vaativan puolueen toimia julkisesti.

Kuusinen myönsi, ettei salaisen puolueen ja joukkoliikkeen yhteyden synnyttäminen ollut helppoa. Silti hän ei SKP:tä perustettaessa erityisemmin pohdiskellut, miten laajojen joukkojen kannatus saavutettaisiin. Hän piti paljon tärkeämpänä tuomita vanhat toimintamuodot ja todistella julkisen liikkeen heikkomuutta kommunistiseen puolueeseen verrattuna. Yleensäkin suomalaiset kommunistit uskoivat pelkän aseellisen vallankumouksen julistamisen riittävän työväenjoukkojen kannatuksen saamiseen.¹¹⁴

Suomen kommunistit esittivät, että kieltäydytään osallistumasta maaliskuun 1919 eduskuntavaaleihin. Vaikeuksista huolimatta Helsingin vasemmistososialistit eivät pitäneet vaalilakkoa aiheellisena, koska siihen ei näyttänyt olevan edellytyksiä. Siksi vasemmistososialistit kehottivat työväestöä osallistumaan mahdollisimman tehokkaasti vaalitaisteluun ja menemään äänestämään. Se ei vielä sitonut käsiä tulevan toiminnan suhteen eikä merkinnyt vaalien pitämistä työväenluokan ainoana taistelukeinona. Vaalitulos oli tilanteeseen nähden hyvä: SDP sai 80 kansanedustajaa, vaikka se oli menettänyt kannattajakuntaansa sodassa ja sen jälkiselvittelyssä. Vaalikamppailu rohkaisi myös paikallisesti työväestöä toimintaan. Toimintaohjeena sosiaalidemokraattien esittämä sorron yöstä nouseminen osoittautui olevan lähempänä suomalaista työläistä kuin kommunistien kehottama koston säilän tempaaminen.¹¹⁵

Suomen vasemmistolainen liike oli jakautunut pääpiirteissään kolmeen osaan. Tannerin johtamat sosialidemokraatit, heidän kriitikonsa (vasemmistososialistit) ja kommunistit.

SDP:n puoluekokous oli tulossa vuoden 1919 lopulla. SDP:n kriitikot (vasemmistososialistit) valmistuivat kokoukseen kiireellä. Vasemmistolaisia ehdokkaita haluttiin saada läpi mahdollisimman monia. Puoluekokouksessa joulukuussa 1919 eivät vasemmistolaiset menestyneetkään. Äänestysissä he kärsivät yleensä tappion suhteessa 2 – 1.

---

¹¹⁴ Saarela 1996, 107 – 109.

¹¹⁵ Saarela 1996, 119.

SDP:n johto ilmaisi selvästi, että vasemmistolaisia ei kaivattu puolueessa, ja he eivät itsekään halunneet välttämättä pysyä mukana. Puoluekokouksen jälkeen vasemmistoryhmä piti kokouksen ja antoi julistuksen, jossa puoluejärjestöjä kehoitettiin harkitsemaan, ”eikö olisi erottava porvarillisten puoluejohtajien holhouksesta ja perustettava sosialistinen puolue, todellinen työväen puolue.” Järjestöjä neuvottiin valitsemaan keskuudestaan henkilöitä valmistelevaan asiaa, jos ne suhtautuivat kysymykseen myönteisesti. Helsingissä valittiin toimikunta valmistelevaan uuden puolueen perustamista.

Varovaisuus osoittaa, että puoluekokouksen vasemmistoryhmä halusi kuulla järjestöjen ääntä ja samalla varmistaa, millainen kannatus uuden puolueen perustamisella oli ennen kuin ryhdyttäisiin mihinkään peruuttamattomaan. Lisäksi oli saatava jonkinlainen käsitys siitä, miten viranomaiset suhtautuisivat uuden puolueen syntyyn.¹¹⁶

Väliaikainen puolue-toimikunta sai tehokasta apua uuden puolueen perustamiseen myös toiselta taholta – SDP:n johdolta. Maaliskuun 17. – 18. päivinä kokoontunut SDP:n puolue-neuvosto erotti puolueesta väliaikaisen puolue-toimikunnan jäsenet ja useita muita henkilöitä eri puolilta maata. Nämä erotoimet vakuuttivat väliaikaista puolue-toimikuntaa siitä, että puolue oli luotavissa. Samoihin aikoihin se joutui havaitsemaan, ettei uuden puolueen perustaminen käynyt aivan käden käänteessä. Maaliskuun 21. päivän kokous päättikin siirtää perustavaa kokousta toukokuun 13 – 15. päiviksi 1920 asiakirjojen valmistelun viivästyessä.

Kokous aloitettiin poliiseille esitettyjen vastalauseiden jälkeen tavanomaisin menoin, ja heti järjestäytymisen jälkeen päätettiin perustaa Suomen sosialistinen työväenpuolue. (SSTP).

Perustavan kokouksen vähäiset puheet vaikenivat kokonaan, kun poliisimestari Honkanen hajotti kokouksen sen päättäessä toisen kokouspäivän illalla, että uusi puolue liittyy Kolmanteen internationaaliin. Hajottaessaan kokouksen poliisi totesi kaikki osallistujat pidätetyiksi, mutta päästi kuitenkin valtaosa menemään.

---

¹¹⁶ Saarela 1996, 149 – 153.

Syytteeseen asetettiin useat väliaikaisen puoluetoimikunnan jäsenet ja muut puoluekokoukseen aktiivisesti osallistuneet. He saivat eri pituisia vankilarangaistuksia ja lisäksi menettämään kansalaisluottamuksensa. Oikeusprosessin aloittaminen ja sen päättymisen rangaistustuomioihin osoitti, että kansalaissodan jälkeisessä Suomessa pelko kansannousun toistumisesta sai sodan voittajat liioittelemaan häviäjien puheita ja kannanottoja sekä polkemaan monia keskeisiä kansalaisoikeuksia. Puheen tulkitseminen rikolliseksi teoksi kavensi oikeuksia ratkaisevasti, samoin järjestäytymisen ehkäiseminen.

Syntyneen hämmingin selvittäjäksi ryhtyi Helsingin sosialistinen kunnallisjärjestö, joka kesäkuun alussa otti jälleen aloitteen haltuunsa. Kesti kuitenkin pari viikkoa ennen kuin sille selvisi, että se voisi ottaa puoluetoimikunnan valtuudet. Puoluekokouksessa oli ohjelma jo hyväksytty ja nyt kättiin ennen muuta neuvoja käytännön asioihin. Kesäkuun 19. päivänä kunnallisjärjestön kokous päätti julistautua puolueeksi, hyväksyä perustavan kokouksen asiakirjat ja valita puolueelle johdon. Puheenjohtajaksi tuli metallimies Jaakko Kivi ja varapuheenjohtajaksi Oskari Rantanen.¹¹⁷

Perustavan kokouksen ensisijaisena tarkoituksena oli selkeyttää vasemmistoryhmän identiteettiä. Sitä palveli varsinkin kokoukselle laadittu puolueohjelma, jolla työväenliike haluttiin kytkeä uuteen maailmantilanteeseen. Ohjelman kirjoittamista ohjasi kaksi lähtökohtaa. Toisaalta haluttiin todistella, että perustettava puolue jatkoi Suomen vanhan työväenliikkeen perinnettä, toisaalta samastua Venäjän vallankumouksen ja boshevikkien esimerkkiin.

Ohjelmassa ei moitittu vain SDP:ta poikkeamisesta vanhan työväenpuolueen linjoilta. Siitä saattoi halutessaan lukea myös rajanvetoa suomalaisten kommunistien julistuksiin. Korostihan ohjelma, että SSTP ei kehottanut työläisiä ”anarkistisiin väkivallantekoihin, epäjärjestykseen, mellakointiin eikä kapinoihin”. Sen sijaan puolue halusi valistus- ja järjestötoiminnallaan vaikuttaa siihen suuntaan, että työväenluokan ja sosialismin voitto saavutettaisiin ”niin hyvässä järjestyksessä, niin rauhallisesti ja vakavasti, niin kivuttomasti ja nopeasti kuin mahdollista”.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Saarela 1996, 157, 160 – 165.

¹¹⁸ Saarela 1996, 169.

7.4.1. Vimpelin sosialistinen työväenpuolue

Kansalaissodan jälkeen Vimpelissä toimi kaksi työväenyhdistystä; Sääksjärven työväenyhdistys ja vuonna 1916 uudelleen eloon herännyt Vimpelin kirkonkylän työväenyhdistys. SSTP:n perustamisen jälkeen käytiin keskusteluja Järviseudulla työväenliikkeen suuntakysymyksistä. Vimpelissä toimittiin nopeasti. Molemmat työväenyhdistykset erosivat SDP:stä. SDP:n Jyväskylän piiri oli enemmistösuuntauksen kannalla, eikä suuntakysymyksestä tullut nopeasti ratkaisua. Vimpelin kunnallisjärjestö julistautui 6.9.1920 sosialistiseksi piirijärjestöksi ja asetti kunnallistoimikunnan hoitamaan piiritomikunnan tehtäviä sihteerinä Untamo Mäkelä. Vaikka piirijärjestö myöhemmin siirrettiinkin Jyväskylään, osoitti paikkakunnan työväenliike ripeytensä ratkaisujen tekemisessä.

Vasemmistososialistisen työväenliikkeen tukipaikaksi koko vaalipiirissä tuli alkuvaiheessa Vimpeli. Kansalaissodan jälkeen jatkoivat Kirkonkylän ja Sääksjärven työväenyhdistykset keskeytynyttä toimintaansa. Suuntataisteluiden ratkettua vasemmistososialistien hyväksi muuttivat yhdistykset nimensä kuvaamaan muutosta. Kirkonkylän ty:stä tuli Rannankylän ty. ”Soihtu” ja Sääksjärven ty. otti nimeensä lisäyksen ”Kipinä”. Näiden lisäksi perustettiin Kirkonkylän ty. ”Taisto”.¹¹⁹

Kirkonkylän työväenyhdistys Taiston lyhyeltä toimiajalta on säilynyt kaikki pöytäkirjat. Ensimmäisen kerran se perustettiin Toivo Rentolan talossa maaliskuun 14 p:nä 1921. Puheenjohtajaksi valittiin Heikki Kauppinen ja sihteeriksi Johan Hovila. Yhdistys ei saanut hyväksyntää yhdistysrekisterissä, jolloin se perustettiin uudestaan ”Taiston”- talossa 19.2.1922. Puheenjohtajaksi valittiin Helge Luoma-aho ja sihteeriksi Erkki Havela. Nyt yhdistys perustettiin sosialidemokraattisilla säännöillä, jonka jälkeen se hyväksyttiin yhdistysrekisteriin.

Työväenyhdistys ”Taiston” kokouksia pidettiin useita kuukaudessa. Ensimmäinen asia oli oman toimitalon saaminen. Talo, josta korjattiin yhdistyksen toimitalo, oli kolmen johtokunnan jäsenen, Toivo Rentolan, Johan Hovilan ja Heikki Kauppisen omistama, mutta se oli vuokratontilla. Se oli keskellä kirkonkylää, mutta täsmällistä sijaintia ei tiedetä. Joka tapauksessa talossa oli kahvilaosasto ja juhlasali. Talo saatiin käyttökuntoon varsin nopeasti talkootyönä.

---

¹¹⁹ Norrena 1993, 85 ja 88.

Heti ensimmäisenä vuonna 1921 pidettiin kaikkien Vimpelin työväenyhdistysten Vappujuhlat. *Marsittiin yhdessä työv. yhd. "Taiston" talolta T. Rentolan pihamaalle punalippujen hulmutessa ja laulaen työv. marssia.* Päiväohjelma pidettiin Rentolan pihamaalla.

Päiväohjelma:	Iltatilaisuus Rentolan talossa, alkaen klo 8 jpp.
Yhteislaulua: Työväen marssi	Ohjelmassa oli mm. Moniäänistä laulua, jota esitti Sääksjärven
Tervehdyssanat: Untamo Mäkelä	työväenyhdistyksen laulajat.
Juhlaruno: Johan Hovila	Lukemista: T. Rentola
Yksinlaulua: Aune Mäkelä	Henkiset kilpailut: Wiulun soitto, laulu ja lausunto.
Puhe: Toivo Rentola	Näytelmäkappale: Lumimyrskyssä. 1:ssä näytöksessä. Sen esitti Sääksjärven
Runo: Lyyli Kivinen	työv. yhd. näyttelijät. ¹²⁰

Samoin pidettiin v. 1921 heinäkuun viimeisenä päivänä Kesäjuhlat. Kentällä oli mm. naisten ja miesten ruumiilliset kilpailut ja talolla iltamissa oli monipuolinen ohjelma mm. näytelmäkappale *Kilpakosijat kahdessa näytöksessä.*

Wimpelin työv. yhd. Taiston yleisessä kokouksessa elokuun 21. pnä 1921 keskusteltiin mm. Wenäjän Neuvosto-Tasavallan nälkää näkevien avustamisesta.

Päätös: Sihteeri J. Hovila kutsuu kaikkia Wimpelin työväenyhdistyksiä ensi sunnuntaiksi Taiston talolle suunnittelemaan ja järjestämään iltamien toimeenpanot ja keräykset Neuvosto-Wenäjän nälkää kärsivien hyväksi.

Seuraavassa kokouksessa syyskuun 12 pnä käsiteltiin samaa asiaa. Päätettiin, että järjestetään yhdessä Sääksjärven työv. yhd. kanssa yhteiset iltamat Taiston talolla 25 pnä Neuvosto-Wenäjän nälkää kärsivien hyväksi. Kokouksessa päätettiin myös, että Neuvosto-Wenäjän nälkää kärsiville avun kerääjiksi valittiin Toivo Rentola ja Augusti Jaakkola.

Pöytäkirjoista ei selviä, miten avun kerääminen onnistui. Samoin ei selviä se, mistä avun kerääminen sai alkunsa. Vaihtoehtoina on, että asia oli tullut esille Taiston talolle tilatessa sosialistisessa sanomalehdessä tai piiritoimikunta oli suoraan kehottanut toimimaan asiassa.

---

¹²⁰ Wimpelin työv. yhd. pöytäkirja 1.5.1921. Vimpelin kunnan arkisto.

Wimpelin työväenyhdistys Taisto osallistui vuosien 1921 ja 22 kunnallisvaaleihin ja menestyi aivan kohtuullisesti. Taiston taloa vuokrattiin vieraileville työväenyhdistyksille, sosiaalidemokraateille vaalipuhetilaisuuteen ja myös ”Helluntai” liikkeelle viikon ajaksi. Työväenyhdistys osallistui moniin Vimpelin yhteisiin hankkeisiin. Esimerkiksi Vimpelin työväenyhdistys Taiston kokouksessa 9.7.1922 päätettiin osallistua urheilukentän tasoittamiseen, joka tulee Rankilan saareen (Saarikenttä). Yhdistyksen puolesta valittiin E. Tuomisto ja E. Havela keskustelemaan työajoista ja muista asioista koskevista seikoista Nuorisoseuran ja Suojeluskunnan edustajien kanssa. Asiaan palattiin vielä 11.2.1923, jossa valittiin Taiston jäsenet yleiseen urheilukenttäkokoukseen. Työväenyhdistys Taisto oli mukana monissa muissakin Vimpelin yhteisissä asioissa. Tätä ajatusta tukee mm. se, että Taiston kokouksessa 2.11. 1922 Toivo Rentola puhui yhteistyöllä saavutetuista hyvistä tuloksista.

Vimpelin työväenyhdistys Taiston vuosikertomuksessa vuodelta 1922 todetaan:

Yhdistyksen toiminta on kuluneena toimintakautena ollut kylläkin vilkasta huolimatta painostavasta ajasta ja muutoinkin ahtaista raha-asioista, jotka vaikuttivat toimintaan alkupuolella vuotta. (...) Aatteellinen työ ikävä kyllä on saanut jäädä varjoon, osaksi innostuksen ja myöskin voimien puutteen takia, vaan on sillä alalla innostus kasvanut aivan viime aikoina. (...)

Yleisiä kokouksia on pidetty 20, johtokunnan kokouksia 10 ja iltamia on ollut 9.

Työväenyhdistys Taiston ympärillä oli siis paljon tapahtumia, mutta varsinaisesti poliittisia kysymyksiä ei pöytäkirjan mukaan juurikaan käsitelty. Tietenkin jokaisissa iltamissa pidettiin puhe, joka varmasti oli poliittinenkin. Tämä ei näy kuitenkaan pöytäkirjoissa. Keväällä 1923 keskusteltiin ”Taiston” talon myymistäkin, koska todettiin, että korjaamalla talosta ei saa kunnollista. Viimeinen ”Taiston” kokous on pidetty Amalia Mäkelän kotona huhtikuun 26 p:nä 1923. Siinä keskusteltiin vappujuhlien järjestämisestä ja valittiin toimikunta sitä varten.¹²¹

Voidaan sanoa, että Wimpelin työväenyhdistys Taisto jatkoi SSTP:n perustavan kokouksen mukaisesti Suomen vanhan työväenpuolueen perinnettä ja toisaalta samastui Venäjän vallankumoukseen.

---

¹²¹ Wimpelin työväenyhdistys ”Taiston” pöytäkirjat 1921 – 1923. Vimpelin kunnan arkisto.

Jälkimmäisestä on esimerkkinä Neuvosto-Venäjän nälkäänäkevien auttaminen. Poikkeuksena SSTP:hen on yhteistyö esim. kunnanvaltuustossa porvariryhmien kanssa ja muutoinkin osallistuminen Vimpelin yhteisiin hankkeisiin.

Tuolta ajalta ei ole löytynyt Rannankylän työväenyhdistys Soihdun eikä Sääksjärven työväenyhdistys Kipinän pöytäkirjoja.

7.4.2. Työväenpuolueiden rajanvetoa

Kun SSTP syntyi, mikä oli sen suhde SKP:hen. Oliko niin, että SKP antoi käskyjä ja SSTP totteli? Puolueena SSTP syntyi SDP:n kriitikkojen ponnistuksin. Suomessa olleet SKP:laiset antoivat – Kuusinen mukaan lukien – SSTP:n perustamiselle tukensa. He kaikki poistuivat Suomesta ennen kuin SSTP syntyi kunnolla ja aloitti toimintansa. Yhteys ei kuitenkaan katkennut kokonaan, vaan parikymmentä SSTP:n piirissä ollutta henkilöä matkusti syyskuun alussa Tukholmaan, jossa sikäläiset toimihenkilöt järjestivät heille kolmiviikkoiset oppikurssit. Pian kurssien jälkeen SSTP: läisten yhteydet Kuusiseen ja kumppaneihin heikkenivät. Tilalle astuivat uudet yhteydenpitäjät.

Marraskuussa SKP oli saanut muut tehtävänsä niin valmiiksi, että sillä oli tilaisuus ryhtyä toteuttamaan puoluekokouspäätöstä kommunistisen vaikutusvallan ja johdon vahvistamisesta SSTP:ssa. Sitä varten se kehitti uuden organisatorisen mallin. Marraskuun puolivälissä SKP:n keskuskomitea lähetti Suomeen ohjeet, joiden mukaan ”Suomen byrooksi” siitä lähtien nimitettävä Suomen keskus johtaisi ja opastaisi julkista kumouksellista toimintaa keskuskomitean ohjeiden mukaan.

Johtaminen merkitsi SKP:lle ennen muuta valvontaa. Suomen byroon tehtäväksi määriteltiin avustaa taloudellisesti SSTP:tä, SAJ:ta, kumouksellisia ammattiliittoja ja niiden lehtiä. Taloudellisen avun antaminen puolestaan edellytti, että Suomen byroo ja sen kautta keskuskomitea sai mahdollisuuden valvoa noiden järjestöjen toimintaa. Valvonta tapahtui keskuskomitean mielestä siten, että Suomen byroo asettuisi kiinteään yhteyteen näihin järjestöihin osallistuvien kommunistien kanssa ja vaikuttaisi heidän välityksellään ratkaisuihin. Byroon oli myös kaikin keinoin koetettava kasvattaa johtosessa olevia ei-kommunisteja, erityisesti järjestöjen agitaattoreita, kommunisteiksi.¹²²

---

¹²² Saarela 1996, 195 – 196.

SSTP:n toiminta edellä mainittujen periaatteiden mukaan ei sujunut hyvin epävakauden ajan Suomessa. Keväällä 1922 SSTP:ssä kuohui. Puoluetoimikunta ja lehtien vastaavat toimittajat vangittiin. Nämä aiheuttivat SSTP:ssä hämmennystä ja pelkoa koko puolueen lakkauttamisesta. Samoin ajateltiin Suomen byroossa.

SSTP:ssä sai vuoden 1922 alkukuukausina yhä enemmän sijaa käsitys, että vallankumous ei ollut välittömästi odotettavissa. Tätä ajatusta Suomessa korostivat innokkaimmin vanhat työväenliikkeen veteraanit.

Tammikuussa vankilasta vapautunut Yrjö Mäkelin tuomitsi salaisen toiminnan selvästi. Hän halusi korostaa, että salainen toiminta turmeli joukkoliikettä. Mäkelin käänsi kuitenkin syyttävän sormensa valtaa pitäviin ja todisti valtiovallan sortotoimien synnyttävän edellytyksiä salaiselle toiminnalle. Hän lievensi suhtautumistaan ja myönsi, ettei salaista toimintaa voinut tuomita ehdottomasti, koska silloin joutuisi alistumaan sorrolle.¹²³

Veteraanien puheet ”vallankumoushaihattelun lopettamisesta” otettiin kuitenkin varteen. Tammi-kuisessa puolueeneuvoston kokouksessa hyväksytyt menettelytavat jäivät kyllä voimaan ja puoluejohto pyrki ohjaamaan erilaisia liikehdintöjä, mutta ne keskittyivät työläisten jokapäiväisen elämän kysymyksiin. ”Vallankumoushaihattelusta” luopuminen näkyi myös suuntautumisena eduskunta-vaaleihin.¹²⁴

Osallistuminen vuoden 1922 vaaleihin johti SSTP:n automaattisesti kilpailemaan työväestön äänistä sosiaalidemokraattien kanssa. Molempien puolueiden vaaliohjelmiin kuului paljon samoja asioita. SDP:ssä pelättiin vaalitappiota. Ilmeisesti siksi sosiaalidemokraatit yrittivätkin etukäteen vähätellä SSTP:n merkitystä eduskunnassa: sen edustajista tulisi pieni ryhmä, joka ei edes yrittäisi kamppailla uudistusten puolesta vaan saisi aikaan vain työväestön kurjistumista. SSTP samastettiin myös epäroimättä maanalaisiin puuhiin ja terroriin.

---

¹²³ Saarela 1996, 263 ja 265 – 266.

¹²⁴ Saarela 1996, 268.

Työväenpuolueiden keskeisessä mittelössä SSTP jäi selvästi toiseksi: sen saamat 128 181 ääntä olivat n. 37 % työväenpuolueille annetuista äänistä. Niillä tuli 27 kansanedustajaa SDP:n saadessa 53.¹²⁵

Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä vuonna 1922 SDP asetti kahdeksan ehdokasta ja SSTP 7. Valituksi eduskuntaan tuli SDP:stä 5 ja SSTP:stä 1 edustaja. SDP:llä ei ollut yhtään ehdokasta Järviseudulta, mutta SSTP:llä oli ehdokas Alajärveltä, Evijärveltä ja Vimpelistä, pienviljelijä Augusti Jaakkola. SDP ei näyttänyt panostavansa Järviseudulle kun taas koko vaalipiirin seisemästä ehdokkaasta kolme oli Järviseudulta. Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa Vimpelissä SDP sai äänistä 10,2 % ja SSTP 23,5 %.¹²⁶

SSTP oli kahdessa puolueeneuvoston kokouksessa ottanut kantaa eduskuntaan. Sekä joulukuussa 1920 että tammikuussa 1922 oli eduskuntatyö todettu III internationaalin II kongressin päätöksiin viitaten kansan peijaukseksi. SSTP:n kansanedustajien tehtäväksi oli määritelty osoittaa, ettei eduskunnan kautta ollut odotettavissa parannuksia. Pikemminkin eduskunnan puhujalavalta oli ”paljastettava lahtarimaailman mätä”. SSTP:n kansanedustajien piti pyrkiä saattamaan porvarillinen parlamenttitoiminta umpikujaan.¹²⁷

Marraskuussa 1922 muodostettu Kyösti Kallion vähemmistöhallitus oli kokoonpanoltaan edelleen keskustavoittoinen, maalaisliiton ja edistyspuolueen yhteishallitus. Sisäpolitiikan suunta oli kuitenkin kääntymässä selvästi oikealle. Porvarilliset puolueet olivat pitkälti yksimielisiä siitä, että ääriivasemmiston toiminnalle oli pantava sulku. Kallion hallitus kävi ääriivasemmiston kimppuun kovin ottein. Kommunistien haltuun joutunut sosiaalidemokraattinen nuorisoliitto lakkautettiin huhtikuussa 1923. SSTP koetti viime hetkellä pelastautua muuttamalla toukokuussa 1923 nimensä neutraalimaksi Suomen työväenpuolueeksi (STP). Se ei auttanut: elokuussa oikeusministeri Otto Åkersson määräsi yli 200 puolueen aktiivia pidätettäväksi ja takavarikoi STP:n kirjapainot. Tämän ”Kallion leikkaukseksi” kutsutun operaation yhteydessä pidätettiin myös kaikki STP:n 27 kansanedustajaa. Turun hovioikeus tuomitsi 189 henkilöä valtiopetoksen valmistelusta eripituisiin vankeusrangaistuksiin ja määräsi STP:n lakkautettavaksi. Ääriivasemmiston kirjapainojen takavarikoinnille ei sen sijaan löytenyt laillista syytä.¹²⁸

---

¹²⁵ Saarela 1996, 270 ja 272.

¹²⁶ Tilastokeskuksen arkisto.

¹²⁷ Saarela 1996, 275.

¹²⁸ Hentilä 2009, 148 – 149.

Ennen SSTP:n lopettamista Etsivä Keskuspoliisi aloitti vangitsemisoperaationsa salaisella kirjelmälään toukokuun 15. päivänä 1923 N:o 3842 EK/KD N:o 280/5057, 1923. EK kehotti alaosastojaan etsimään, tavattaessa pidättämään ja ensitilassa vankiteitse Pääosastolle enempiä toimenpiteitä varten passittamaan mm. SSTP:n puolueuuevoston kokoukseen 6 – 8 päivänä tammikuuta 1922 osallistuneet henkilöt. Etsivän Keskuspoliisin Vaasan alaosasto pidatti Untamo Mäkelän 21.5.1923. asunnossaan Vimpelin Sääksjärven kylässä.

Untamo Mäkelä oli Sääksjärven työväenyhdistys Kipinän johtokunnan jäsen. Häntä kuulusteltiin pidätyspäivänä Sääksjärven kylän Mäkelän majatalossa. Kuulustelun suoritti alaosaston kanslisti Tapio Torkkeli vimpeliläisen konstaapeli Eino Pekkalan läsnäollessa. Sen jälkeen Mäkelä passitettiin EK:n Vaasan alaosastolle lisäkuulusteluja varten, josta hänet toimitettiin EK:n Pääosastolle. Sieltä kuulustelujen jälkeen Mäkelä siirrettiin Helsingin lääninvankilan kautta Turun hovioikeuteen.¹²⁹

Turun hovioikeudessa päätös tehtiin lokakuun 19. päivänä 1923. Samassa istunnossa tuomittiin yhteensä yksitoista henkilöä eri puolilta Suomea. Untamo Mäkelä tuomittiin maanpetoksesta kahden vuoden ja kolmen kuukauden kuritushuonerangaistukseen sekä olemaan kansalaisluottamusta vailla viisi vuotta yli vapausrangaistuksen.¹³⁰

Untamo Mäkelän tuomion jälkeen työväenliikkeen toiminta Vimpelissä selvästi hiljeni. Käytännössä kuitenkin vasemmistososialistiset työväenyhdistykset toimivat jollain tavalla aina vuoteen 1930 saakka Vimpelin lisäksi myös Evijärvellä. Jäsenistölleen ne näyttäytyivät etupäässä kulttuuritoimintaa tarjoavina organisaatioina. Vuosikymmenen loppua kohden aatteellisen kasvatuksen merkitys korostui. Liikkeen ulkopuolisille hämmästyttäen aiheutti työväenliikkeen olemassaolo ja ”julkeus”. Vaikka kommunistinen ja myös vasemmistososialistinen työväenliike oli kielletty, näyttivät ne luovan oman ”punaisen todellisuutensa” valkoiselle Pohjanmaalle.¹³¹

---

¹²⁹ EK:n pääosasto kuulustelupöytäkirja N:o 128/23, Suojelupoliisin arkisto.

¹³⁰ Turun hovioikeuden päätöksiä ja ptk 1923 – kotelo 329. 6 (471); Kansallisarkisto.

¹³¹ Norrena 1993, 93.

8. Lapuan liike

8.1. Kehitys sisällissodan jälkeen

Sisällissodan voittajat, kevään 1918 valkoisen Suomen luojat, joutuivat syksyn 1918 poliittisen suunnanmuutoksen jälkeen nielemään pettymyksen toisensa jälkeen. Monarkiahaaveet oli haudattava, tasavallan presidentiksi valittiin liberaali Ståhlberg, bolsevikit vakiinnuttivat valtansa Venäjällä, Suomen oli luovuttava Itä-Karjalan valtaukselta ja tasavallan sisäpolitiikassa vallitsi keskustasuuntaus, joka salli sosiaalidemokraateille täydet toimintaoikeudet. Kaiken lisäksi perivihollinen ”viides kolumna” SKP aloitti myyräntyönsä Suomessa. Poliittiset pettymykset vahvistivat oikeiston tahtoa puolustaa vapaussodan saavutuksia. Äärimmäinen oikeisto oli valmis valkoisen Suomen suojelemiseen keinoista piittaamatta. 1930-luvun alkuvuosiin saakka oikeistokaappauksen uhka oli Suomessa todellinen.¹³²

Perustamisestaan lähtien SKP rakensi maanalaista organisaatiotaan ja levitti esim. propagandista materiaalia Suomessa. SKP:n ensimmäiset salaiset organisaattorit saapuivat Venäjältä Suomeen marraskuussa 1918 ja keväällä 1919 SKP:n työntekijät perustivat Helsingin salaisen komitean kordinoimaan puolueen työtä ja toimintaa. Etsivä Keskuspoliisi (EK) oli kuitenkin valppaana ja pidätti useimmat salaisen komitean jäsenet. Se ei kuitenkaan merkinnyt SKP:n toiminnan päättymistä Suomessa.

Kominterin kautta Moskovasta rahoitetun kommunistien toiminnan perimmäisenä tavoitteena oli ainakin virallisesti aseellinen vallankumous ja sitä tietä työväenluokan valta ja sosialistinen Neuvosto-Suomi. On mahdoton arvioida miten realistisena tavoitetta pidettiin, vaikka puolueen aatteen lujimmin uskoivat siihen luonnonlain varmuudella lähestyvänä tapahtumana. Ilmeistä kuitenkin on, että suomalaisten kommunistiemigranttien keskuudessa vaikutti 1920-luvun alussa voimakkaana toivo aseellisesta vallankumouksesta. Se oli aikaa, jolloin kommunistien vallankaappaus

---

¹³² Hentilä 2009, 143.

Saksassa pidettiin hyvinkin mahdollisena. Jos kommunistit saisivat vallan Saksassa, täytyi saman olla mahdollista myös Suomessa.

Lisäksi ihminen uskoo mitä toivoo. Suomalaisten emigranttien tilanne Venäjällä oli äärimmäisen vaikea. On luonnollista, että ikävä Suomeen oli yleistä. Vallankumous olisi mahdollistanut paluun kotimaahan. Näissä tilanteissa monet suomalaiset emigrantit halusivat olla mukana rakentamassa val-lankaappauksen edellytyksiä Suomessa.¹³³ Emigranttien vaikeista oloista tuolloin Venäjällä on hyvänä esimerkkinä Santeri Mäkelän kirje 27.7.1923 Pietarista lankomiehelle. Kirje ei luultavasti koskaan päätynyt perille Suomeen – ainakin alkuperäinen versio on edelleen SKP:n arkistossa Moskovassa.

”En tahdo sinulta salata, että olen kaiken aikaa ollut täällä pakkopaidassa. En päiväkään ole saanut olla oma itseni. Aina olen komennettuna saanut tehdä työtä. Ei mitään omaa tahtoa. Aina vaan komennus komennuksen perästä vuodesta vuoteen. En puhu nälästä ja kurjuudesta, jota kyllä olen saanut tarpeeksi kärsiä. Eihän nälkä ja kurjuus – ei edes nälkäkuolema ole mitään siihen verrattuna, että ihminen, yksilö, joka kuitenkin kaikesta huolimatta on persoonallinen olento, jolla on oma maailmansa, jolle sittenkin on kalleinta elämässä säilyttää oman sielunsa valtakunta vapaana, joutuu mitättömäksi nappulaksi äärettömän suuressa koneistossa, jota vieras, tuntematon käsi alati ruuvailee mielensä mukaan. Etpä kovinkaan mahtane ihmetellä, jos tällainen elämä – varsinkaan meidän ijillämme – alkaa väsyttää.
(...)

Äärettömän monta kertaa minun on täytynyt täällä ollessa yhä uudestaan ja uudestaan arvioida kaikki elämänarvot, tutkia kaikki poliittiset virheet, eikä vähimmin kommunistisen puolueen tekemiset. Sitä analyysiä en minä luultavasti ole koskaan tilaisuudessa maailmalle julkaisemaan, mutta yhden asian minä tahdon sinulle avoimesti sanoa: ei minusta ryssää näy tulevan vaikka minut tervassa keitetäisiin ja ”vesnamaslassa” paistettaisiin. Olen näet liiaksi länsimainen ihminen. Ja siksi syntyy ja kasvaa päiväpäivältä yhä suurempi halu vapautua siitä pakkopaidasta, joka pusertaa kurkkuani, ahdistaa henkeäni. Totta on kyllä, että kun katselen ympärilläni

---

¹³³ Kangas Lasse: Kansalaiskokousaalto syksyllä 1929, Esitelmä Lapualla 6.11.2019. (Kopio). Ei ole julkaistu. s. 1 – 2.

ei vapautumisen tiestä ole paljon tietoa. Suomeen en voi tulla. Siellä odottaa kiduttavat tutkinnot ja vankila. Yhden vain tiedän: joku muutos täytyy elämässä tulla, jotakin täytyy tapahtua. Olen viime aikoina yhä useammin ajatellut päästä jonnekin Canadian erämaahan kuolemaan, jonnekin ”himlokin” juurelle. Tottapahan sielläkin sammal kasvaa luurangon ylle, ja vapautumistahan on sekin”.¹³⁴

8.2. Suomi kohti lapuanliikettä

Dosentti Lasse Kangas Jyväskylän yliopistosta on tutkinut Suomen poliittisen kiehunnan aikaa eli vuosia 1929 – 1932. Lapuan liikkeestä on ilmestynyt useita väitöskirjoja, muita tutkimuksia, elämäkertoja ja muistelmia. Tästä huolimatta puuttuu yksityiskohtainen tutkimus siitä, miten kaikki alkoi. Tapahtumien selitetään alkaneen Lapuan työväentalon seutuvilla kommunistinuorten ja paikallisen nuorison ja vähän varttuneemmankin väen nujakoinnista marraskuussa 1929 ja viikkoa myöhemmin pidetystä kansalaiskokouksesta. Tapahtumia on kuitenkin syytä tarkastella Lapuan tirkistysaukkoa laajemmasta näkökulmasta.¹³⁵

Kaikissa porvarillisissa puolueissa pidettiin 1920-luvulla kommunistien toimintaa rikollisena ja maan itsenäisyyttä vaarantavana tekijänä. Sen lisäksi vuoden 1918 valkoisen armeijan jatkumona perustettu vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö, suojeluskuntajärjestö, harjoitutti jäsentensä sotataitoja isänmaan ulkoisten ja sisäisten uhkien varalta. Ulkoinen uhkatekijä oli itänaapuri Neuvostoliitto ja sisäinen sen aatteellinen liittolainen kommunistinen liike.

Johtavaksi porvarilliseksi puolueeksi vuoden 1919 eduskuntavaaleissa noussut maalaisliitto tuomitsi jyrkästi kommunismin. Vuosikymmenen huomattavimmat kommunistien pidätykset tehtiin maalaisliiton vähemmistöhallitusten aikoina vuonna 1923 (pääministeri Kyösti Kallio) ja vuonna 1928 (pääministeri J.E. Sunila).

---

¹³⁴ Tauno Saarela: Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen, kirjassa Tauno Saarela (toim.): Talonpoikainen sosialisti. Helsinki 1997. s. 54 – 55.

¹³⁵ Kangas 2019, 1.

Oikeiston johtavan puolueen kokoomuksen kanta kommunismiin oli vähintäänkin yhtä kielteinen kuin maalaisliiton. Oman sävynsä kokoomuksen linjaan antoi valtiomuototaistelun perintö. Monarkistien perustamassa puolueessa oli 1920-luvulla vahvoja ryhmiä, joiden mukaan tasavalta ja parlamentarismi merkitsivät heikkoja hallituksia, joilla ei ollut riittävää voimaa kommunismin ja Neuvostoliiton uhan torjumiseen. Näkemys sai vahvaa tukea entisiltä aktivisteilta ja laajemmin oikeistolaisilta, joille Ståhlbergin valinta tasavallan presidentiksi kesällä 1919 oli suuri pettymys. Heidän mielestään tehtävään olisi ollut itseoikeutettu valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim, joka muistelmissaan tunnustaa olleensa syvästi pettynyt. ”Saavutukset tehdään tyhjiksi” on otsikoitu muistelmien 1920-lukua koskeva pääluku.

”Mannerheimin linjaa” kannattaneet oikeistolaiset vaikuttajat yrittivät eri tavoin koota vapaussodan jälkeen jakaantunutta valkoista Suomea. Suojeluskunta ei tähän työhön riittänyt. Sen vuoksi perustettiin Suomen Suojelusliitto vuonna 1923. Sanomalehdissä julkaistiin näyttävä julistus uuden järjestön perustamisesta, jonka kaksi ensimmäistä allekirjoittajaa olivat P.E. Svinhufvud ja Gustaf Mannerheim.¹³⁶

”Se isänmaallinen, altis ja päättävä yhteishenki, joka suurimman vaaran hetkellä 1918 heräsi kansamme kaikissa terveissä piireissä, pelastaen yhteiskuntamme perikadosta, ei vapaussodan jälkeisenä aikana ole johtanut siihen sisäiseen voimien kokoamiseen ja asemamme lujittamiseen, mitä isänmaanyntävällä on ollut oikeus odottaa. Päinvastoin on hajaannus valkoisen Suomen eri ryhmien kesken ilmennyt monessa muodossa ja puoluerikkinäisyys on valitettavassa määrässä vallalla vapautuneessa ja itsenäisessä Suomen kansassa.”¹³⁷

Suurimpana vaarana mainittiin kommunistinen liike, jota sosialidemokraatit myötäilevät. Uusi Suomi tulkitse Suomen Suojeluliiton perustamisen reaktioksi sitä ”virallista velttoutta ja välinpitämättömyyttä vastaan, mikä meillä niin hyvin julkiseen kuin salaiseen maanpetokselliseen toimintaan on ollut vallalla.” Sen sijaan maalaisliittolaiset ja edistysmieliset sanomalehdet omaksuivat välittömästi kielteisen kannan uuteen liittoon.

---

¹³⁶ Kangas 2019, 14 – 16.

¹³⁷ Uusi Suomi-lehti 31.1. 1923. s. 5.

Muutamat äärioikeistolaiset kirjoitukset Suojelusliiton perustamisesta antoivat perusteita vasemmiston ja keskustan epäilyille liiton perimmäisistä tavoitteista. *Tammerfors Aftonblad* oli tässä suhteessa suorasanaisin ja se herätti laajaa huomiota: ”Mutta me toivomme liiton kehittyvän siihen suuntaan, että se aiheuttaa kansallisen, isänmaallisen liikkeen, suomalaisen fascistiliikkeen, joka lakaisee syrjään kaiken yhteiskuntavihamielisen ja epäisänmaallisen ja joka luo toimintavoimia ja tarmokasta työtä isänmaan parhaaksi. Tässä toivossa tervehdimme uutta liittoa”.¹³⁸

Suomen Suojelusliitossa ylintä valtaa käytti keskustoimikunta. Se koostui yliopistomiehistä, talouselämän johtajista, upseereista ja muista jyrkistä oikeistolaisista. Monet keskustoimikunnan jäsenistä olivat entisiä aktivisteja. Huomionarvoista on, että liiton hallinnossa ei ollut valkoisen Suomen ydinalueena pidetyn Etelä-Pohjanmaan edustusta.

Karjalassa valkoisen Suomen eheyttä 1920-luvulla yritti edistää Karjalan Kansalaisliitto, jonka sihteerinä Otto Kotonen oli Suomen Suojelusliiton keskustoimikunnan jäsen. Karjalan Kansalaisliitto pyrki Suomen Suojelusliiton tapaan vaikuttamaan sisäpolitiikassa porvarillisten voimien kokoamiseen. Liitot toimivat ”käsi kädessä” valkoisen Suomen lujittamiseksi. Vuosikymmenen lopulla perustettiin vielä kolmas valkoisen Suomen oikeistolaiseen suuntautunut järjestö, Vapaussodan Rintamamiesten Liitto. Vapaussoturit järjestäytyivät hyvin samanlaisissa asetelmissä kuin Suomen Suojelusliitto 1923. Maalaisliitossa ja edistyspuolueessa suhtauduttiin hankkeeseen heti torjuvasti.¹³⁹

Yhteiskunnallinen ilmapiiri alkoi syksyllä 1929 kiristyä puolin ja toisin, eikä taloussuhdanteen nopea kääntyminen lokakuussa kohti yleismaailmallista lamaa ollut siinä vähäinen tekijä. Sisällissodan varjona esiintyi työpaikoilla nykyajan termiä käyttäen työpaikkakiusaamista, väkivaltaakin. Se oli yleistä ja kohdistui porvareihin monissa työyhteisöissä, joissa työntekijöiden enemmistö oli poliittisesti tiedostavia äärivasemmistolaisia.

Toisaalta organisoitu lakkojen murtaminen ylläpiti vasemmistolaisten ja porvarien välistä vihamielisyyttä koko 1920-luvun. Työriidoissa työnantajat eivät tunnustaneet ammattijärjestöjä neuvottelukumppaneiksi ja perustivat Vientirauha Oy:n 1920 murtamaan lakkoja. Vientirauhan päärahoittajia olivat vientiteollisuuden suuryhtiöt. Etelä-Pohjanmaan maanviljelijöiden poikien osuus lakkojen

---

¹³⁸ Kangas 2019, 16 – 18.

¹³⁹ Kangas 2019, 18 – 20.

murtajina eli ”rikkuritöissä” oli huomattava. Maalaisliittolaisina tunnetut lapualaiset maanviljelijät Kustaa Tiitu ja Vihtori Kosola olivat Vientirauhan asiamiehiä.

Kommunistit hallitsivat 1920-luvun lopulla Suomen ammattijärjestöä (SAJ) eikä neuvotteluyhteyttä työnantajajärjestöihin ollut. Erityisesti vuosina 1928 ja 1929 oli useita pitkiä lakkoja, joita murrettiin. Esimerkiksi satamalakko kesti kymmenen kuukautta. Lakkoja pidettiin tavoitteiltaan ensisijaisesti poliittisina, joten lakonmurtajat kokivat toimivansa kommunistien maanpetoksellista toimintaa vastaan. On selvää, että asetelma kärjisti yhteiskunnallista ilmapiiriä. Se johti muutamissa tapauksissa väkivaltaisuuksiinkin.

Kommunisteihin kohdistuvaa suuttumusta lisäsi marraskuussa 1929 paljon julkisuutta saanut kommunistien hanke yhden päivän yleislakosta Tammissaaren vankilassa istuvien aatetoverien syömälakon tueksi. Yksiselitteisesti poliittinen lakko ei saanut minkäänlaista ymmärtämystä myöskään SDP:n suunnalta. ”... Me varoitamme työläisiä noudattamasta tätä kehoitusta. Teemme sen siksi, koska pidämme tätä yritystä provokatorisena ja laajoille työväenpiireille vahinkoa tuottavana. ... Kehoituksemme työläisille kuuluu: pysykää erossa kommunistien julistamasta lakosta”, *Suomen Sosialidemokraatti* linjasi.

Yleislakko epäonnistui. Lakossa oli vain noin viisi prosenttia työläisistä. Mutta työnantajien ja työntekijöiden suhteet kiristyivät monilla paikkakunnilla, sillä lakkoon osallistuneet työläiset saivat yleisesti lopputilin. Erityisen kireä tilanne oli Veitsiluodossa, jossa noin 200 lakkoon osallistunutta sahatyöläistä menetti työpaikkansa.¹⁴⁰

Suomen Suojelusliiton pääasiamies vaihtui vuonna 1928. Uudeksi pääasiamieheksi valikoitui evers-tiluutnantti Arne Somersalo, jolla oli takanaan hyvin poikkeuksellinen sotilasura Saksassa ja Suomessa. Esikuntatehtäviin harjaantunut Somersalo uudisti Suomen Suojelusliiton toimintaa ripeästi. Lehdistön artikkelipalvelu lähes lopetettiin. Sen sijaan aloitettiin yhdyshenkilöverkoston rakentaminen koko maahan. Runkona oli Suojelusliittoa johtava keskustoimikunta laajennettuna henkilöillä, joiden tiedettiin tukevan liiton tavoitteita.

---

¹⁴⁰ Kangas 2019, 23 – 24.

Somersalon johdolla laadittu ensimmäinen kiertokirje ”Kommunismien vaara” jaettiin alkuvuodesta 1929. Se sisältää yleiskatsauksen kommunistisiin järjestöihin ja niiden leviämiseen Suomessa. Tavoitteena oli todistaa miten syvälle kommunistinen oppi oli tunkeutunut ”yhteiskuntaruumiimme”. Julkaisua jaettiin syyskesällä 1929 uudelleen niin, että jakelu ulottui maan jokaiseen pitäjään. Tavoitteena oli porvarillisten kansalaisten havahduttaminen ja aktivoituminen kommunismin vastaiseen työhön.

Konkreettinen yritys kansalaisten saamiseksi liikkeelle oli kansalaiskokousten järjestäminen syyskuussa 1929. Kommunismien vaaran merkeissä järjestettiin kansalaiskokoukset ainakin Kemissä, Oulussa, Haukiputaalla ja Porin Reposaassa. Tässä vaiheessa kokoukset eivät saaneet kovin suuria joukkoja liikkeelle. Kokoukset vahvistivat tiukat ponnet kommunismin nujertamisen välttämättömyydestä hinnalla millä hyvänsä. Tässä suhteessa kannanotoissa oli vain vivahde-eroja, joten pohjapaperi oli kaikesti valmisteltu Suomen Suojelusliitossa.¹⁴¹

Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa varoitettiin virkavaltaa ylilyönneistä kommunismin vastaisissa toimissa, joten kiihtyneet mielialat oli huomioitu sosiaalidemokraattien johtavissa piireissä. ”Samalla huomautamme, että kommunistien edesvastuuttoman menettelyn ei missään tapauksessa saa antaa oikeutusta viranomaisille ryhtyä mihinkään taantumuksellisiin tekoihin.”

Huomautus oli aiheellinen, sillä Suomen Suojeluliitossa ja todennäköisesti laajemminkin porvarillisissa piireissä arvioitiin aika otolliseksi laajamittaisen kansalaistoiminnan käynnistämiseksi kommunisteja vastaan. Somersalon allekirjoittamassa Suomen Suojelusliiton kiertokirjeessä (28.10.1929) tiivistyi kansanvaltaiseen järjestelmään kriittisesti suhtautuva perusasenne ja tavoite kansanliikkeestä kommunismin kukistamiseksi. Sen mukaan valtiovalta ei ollut kyennyt ottamaan ”päättävää askelta kommunisminvastaisen taistelun tiellä.” Tarvitaan politiikkaa, joka ”ei surkeile ns. kansanvallan pyhittämien kansalaisvapauksienkaan rajoittamista siellä, missä niitä väärin käytetään”. Kun valtiovalta oli liian heikko, tarvittiin kaikkien niiden kansalaisten luja yhteenliittymä, joiden ”silmit olivat auenneet yhä lähempänä uhkaavalle vaaralle”. Tästä syystä oli luotava ”yli koko maan järjestö, joka tietää mitä se tahtoo, ja jolla on voima viedä tämä tahtonsa myös läpi”.

---

¹⁴¹ Kangas 2019, 25 – 26.

Ilmeisesti Somersalo kaavaili Suomen Suojelusliitolle johtavaa roolia kansanliikkeessä kommunismia vastaan. Toiveet kohdistuivat erityisesti kokoomuksen jäsenkunnan tukeen.

”Mikä olisikaan luonnollisempaa kuin että juuri kansallisen kokoomuspuolueen jäsenet kukin paikkakunnallaan ottaisivat aloitteen kaikkien niiden kansalaisten yhdistämiseksi Suomen Suojelusliittoon, joiden isänmaallinen mieli tässä suuressa kysymyksessä on valveutunut ja lähtisivät liikkeelle herättämään niitä, jotka vielä nukkuvat!”¹⁴²

Suomen Suojelusliitossa päätettiin järjestää valtakunnallinen kansalaiskokous Helsingissä joulukuun puolivälissä. Myöhemmät tapahtumat viittaavat siihen, että ajatuksena oli organisoida paikallisia ja maakunnallisia kansalaiskokouksia, joissa otettaisiin kantaa kommunismivaaraan samansuuntaisesti kuin Kemin kokouksessa syyskuussa ja valittaisiin edustajat Helsingin valtakunnalliseen kokoukseen. Näin syntyisi kansanliike, jota valtiovalta ei voisi sivuuttaa. Aivan ilmeisesti suunnitelmaan kuului Suomen Suojelusliiton pysyttelemisen taustalla ja vaikutelman aikaansaaminen kansannoususta. Ainakin Karjalan Kansalaisliitossa oltiin suunnitelmasta tietoisia, sillä liiton hallitus päätti lokakuussa 1929 alustavasti maakunnallisen kansalaiskokouksen järjestämisestä Viipurissa.¹⁴³

Kommunistinuorten toiminta aktivoitui vuonna 1929. Esimerkiksi Lapuan nuorten työläisten opintoyhdistys rekisteröitiin huhtikuussa. Yhdistys sai syksyllä tehtäväksi toimia isäntänä Vaasan läänin kommunistinuorten haastejuhlien järjestämisessä Lapuan työväentalolla viikonloppuna 24. – 25. marraskuuta. Lapuan nimismies antoi nuorten työläisten tapahtumalle asianmukaiset luvat.

Kommunistinuorten tuleva kokoontuminen herätti Lapuan vahvasti porvarillisuskonnollisissa piireissä paheksuvaa keskustelua. Suuttumus purkautui lauantai-iltana rautatieasemalla, jonne oli koontunut paikkakunnan tavan mukaisesti suuri joukko nuorisoa. Asemasillalla yritettiin estää punaisiin paitoihin pukeutuneita kommunistinuria laskeutumasta junasta. Nuorten kulkiessa väkijoukon läpi heitä tyrkittiin ja lyötiinkin.

Haastejuhlat propagandaohjelmineen alkoivat lauantai-iltana työväentalolla uhkausten ja vihapuheiden saattamana. Sunnuntai-iltana tilanne kärjistyi suorasanaiseksi tappeluksi. Punaisia paitoja

---

¹⁴² Somersalo Arne: Suomen Suojelusliiton kiertokirje 28.10.1929.

¹⁴³ Kangas 2019, 27 – 28.

revittiin ja työväentalon ikkunoita rikottiin. Tilanne kehittyi siinä määrin uhkaavaksi, että nimismies keskeytti juhlan.

Maalaisliiton paikallisiin johtajiin kuulunut maanviljelijä Kustaa Tiitu oli ensimmäisenä ideoimassa kansalaiskokousta. Hän varasi jo maanantaina nuorisoseurantalonsalin seuraavana sunnuntaina pidettävää kansalaiskokousta varten. Tiitu soitti *Ilkan* vastaavana toimittajana juuri aloittaneelle Artturi Leinoselle, joka kannatti epäroimättä kansalaiskokouksen järjestämistä ja lupautui kokouksen puheenjohtajaksi. Leinonen lupasi ilmoitukset *Ilkkaan* ja *Vaasaan*. Hän piti asiaa niin tärkeänä, ettei ilmoituksista laskua lähetettäisi.

Tiistaina oli *Ilkan* ja *Vaasan* etusivulla kahden palstan ilmoitus:

”Etelä-Pohjanmaata käsittävä kansalaiskokous Lapuan seurahuoneella ensi sunnuntaina joulukuun 1. päivänä, alkaen kello 13 (1 päivällä). Kokouksen käsiteltäväksi esitetään kommunistien yhä yltyvä kiihoitustoiminta. Joukko lapualaisia”.¹⁴⁴

Ainakin Suomen Suojelusliitossa ja Karjalan Kansalaisliitossa arvioitiin tilanne otolliseksi kommunismin vastaisen kansalaistoiminnan käynnistämiseksi. Samana päivänä kuin Lapuan kokous pidettiin kansalaiskokouksia useilla paikkakunnilla. Näistä lähetettiin tuki-ilmoituksia Lapuan kokoukselle, vaikka tarkkaa tietoa kokouksen päätöksistä ei ollutkaan. Lapuan kokoukseen tuli väkeä eri puolilta maata. Nuorisoseurantalolle saapui yli 2 000 henkeä. Paikalle saapui ihmisiä Helsingistä, Turusta ja Viipurista saakka. Muiden mukana oli myös Arne Somersalo.

Miksi matkustettiin Lapualle? Kysymys oli Etelä-Pohjanmaan maineesta valkoisen Suomen ydinalueena. Kansannousua pitkään toivoneet Arne Somersalo ja kumppanit oivalsivat, että Lapuan kokoukselle oli annettava valtakunnallinen tuki ja huomio. Näin luotaisiin vaikutelmaa pohjalaisten talonpoikien noususta kommunismia vastaan samaan tapaan kuin vuonna 1918. Oli hyödynnettävä sitä Etelä-Pohjanmaan mainetta, jonka isänmaalliset kansakoulunopettajat olivat juurruttaneet miehiin laulattamalla lapsille ”Kytösavun aukeilla mailla on kansa mi aina on vaalinut vapauttansa”.

---

¹⁴⁴ Kangas 2019, 29 – 30.

Heikki Klemetin sanoittama ja säveltämä marssi kertosaäkeineen ”Laurilan työt ja Vilppulan vaihe on lastenlapsille laulujen aihe” tunnettiin muuallakin kuin Etelä-Pohjanmaalla.

Lapuan kansalaiskokous oli selkeästi talonpoikaisempi kuin muut saman päivän kokoukset ja sekin sopi hyvin Helsingistä kokoukseen tulleille. Pohjalaiset talonpojat oli nostettava kärkeen samaan tapaan kuin he olivat olleet vuonna 1918. Vapaussodan veteraaneja he olivatkin. Kokouksen avaaja maanviljelijä Kustaa Tiitu ja maanviljelijä Vihtori Kosola piti pääalustuksen. Molemmat olivat tunnettuja maalaisliittolaisia samoin kuin kokouksen puheenjohtaja, *Ilkan* vastaava päätoimittaja Artturi Leinonen Ylihärmästä. Tässä suhteessa ero päivän muihin kansalaiskokouksiin oli huomattava. Muualla kansalaiskokouksia johtivat kokoomuksen oikean laidan kaupunkilaiset vaikuttajat.¹⁴⁵

Puheenjohtaja Leinonen avasi keskustelun julistuksella ”Nyt kaikukoon maakunnan tahto!” Ja kyllä se neljä tuntia kestäneessä yli 80 puheenvuoron keskustelussa kaikuikin – eikä vain maakunnan, vaan maakuntien ja Helsingin ääni.

Ensimmäinen puhuja oli Lapuan yhteiskoulun rehtori Hilja Riipinen, joka esitti kokoukselle seuraavat ponnet: ”Kommunistiset edustajat ajettava pois eduskunnasta. Kommunistiset sanomalehdet lakautettava ja niiden kirjapainot takavarikoitava”.

Kaiken kaikkiaan Riipisen esittämät ponnet vastasivat kokouksen henkeä. Puhujien mielestä kommunismista oli tehtävä loppu ja rangaistuksia kovennettava. Monissa puheenvuoroissa vaadittiin kuolemanrangaistusta maanpetoksellisesta toiminnasta. Vaadittiin hallituksen eroa, eduskunnan hajottamista ja ”tilalle miehet, jotka panevat toimeksi”. Sekin sanottiin, että tarvittaessa hallitusmuoto ja valtiopäiväjärjestys oli uhrattava.

Lapuan kokous sai lehdistössä poikkeuksellisen näkyvän huomion. Se oli kaikissa porvarillisissa sanomalehdissä laajasti selostettu pääuutinen. Päivän muut kansalaiskokoukset jäivät Lapuan varjoon. Somersalo ja kumppanit olivat onnistuneet tavoitteissaan. *Ilta-lehti* haastatteli Somersaloa kokouksen jälkeen. Everstiluutnantti riemuitsi:

---

¹⁴⁵ Kangas 2019, 33 – 35.

(...) ”Kaikkien katseet ovat kääntyneet Pohjanmaalle, josta valkoinen Suomi kymmenkunta vuotta sitten mahtavana nousi, ja odottavat nytkin sieltä suurta isänmaallista nousua. Ja samanaikaisesti pienemmät, hetken vaatimuksesta kaikkialla muuallakin spontaanisesti syntyneet mielenilmaukset osoittavat, että puolue-elämän rikkirepimä kansamme on herännyt”.¹⁴⁶

Kansalaiskokouksia järjestettiin maassa kolmen viikon aikana ainakin 90, joissa jokaisessa oli satoja ja maakunnallisissa kokouksissa jopa tuhansia osanottajia. Mutta Etelä-Pohjanmaalla Lapuan lisäksi vain Vimpelissä 4. päivänä joulukuuta 1929. *Ilkassa* oli selostus:

”Vimpelin ns. talolla oli viime keskiviikkona kutsuttu koolle kansalaiskokous. Kutsua oli noudattanut 300-henkinen kansalaisjoukko kaikista yhteiskuntapiireistä. Vimpelin sekakuoron esitettyä laulun avasi pankin virkailija T. Haveri kokouksen, tehden lyhyen katsauksen nykyiseen tilanteeseen. Kokouksen puheenjohtajana toimi apteekkari Ivar Ellfolk ja sihteerinä op. Männikkö. Puheenjohtaja esitti lyhyen katsauksen Lapuan kokouksenvaiheisiin ja luki siellä laaditut ponnet. Syntyneessä vilkkaassa keskustelussa todettiin kommunistien yhä röyhkeämmäksi käyvä toiminta ja oltiin sitä mieltä, että valtiovallan on otettava ote kommunistiliikkeen lopettamiseksi ja tässä mielessä hyväksyttiin Lapuan kokouksen ponnet yksimielisesti. Paikalliselle kommunistijärjestölle lähetettiin kirjelmä, jossa vaadittiin niiden toiminnan lopettamista.

Kokouksen loputtua laulettiin yhteisesti.”¹⁴⁷

8.3. Lapuan liike toiminnassa

Tässä vaiheessa äärivasemmiston nujertaminen sai kutsumanimen lapuanliike. Lapuan kansalaiskokouksessa valittu lähetystö, Artturi Leinosen johdolla, kävi Helsingissä esittämässä Kallion hallitukselle kansanliikkeen vaatimukset. Ne päättyivät selvään uhkaukseen: ellei valtiovalta ryhdy riittäviin toimiin kommunismin nujertamiseksi, sen tekevät maakunnan miehet itse. Lähetystössä oli mukana vimpeliläinen Helge Lakanen. Tammikuussa 1930 eduskunta hyväksyi yhdistyslain muutoksen, joka teki mahdolliseksi ”vastoin lakia ja hyviä tapoja” toimivien yhdistysten kieltämisen ja lakkauttamisen. Sen sijaan hallituksen esitys painovapauslain tiukentamiseksi hylättiin vasemmiston ja ruotsalaisen kansanpuolueen äänin.

---

¹⁴⁶ Kangas 2019, 36 – 37.

¹⁴⁷ Ilkka-lehti 7.12. 1929. s. 4.

Maaliskuussa 1930 kansanliike piti Lapualla uuden kokouksen, jossa perustettiin kommunisminvastainen taistelujärjestö Suomen Lukko. Kun eduskunta ei hyväksynyt edellä mainittua painovapauslain muutosta, jolla vasemmistolehdet olisi voitu kieltää, lapualaiset ryhtyivät suoraan toimintaan. Maaliskuun lopulla heidän iskujoukkonsa moukaroivat Vaasassa ilmestyneen vasemmistososialistisen *Työn Äänen* painokoneet.¹⁴⁸

Maalaisliittolaiset Tiitu ja Leinonen saivat tietää *Työn Äänen* painokoneiden moukaroinnin vasta aamulla. Terrorin aloittaminen sysäsi heidät Lapuan liikkeen johdosta oppositioon. He näkivät aivan oikein sen irrottavan aktivistisen aineksen porvarillisen demokratian puitteista takaisin itsenäisyyden alkuvuosien vastakkainasetteluun. Se ei ollut mieluista henkilöille, jotka toisella jalallaan tukeutuivat epäviralliseen ”valkoiseen Suomeen”, toisella taas nojasivat viralliseen valtiovaltaan. Heidät pakotettiin irtautumaan kilpailevasta eliitistä, johon tunne heitä veti, ja valitsemaan vakiintunut eliitti. Rooliristiriita hahmottui heidän tajunnassaan ”laillisuuden puolustamisena”, joka sittemmin järkeisti aikaisemmatkin vaiheet.¹⁴⁹ Vimpeliläisiä ei ollut mukana särkemässä *Työn Äänen* painokoneita.

Kun Vaasan raastuvanoikeus otti kesäkuussa 1930 käsiteltäväksi syytteen kirjapainon särkijöitä vastaan, tekoon syyllisiksi ilmoittautui 72 henkilöä. Lapualaiset piirittivät oikeustalon ja kuljettivat asianomistajan edustajan, kansanedustaja Asser Salon, väkisin Lapualle. Tämä oli lapualaisten toimenpanemista kyydityksistä eli ”muilutuksista” ensimmäinen. (...) Kun muiluttajia vastaan ruvettiin käymään oikeutta, syyllisiksi ilmoittautui satoja lapualaisia. Näin heidän onnistui halvaannuttaa tuomioistuimet, ja lopulta vain vähäinen osa varsinaisista kyyditsijöistä joutui vastuuseen teoistaan.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ Hentilä 2009, 153 – 154.

¹⁴⁹ Juha Siltala: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985. s. 69.

¹⁵⁰ Hentilä 2009, 154

Kyyditsijöiden johto julkisti lyhyen tiedonannon:

”Suomen kansalle!

T.k. 4 päivän tapahtumain johdosta Etelä-Pohjanmaalla tiedotamme:

Minkä vuoksi? Sen vuoksi, ettemme täällä kerta kaikkiaan voi sietää ryssän kätyreitä.

Maakunnassamme ei enää tulla julkaisemaan kommunistisia sanomalehtiä.

Lapualla, kesäk. 5 p:nä 1930

Etelä-Pohjanmaan miehet.”¹⁵¹

Kallion hallitus oli aseeton lapualaisten vaatimusten edessä. Vastatoimiin ryhtyminen arvelutti, sillä suojeluskuntien lojaalisuudesta ei oltu varmoja. Svinhufvud ryhtyi jälleen hallituksen pyynnöstä soveltavaksi. Lupausta kommunismin lopullisesta kieltämisestä sai lapualaiset luopumaan vallankaappauksesta. Svinhufvud yritti turhaan taivutella lapuanliikkeen johtajia peruuttamaan Helsinkiin suunnitellun mielenosoitusmarssin, jolla oli tarkoitus painostaa hallitus eroamaan¹⁵²

Heinäkuun alussa 1930 Kallion hallitus jätti ylimääräisille valtiopäiville kokoontuneelle eduskunnalle esityksen tasavallan suojelulaiksi, joka olisi antanut presidentille poikkeustilanteessa laajat valtuudet kansalaisvapauksien rajoittamiseen. Lisäksi hallitus esitti eduskunnan hyväksyttäväksi viittä ns. kommunistilakia, joilla olisi tiukennettu rangaistuksia painovapauden rikkomuksista, helpotettu kommunistilehtien lakkauttamista pysyvästi ja estetty kommunistien valinta eduskuntaan sekä kunnallisiin luottamuselimiin. Tämän jälkeen hallitus pyysi eroa.

Presidentti Relander oli kesäkuussa 1930, jo kaksi viikkoa ennen Kallion hallituksen eronpyyntöä, kutsunut Svinhufvudin uuden hallituksen muodostajaksi. Erikoista hallituksen muodostamisessa oli myös se, että eduskuntaryhmät eivät voineet lainkaan osallistua neuvotteluihin. Sen sijaan lapuanliikkeen johto vaikutti hallituksen ohjelmaan ja kokoonpanoon. Svinhufvudin ministeristöön tuli edustajia kaikista neljästä porvarillisesta puolueesta ja kolme ammattiministeriä. Heti ensimmäisenä virkapäivänä hallitus joutui lapuanliikkeen testiin: sosialistisen työväen ja pienviljelijäin ryhmän

---

¹⁵¹ Siltala 1985, 78.

¹⁵² Hentilä 2009, 154.

kansanedustajat Eino Pekkala ja Jalmari Röttö kidnappattiin eduskunnan perustuslakivaliokunnan istunnosta ja muilutettiin Lapualle. Heidät vapautettiin vasta, kun hallitus lupasi pidättää kaikki kommunistiset kansanedustajat.

Lapuanliike oli saanut tahtonsa läpi. Heinäkuun 7. päivänä 1930 järjestetty talonpoikaismarssi sujui sen vuoksi rauhallisesti. Tasavallan presidentti Relander, seurassaan valtakunnan korkein johto, otti Helsingin Suurkirjon portilla vastaan 12 000 maakunnan miehen ohimarssin ja tervehti ystävällisesti heidän johtajaansa Vihtori Kosolaa.

Eduskunta ei lapuanliikkeen uhkailusta huolimatta hyväksynyt Kallion hallituksen esittämiä kommunistilakeja sellaisenaan. Osa laeista, esimerkiksi tasavallan suojeluslaki ja kommunistien äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden mitätöivät lait, äänestettiin lepäämään yli vaalien. Tämä oli mahdollista, koska SDP:llä oli tuolloin määrävähemmistö eduskunnassa. Kostoksi lapualaiset kyyditsivät eduskunnan sosialidemokraattisen varapuhemiehen Väinö Hakkilan Pohjanmaalle. Kommunistilakien käsittelyn nopeuttamiseksi presidentti hajotti pääministerin esityksestä eduskunnan ja määräsi uudet vaalit toimitettavaksi 1. – 2.10.1930.¹⁵³

Vaaleissa kansalaiset noudattivat presidentti Relanderin kehotusta ja äänestivät sellaisia puolueita, jotka olivat valmiit hyväksymään kommunistilait. Vaalien suurvoittaja oli kokoomus, joka sai 42 paikkaa. (...). SDP:n sai 66 edustajaa, joka ei riittänyt edes yhden kolmasosan määrävähemmistöön. Uusi eduskunta hyväksyi kommunistilait lokakuun lopulla 1930. Lapuanliike luopui kaappaussuunnitelmastaan, joka sillä oli lakien kariutumisen varalta.¹⁵⁴

Lapuanliikkeen syyllistyminen väkivaltaisuuksiin käänsi syksyllä 1930 yleisen mielipiteen liikettä itseään vastaan. Laillisuusrintaman kärkihahmon, entisen presidentti K.J. Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditseminen Helsingistä Joensuuun lokakuussa 1930 loukkasi syvästi kansalaisten oikeudentuntoa. Operaation järjestänyt lapualaismielinen upseeriklikki rikkoi liikkeen johdon vain muutamaa viikkoa aikaisemmin antaman muilutuskiellon. Tähän päättyi kansanliikkeen menestys: se ei enää kyennyt muodostamaan yhtenäistä oikeistorintamaa.¹⁵⁵

---

¹⁵³ Hentilä 2009, 158

¹⁵⁴ Hentilä 2009, 159

¹⁵⁵ Hentilä 2009, 162.

8.4. Lapuan liikkeen aika Vimpelissä

Lapuan liikkeen alku Vimpelissä tapahtui, kuten edellä on kirjoitettu, joulukuun 4. päivänä 1929 kansalaiskokouksella. Kokouksen keskeiset henkilöt olivat Vimpelin suojeluskunnan keskeisiä henkilöitä. Kokouksen avaja Toivo Haveri oli suojeluskunnan paikallispäällikkö vuosina 1928 – 1929, Ivar Ellfolk paikallispäällikkönä 1929 – 1933 ja sihteeri Leonard Männikkö oli vuodet 1930 – 1931 suojeluskunnan esikunnan jäsen. Tässä kokouksessa hyväksyttiin kaikki Lapuan kansalaiskokouksen ponnet yksimielisesti.

Radikaloituvan ja jatkuvasti kasvavan Lapuan liikkeen toimintamuodot ja itsevarmuus lisääntyivät lähestyttäessä kesää 1930. ”Puhdistaminen” kohdistettiin tunnettuihin työväenliikkeen aktiivivaiuttajiin. ”Lapuan kesän” aloitti Järvisseudulla leipuri Juho Hovilan kyyditys Vimpelistä Alajärven Kuolemankorpeen kesäkuun puolivälissä. Kyyditsijät saapuivat toistamiseen saman kuukauden 28. ja 29. päivän välisenä yönä. Hovila onnistui piiloutua, eikä kyytimatkasta tullut mitään. Hakijat menivät tällöin August Jaakkolan luokse, mutta eivät uskaltaneet toteuttaa kyyditysaiettaan, koska kotona oli Jaakkolan kolme voimistaan kuulua poikaa ja kun naapureista rupe si paikalle kertymään väkeä.¹⁵⁶

Vimpelin toinen muilutus tai pieksäminen tapahtui ensimmäinen heinäkuuta 1930, kun Hemminki Hautala pieksettiin. Hänen poikansa Reino Hautala (s. 11.4.1907) kertoi Kari Urpilaisen haastattelussa 27.7.1978 mm. seuraavaa:

”Lapualaiset tulivat myöhään illalla. Jaakkolan Viljo ehti sanoa isälle, että ne tulevat. Isä juoksi joen yli, mutta toisella rannalla ne saivat hänet kiinni ja veivät joen rantaan Myllysaaren lepikkoon. Heräsin nukkumasta ja lähdin hakemaan isää pois. Siellä lepikossa oli kovat tappelut, lapualaiset löivät kumipampuilla. Sain isän siitä irti ja hän pääsi lähtemään pois. Minä jäin hetkes aikaa tappelemaan, mutta sitten pääsin siitä irti. Kosolan Pentti tuli perääni ja kun näin että niitä oli vain yksi, päätin ottaa hänet vastaan. Kosolalla oli pistooli kädessä, riuhtaisin sen pois ja heitin sinne peltoon. Mutta sitten oli koko sakki minun kimpussa ja kyllä ne löi minua joka puolelle kumipampuilla. Olin monta päivää kipeänä.”

---

¹⁵⁶ Norrena 1993, 95.

Haastattelija kysyi, oliko lapualaisten mukana vimpeliläisiä, Reino Hautala vastasi, että autossa saattoi olla joku vimpeliläinen, mutta ei tiedä kuka. (Lapualaiset toimivat normaalisti siten, että joku paikkakuntalainen ilmoitti kohteen ja ohjasi muiluttajat oikeaan paikkaan). Tiedosteluun, aiheuttiko tämä välikohtaus mitään oikeudellisia toimenpiteitä, vastasi Hautala: ”Ei, mutta Valkaman Yrjö (konstaapeli) tuli mun puheille töihin, ja varotti että ei saa enää sekaantua näihin.” Haastattelijan ihmetellessä, eikö konstaapeli ollut valmis ottamaan selvää keitä tekijät olivat, Hautalan vastaus oli paljon puhuva: ”Ei, tämänhän oli sitä Lapuan liikkeen aikaa.”¹⁵⁷

Muilutuksia ei Vimpelissä tapahtunut edellä olevien tapahtumien jälkeen. Mutta joka tapauksessa vuoden 1930 kesänä moni vimpeliläinen, erityisesti Rannankylässä ja Sääksjärvellä, nukkui yönsä piilossa ulkorakennuksessa tai jopa ruispellossa. On todettava, että ”lapualaisista muiluttajista” eivät tykänneet tavalliset maalaisliittolaisetkaan. On tiedossa useampia tapauksia, joissa uhanalainen on mennyt maalaisliittolaisen luokse yöksi tai päinvastoin ja varustuksena on ollut kivääri.

Lapualaisilla oli tietysti vimpeliläisiä ilmiantajia. Vimpelin suojeluskunnan esikunnalla ja paikallis-päälliköllä on varmaan ollut merkittävä osuus ilmiantajana. Vuoden 1930 aikana suljettiin Kirkonkylän, Rannankylän ja Sääksjärven työväentalot. Tapio Huttulan väitöskirjan mukaan Sääksjärven työväentalo suljettiin heinäkuussa 1930 ulkopaikkakuntalaisten toimesta.¹⁵⁸ Tämä ei ilmeisesti pidä paikkaansa. Naulauksessa mukana ollut Urho Mäkinen kertoi, että sitä operaatiota johti Vimpelin suojeluskunnan paikallis-päällikkö, apteekkari Ivar Ellfolk.¹⁵⁹

Kommunistilakien voimaantullessa Vimpelissä alkoi tapahtua:

”Etsivän Keskuspoliisin Vaasan osasto pidätti Suomen kommunistisen puolueen toimintaan osallistuneina 8.11.1930 leipuri Juho Hovilan, työmies Frans Emil Takalan 20.11., työmies Johan Viljam Takalan 2.12., työmies Aatos Allan Mäkelän 4.12., pienviljelijä Väinö Lehtiniemen ja lestijärveläisen Sulo Johannes Finnilän 5.12. Vaasan osaston toimittamissa kuulusteluissa kävi selville, että mainitut henkilöt olivat osallistuneet valtiopetokselliseen toimintaan. Kuulustelujen päätyttyä laskettiin Finnilä ja Lehtiniemi toistaiseksi vapaalle jalalle; toiset pidätetyt sen sijaan

¹⁵⁷ Reino Hautalan haastattelu 27.7.1978 Vimpelissä. Haastattelijana Kari Johannes Urpilainen Kokkolasta. Kunnan arkisto.

¹⁵⁸ Huttula Tapio: Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929 – 1932. Helsinki 2000. s. 387

¹⁵⁹ Urho Mäkinen s. 1907 Vimpelissä, maanviljelijä ja eläkeläinen. Haastattelun teki Matti Lehto 7.5.2002.

passitettiin Vaasan lääninvankilaan odottamaan hovioikeuden määräyksiä asiassa. Tutkimuksessa syntyneet asiakirjat lähetti Etsivä Keskuspoliisi Vaasan kanneviskaalinvirastolle syytetoimenpiteitä varten.

Vaasan hovioikeus tutki jutun ja katsoi 14. päivänä huhtikuuta 1931 antamassaan päätöksessä selvitetyn, että Juho Hovila, Aatos Mäkelä, Frans ja Viljam Takala, Sulo Finnilä ja Väinö Lehtiniemi olivat tehneet itsensä syytäiksi kerrotunlaiseen toimintaan. (...). Hovioikeus tuomitsi syytetyt valtiopetoksen valmistelusta pidätettäväksi, Juho Hovilan kaksi vuotta kuusi kuukautta kuritushuoneessa, Frans Takalan yhden vuoden kuritushuoneessa, Johan Viljam Takalan ja Väinö Lehtiniemen kummankin yhden vuoden vankeudessa, Aatos Mäkelän yhden vuoden ja kuusi kuukautta kuritushuoneessa ja Sulo Finnilän yhden vuoden kuritushuoneessa, jotta heidät julistettiin menettäneiksi kansalaisluottamuksensa, Juho Hovila kuudeksi, Aatos Mäkelä viideksi, Frans Takala, Väinö Lehtiniemi, Johan Viljam Takala ja Sulo Finnilä kukin neljäksi vuodeksi yli vankeusrangaistusajan. Johan Viljam Takalalle ja Väinö Lehtiniemelle tuomittu rangaistus määrättiin ehdolliseksi neljän vuoden koetusajalla.¹⁶⁰

Frans Takalan pidättämiseen ja tuomitsemiseen liittyy yksi pieni inhimillinen yksityiskohta. Hänet oli pidätetty 20.11.1930 eikä hän saanut käydä pidätyksen jälkeen yhtään kertaa kotonaan. Hän vapautui Tammisaaren kuritushuonevankilasta tammikuussa 1932. Vaasan hovioikeus antoi hänelle tuomion 14.4.1931 ja hänelle syntyi esikoistyttö Ulla 19.4.1931.

Tärkein yksittäinen syy em. tuomioihin oli osallistuminen Vimpelissä 14.3. – 21.3. 1929 pidettyyn Suomen kommunistisen nuorisoliiton (SKNL) kurssiin. Tämä kurssi oli ilmeisesti nuorten työläisten opintokurssi. Valtiopetostuomiot olivat kova isku vimpeliläiselle työväenliikkeelle, koska aktiivisia henkilöitä joutui Tammisaaren pakkotyölaitokseen. Mutta kommunistilakien mukaiset toimenpiteet eivät päättyneet tähän. Maaherran määräyksestä keskeytettiin monien työväenjärjestöjen toi-

---

¹⁶⁰ Kansallisarkisto, henkilömappi N:o 2570 (Frans Takala).

minta, osa jo ennen kommunistilakien voimaantuloa. Järjestöjen lakkauttaminen tehtiin Lappajärven kihlakunnanoikeudessa (KO). Vimpelin lakkautetut ja toimintakiellon saaneet yhdistykset 1930-luvun alussa:

Taulukko 10. Lakkautetut vimpeliläiset työväenjärjestöt 1930 - 1933

Yhdistyksen nimi	Lakkautua-tuomioistu	Aika	Maaherran keskeytys
Rannank. työv. paikallisjärj.	Lappajärven KO	27.2.1933	
Sääksjärven sos.dem. yhd.	Lappajärven KO	7.3.1932	
Sääksjärven työl.nuor.op. yhd.	Lappajärven KO	1.10.1930	14.5.1930
Kirkonkylän paikallisjärjestö	Lappajärven KO	8.10.1930	15.4.1930
Rannankylän ty. Soihtu	Lappajärven KO	27.2.1933	20.1.1933
Sääksjärven työväen v- ja u-seura Yritys	Lappajärven KO	27.2.1933	19.1.1933
Sääksjärven ty. Kipinä	Lappajärven KO	27.2.1933	19.1.1933
Vimpelin työläisn. opintoyhd.		8.10.1930	27.3.1930
Vimpelin työväenyhd. Taisto		27.2.1933	3.10.1932
Vimpelin v- ja u- seura Valo		11.3.1931	

Lähde: Norrena 1993, 320.

Lakkauttamisten syyt olivat hyvin samanlaisia. Esimerkkinä Vimpelin kirkonkylän ”Työväen Paikallisjärjestön” lakkauttaminen:

”Lappajärven kihlakunnanoikeus:

Päätös

Maaherra 15.4.1930 lakkauttanut em. yhdistyksen toiminnan toistaiseksi vahvistettiin.

Oikeus päätti yhdistyksen lopullisesti lakkautetuksi. Asia lykättiin käräjään 8 päivälle lokakuuta, jolloin Julius Takala ja Toivo Hovila tulkoivat sakon uhalla tulemaan henkilökohtaisesti paikalle. Frans Takala ja Ilmari Lehto eroitetaan asiasta (entiset pj. ja siht.)

Syyte: Yhdistys oli harjoittanut ja esittänyt lain ja hyvän tavan vastaisia ohjelmanumeroita sekä levittänyt keskuudessaan lain ja hyvän tavan vastaisia kirjallisia esityksiä ja lehtiä.

Nojoudutaan 4.1.1919 yhdistyksistä annetun lain 21 §:n 3 momenttiin ja 10.1.1930 annettu laki.”¹⁶¹

Vasemmisto osallistui aktiivisesti Vimpelissä kaikissa sisällissodan jälkeisissä eduskunta- ja kunnallisvaaleissa. 1920-luvulla vuoden 1924 eduskuntavaaleja lukuun ottamatta ääri vasemmistolla oli aina selvästi suurempi kannatus Vimpelissä kuin sosialidemokraateilla.

Vimpelin kunnallisvaaleissa Työvään ja pienviljelijäin vaaliliitto eli työväänliikkeen vasemmistosuunta menestyi 1920-luvulla varsin hyvin. Paikoista se sai keskimäärin kolmanneksen. Erityisesti vuoden 1928 kunnallisvaaleissa menestys oli erinomainen. Paikkajako oli seuraava: Kokoomus 1, Edistyspuolue 3, Maalaisliitto 4, Sosialidemokraatit 1 ja Kommunistit 6 eli porvarit 8 ja vasemmisto 7 valtuutettua.¹⁶²

Ennen kommunistilakien hyväksymistä Lapuan liike vauhditti kommunisteiksi nimettyjen ajamista pois kunnanvaltuustoista. Kommunisti- ja vasemmistovaltuutettujen monesti väkivaltaisista ja tunnetusti laittomista karkottamisista kunnallisista elimistä kerrottiin *Suomenmaassa* päivästä päivään siinä sävyssä, kuin kyseessä olisi väliaikatietojen antaminen elonkorjuun sujumisesta, urheilukilpailujen tuloksista tai mistä hyvänsä arkipäiväisestä toimituksesta.¹⁶³

Yleinen ilmapiiri maassa aiheutti pelottelua myös Vimpelissä vasemmistolaisia valtuutettuja kohtaan. Pelotukset tulivat yleensä suojeluskunnan esikunnan suunnalta. Vimpelin kunnanvaltuuston kokoukseen 23. heinäkuuta 1930 saapui vain 8 valtuutettua, joten kokous ei ollut laillinen. Jatkokokoukseen 25.7.1930 tuli porvareiden lisäksi sosialisti Santeri Mäkelä (ei Venäjän Santeri), mutta sitenkään valtuuston kokous ei ollut laillinen. Kunnanvaltuusto käsitteli kuitenkin kiireelliset asiat. Elokuun 15. päivän 1930 valtuuston kokoukseen saatiin toinen kylläkin *Työvään ja pienviljelijäin* listalta valittu valtuutettu mukaan, jolloin valtuuston kokouksesta tuli laillinen. Tästä eteenpäin vuonna 1930 oli Vimpelin valtuuston kokouksiin pyydetty varajäseniä ja kokoukset olivat siis laillisia.

---

¹⁶¹ Kansallisarkiston Vaasan toimipiste, Lappajärven KO 8.10.1930.

¹⁶² Tilastokeskuksen arkisto, Vimpelin kunnan keskuslautakunta 7.12.1928.

¹⁶³ Siltala 1985, 161

Vimpelissä ns. kommunistien savustaminen ulos valtuustosta kävi siis varsin kivuttomasti. Valtuuston kokouksista jäivät pois ”vapaaehtoisesti” valtuutetut: Heino Linna, Antti Heiti, Antti Panula, Niilo Mäki, Antti Anttila ja Augusti Jaakkola.

Vimpelissä joulukuussa 1930 pidetyissä ”lapualaismielissä” kunnallisvaaleissa porvarit saivat 11 ja sosialistit 4 valtuutettua. Kommunisteja ei siis ollut yhtään. Siitä huolimatta Toivo Haveri ym. valittivat vuonna 1932 maaherralle ja vaativat eräiden valtuutettujen erottamista valtuustosta. Valtuuston kokouksessa 28. p:nä joulukuuta 1932 pykälä 2: ”Valtuuston puheenjohtaja luki Vaasan läänin maaherran päätöksen, minkä perusteella Santeri Mäkelä ja Helge Metsälä ovat erotetut Vimpelin kunnanvaltuustosta ja puheenjohtaja ilmoitti kutsuneensa heidän tilalleen valtuustoon heidän varamiehensä Juho Mäkelän ja Tiitus Katajan.” Vimpelin kunnan arkistosta ei löydy Haverin valitus- eikä maaherran päätösasiakirjaa.¹⁶⁴

1930-luvun alkuvuosina oli työväenliike Vimpelissä lähes kokonaan hävitetty. Kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike oli vailla toimintamahdollisuuksia. Sääksjärven ja kirkonkylän työväentalot oli myyty. Vain Rannankylän työväentalo oli työväenjärjestöjen hallussa ja siellä oli jonkin verran toimintaa. Tämäkin talo oli useasti uhattu räjäyttää tai polttaa. Vaikka Lapuan liike oli lakkautettu, ”lapualaisuus” jatkui Vimpelissä ja koko Suomessa. Vasemmistolaiset ihmiset olivat koko ajan peiloissaan. Heihin kohdistui henkinen terrori suojeluskuntalaisten ja muiden ”isänmaallisten” ihmisten taholta.

8.5. Lapuan liikkeen lakkauttaminen

Edellä on jo todettu, että Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditseminen lokakuun lopulla 1930 aiheutti sen, että Lapuan liike ei enää kyennyt muodostamaan yhtenäistä oikeistorintamaa. Tässä vaiheessa mietittiin sitä, miten kansanliikkeen laittomuudet vaikuttavat suojeluskuntiin. Yleisesti tiedettiin, että Lapuan liike ei alkanut suojeluskuntien ulkopuolisena protestiliikkeenä, vaan sen sisäisenä ”ryhtiliikkeenä”. Puhuttiinpa julkisuudessa ja vallankin yksityiskeskusteluissa siitä, olivatko suojeluskunnat horjahtaneet alkuperäisestä tehtävästään ja voidaanko niiden voima milloin tahansa

---

¹⁶⁴ Vimpelin kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930 – 1932.

saada sellaistenkin otteiden taakse, joiden tarkoituksena on nykyisen valtio- ja hallitusmuodon syrjäyttäminen.

Suojeluskuntajärjestön edustajakokouksessa 6.9.1930 eo. asiasta keskusteltiin ja Suojeluskuntain Yliesikunnan kirjeessä N:0 8384.30 esitettiin, että Suojeluskuntapiireissä käsiteltäisiin asiaa:

1. Ovatko kommunismin vastaisen liikkeen aiheuttamat mielipiteiden eroavaisuudet päässeet hajottamaan ja missä määrin rintamaa piirin suojeluskunnissa.
2. Mielialan toteaminen suojeluskuntalaisten keskuudessa piirissä ja näiden mielipiteiden suhde Lapuan liikkeeseen.
3. Suojeluskuntien yhteiset menettelytavat.

Etelä-Pohjanmaan sk-piirin neuvottelukokous pidettiin Seinäjoella 12.11.1930. Piiripäällikkö M. Laurila avasi kokouksen samalla ilmoittaen, että kokous on salainen.

Kohtaan yksi vastaus oli: ”Suojeluskuntien neuvottelukokous toteaa suojeluskuntarintaman pysyneen täysin ehjänä Etelä-Pohjanmaalla ja toteaa sk-rintaman kommunismin vastaisen liikkeen herätyksestä entisestään vahvistuneen.”

Kysymyksestä N:o 2 käydyn pitkän keskustelun jälkeen yhtyi kokous yksimielisesti insinööri Mannen ehdottamaan ponteen: ”Suojeluskuntain neuvottelukunta toteaa suojeluskuntalaisten pitävän kiinni tinkimättömästi vaatimuksesta, että kommunismi on perin juurin kansamme keskuudesta hävitettävä, ja seisovat suojeluskunnat lujina hallituksen takana sen toteuttaessaan tätä päämäärää.”

Kysymyksestä N:o 3 käytettyjen kolmen puheenvuoron aikana todettiin kokouksen yksimielisesti olevan sillä kannalla, että suojeluskuntien toimintaohjeena on laki ja asetus sk-järjestöstä ja että yksityisten suojeluskuntalaisten on ehdottomasti noudatettava ylemmän johdon lain ja asetuksen perusteella antamia määräyksiä, eikä sekaannuttava millään tavalla julkilausumiin tai mielenilmauksiin.¹⁶⁵

Lapuan liikkeen painostuksen ansiosta kommunistilait oli hyväksytty ja kommunistien mahdollisuudet toimintaan olivat erittäin pienet. Seuraavana vuonna vanha suojeluskuntalainen Svinhufvud oli

---

¹⁶⁵ Pöytäkirja Etelä-Pohjanmaan sk-piirin edustajain kokouksesta 12.11.1930, Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto.

valittu presidentiksi, joka lähes ensi töikseen kutsui Gustaf Mannerheimin uudistetun puolustusneuvoston puheenjohtajaksi. Svinhufvud antoi sotaväen päällikölle salaisen määräyksen noudattaa puolustusneuvoston puheenjohtajan ohjeita niin kauan kuin Mannerheim olisi tässä tehtävässä.

Lapualaisten uusi hyökkäys, tällä kertaa sosialidemokraatteja vastaan, alkoi syyskuussa 1931 draamaattisesti Lapuan työväentalon kiinni naulaamisella. Vallankaappaus huhu sai taas siivet. Avoin kapina puhkesi helmikuun lopulla 1932 Mäntsälässä. Aseistautuneet suojeluskuntalaiset, noin 300 – 400 miestä, piirittivät Ohkolan työväentalon, jossa SDP:n kansanedustaja tohtori Mikko Erich piti puhetta. Miehet vaativat nimismiestä lopettamaan tilaisuuden, mutta kun tämä ei siihen suostunut, suojeluskuntalaiset avasivat tulen työväentaloa kohti. Saatuaan kokouksen hajoitetuksi ammuskelijat siirtyivät Mäntsälän suojeluskuntatalolle. Seuraavien päivien kuluessa Mäntsälään saapui Lapuan liikkeen johtomiehiä ja satoja aseistettuja suojeluskuntalaisia eri puolilta maata.

Lapuan liikkeen johto antoi Hämeenlinnassa 29.2. 1932 pitämässään kokouksessa suojeluskunnille liikekannallepanokäskyn: miesten oli kokoonnuttava maakunnittain tärkeimpiin keskuksiin täydessä varustuksessa ja neljän päivän muona mukanaan. Joillakin paikkakunnilla, esimerkiksi Jyväskylässä käskyä noudatettiin, mutta kapinallisten määrä ei kuitenkaan koko maassa noussut enempään kuin 5 000 – 6 000 mieheen.¹⁶⁶

Myös Etelä-Pohjanmaalla Lapuan liike antoi käskyn lähteä liikkeelle etelään päin suojeluskuntapuvuissa. Suojeluskuntapiirin päällikkö Matti Laurila sai asiasta tiedon puhelimitse. Omien muistiinpanojensa mukaan hän yritti kaikin keinoin estää suojeluskuntalaisten lähdön. Hän piti sopimattomana sivullisten sekaantumisen suojeluskuntapiirin asioihin. Lapuan liikkeen toimistosta hän sai tiedon, ettei lähtökäskyä peruta. Laurila lausui jyrkän vastalauseen ja ilmoitti estävänsä suojeluskuntalaisten liikehtimisen. Lapuan liike oli antanut lähtökäskyn Ilmajoelle, Kurikkaan, Kauhajoelle, Seinäjoelle, Laihialle, Härmään, Lapualle ja Kuortaneelle.

Etelään lähti tietty määrä em. paikkakunnilta miehiä, osa sk-puvuissa ja kuortanelaisilla se oli kaililla. Laurila sai kovan kamppailun jälkeen estetyksi suuren joukon menemisen Mäntsälään. Kun hän

---

¹⁶⁶ Hentilä 2009, 163

kävi välillä Helsingissä, Lapuan liikkeen miehet valloittivat Suojeluskuntapiirin toimiston, mutta Laurilan palattua he vähitellen poistuivat.¹⁶⁷

Hallitus toimi nopeasti ja päättäväisesti: jo kaksi päivää Ohkolan kahakan jälkeen se määräsi Lapuan liikkeen johdon pidätettäväksi tasavallan suojelulain nojalla. Näin hallitus käytti kapinallisia vastaan samoja aseita, jotka eduskunta oli antanut hallitukselle lapualaisten omasta painostuksesta ääriväsymmiston tukahduttamiseksi. Myös armeijan yksiköjä asetettiin valmiustilaan. Hetken aikaa uhkasi syntyä tilanne, jossa armeija ja suojeluskunnat olisivat saattaneet joutua vastakkain. Kenraali Malmberg hillitsi sekä suojeluskuntalaisiaan että sotaväen päällikkö Aarne Sihvoa, joka kannatti kovia otteita kapinan tukahduttamiseksi.

Lapuan liikkeen johtajat vaativat Svinhufvudia erottamaan hallituksen. Presidentti ei taipunut vaan kehotti radiopuheessaan 2.3. suojeluskuntalaisia palaamaan kotiinsa ja lupasi, ettei kapinaan haikahtaneita rivimiehiä rangaistaisi. Seuraavana päivänä Svinhufvudin vetoamus julkaistiin sanomalehdissä. Sen oli allekirjoittanut myös suojeluskuntien ylipäällikkö Malmberg. Kapinan johtomiehet antautuivat pari päivää myöhemmin. Maaliskuun lopulla 1932 sisäministeri lakkautti Lapuan liikkeen ja presidentti armahti toukokuussa kapinaan lähteneet rivimiehet.

Oikeistokaappaus ei voinut Suomessa onnistua, koska suojeluskunnat eivät olleet sitä keskeisesti toteuttamassa. Mäntsälässä saatiin lopullisesti kielteinen vastaus aktivisteja ja muita oikeistokaappauksesta haaveilleita piirejä askarruttaneeseen kysymykseen, lähtevätkö maakunnat mukaan. Porvarillinen laillisuus tukahdutti lopullisesti vallankaappaushaaveet, joita tietyt oikeistopiirit olivat vuodesta 1918 lähtien elätelleet. Suomalainen demokratia alkoi olla riittävän vahva tulemaan toimeen omillaan.¹⁶⁸

Myöskin Mannerheim irtisanoutui 1920-luvun ”Mannerheimin linjasta”. Se tapahtui näyttävästi toukokuussa 1933. Mannerheim vaati vapaussodan päättymisen 15-vuotisjuhlassa uudenlaista asennoitumista, sillä enää ei ollut aika kysellä kummalla puolella kukin oli ollut vuonna 1918. Suojeluskuntajärjestön lehti *Hakkapeliitta* ei kertonut puheen sisällöstä sanaakaan.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Matti Laurilan selvitys Mäntsälän kapinan ajasta, Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto.

¹⁶⁸ Hentilä 2009, 163 – 164.

¹⁶⁹ Kangas 2019, 65 – 66.

Lakkautetun Lapuan liikkeen ydinryhmä perusti kesäkuussa 1932 Hämeenlinnassa järjestön, joka sai nimen Isänmaallinen Kansanliike (IKL). Ohjelmajulistuksessaan IKL ilmoitti jatkavansa Lapuan liikkeen taistelua vapaussodan saavutusten turvaamiseksi ja äärivasemmiston lopulliseksi nujertamiseksi sekä vaati myös SDP:n lakkauttamista. IKL ei nimenomaisesti halunnut esiintyä puolueena, vaan puhtaana kansanliikkeenä, sillä ”puoluejuonittelu” oli turmellut isänmaallisuuden.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ Hentilä 2009, 164.

9. Vimpeli kontra Kuortane

Järviseutu kuuluu hallinnollisesti Etelä-Pohjanmaahan. Varsinainen Etelä-Pohjanmaa – maakunta – eroaa monessa suhteessa Etelä-Pohjanmaan Järviseudusta. Kielellisesti ero on selvä. Etelä-Pohjanmaan murre eroaa ratkaisevasti Järviseudun kielestä. Järviseudun kieli kuuluu ns. savolaiskiilan alueeseen. Järviseutu on aina ollut ns. maakuntaa köyhempi alue. Maakuntalainen asenne on: ”Myö ollaan meiltä – muut on krannista”. Sen ovat järviseutulaiset aina tunteneet. ”Ne on niitä järvikyläisiä”.

Ero näkyy myös suhtautumisessa yhteiskunnallisiin asioihin. Asenne-erot tulevat esiin jopa saman puolueen sisällä. Lapuan liikkeen aikana eroavaisuudet olivat aivan selviä. Vimpeli saattoi poiketa jonkin verran järviseutulaisesta keskiarvosta, mutta Kuortane oli aivan omaa luokkaansa.

Tietyt tilastot ja asiakirjat osoittavat, että paikkakuntien välillä oli yllättävän suuria eroavaisuuksia, vaikka paikkakuntien väli on vain 50 kilometriä. Ensin esitetään molempien kuntien kunnallisvaalien tulokset 20- ja 30-luvuilla.

Taulukko 11. Kunnallisvaalitulosia Kuortaneelta ja Vimpelistä

Kuortane

Puolue	1925	1928	1930	1933	1936
Kokoomus	12	12	12	11	1
Maalaisliitto	4	4	5	6	6
Kommunistit	1	1			
IKL					10
Yhteensä	17	17	17	17	17

Vimpeli

Porvarilliset puolueet	10	8	11	9	9
Sosialistiset puolueet	5	7	4	6	6
Yhteensä	15	15	15	15	15

Lähde: Tilastokeskuksen arkisto.

Kuortaneen vuosien 1930 ja 1933 vaalien keskuslautakunnan pöytäkirjoissa todetaan: ”Kun keskuslautakunnalle jätettiin määrääjän kuluessa vain yksi ehdokaslista syntyi siis sopuvaali eikä näinollen varsinaista vaalia tarvinnut toimittaa ollenkaan.” Sopuvaaleissa oli huomioitu myös se, kuinka valtuutetut oli jaettu puolueittaan. Huomion arvoista on, että kommunistit saivat 20-luvulla kerrallaan yhden valtuutetun ja sosialidemokraatit eivät saaneet koko aikana yhtään valtuutettua Kuortaneella. On huomattava, että kommunisteiksi nimetyt eivät osallistuneet vaaleihin kommunisti-nimikkeellä. Kuortaneen valtuustot olivat 1920- ja 1930-luvuilla vahvasti oikeistolaisia eli kokoomuksella oli selvä yksinkertainen enemmistö, joka kanavoitui vuoden 1936 kunnallisvaaleissa kokoomustakin oikeistolaisemman IKL:n kautta.

On todettava, että eduskuntavaaleissa Kuortaneella vasemmisto sai 1920-luvulla ääniä 10,1 ja 15,2 prosentin välillä ja 1930-luvulla 2,7 ja 5,2 välillä.¹⁷¹

Vimpelin kunnanvaltuustot olivat selvästi toisenlaisia. Keskuslautakunnan pöytäkirjoista ei useinkaan näy puolueiden osuutta, mutta porvarillisella puolella suurin kannatus oli maalaisliitolla ja edistyspuolueella, kun taas kokoomuksen kannatus oli koko ajan varsin vähäistä. Sosialistisella puolella äärivasemmistolla oli koko ajan vahva kannatus.

Kun vertaa Kuortanetta ja Vimpeliä tuolta ajalta, niin poliittiset erot ovat valtavat.

Seuraavaksi tarkastellaan, miten kyseisissä kunnissa suhtauduttiin Lapuan liikkeeseen ja sen ajatuksiin. Vimpelissä joulukuussa 1929 kansalaiskokouksessa 300 henkilöä Nuorisotalolla yksimielisesti hyväksyi Lapualla pidetyn kokouksen ponnet, josta Lapuan liike lähti liikkeelle. Kahden ja puolen vuoden kuluttua, Mäntsälän kapinan jälkeen, 14.4. 1932 48 Vimpelin suojeluskunnan jäsentä (n. 69%) pyysi Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin päälliköltä Matti Laurilalta, että hän kutsuisi kokoon Vimpelin suojeluskunnan ylimääräisen kokouksen, koska nykyinen esikunta ei nauti ”pitäjän luottamusta”. Pyytäjien mielestä esikunta, varsinkin esimies apteekkari Ellfolk, on liian lapualaismielinen.

---

¹⁷¹ Vattula Kaarina: Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976. Liite.

Piiripäällikkö Matti Laurila ja kansliapäällikkö Vilho Koivisto pitivät Vimpelin suojeluskunnassa 3.5.1932 kuulustelutilaisuuden. Paikalla olivat kaikki 70 suojeluskunnan jäsentä esikuntineen. Tilaisuudessa 23 jäsentä käytti puheen vuoron. Useissa puheenvuoroissa sanottiin, että esikunta on ollut kapinallisille myötämielinen, vaikkeikaan se ole tehnyt mitään sen suuntaista. Kuitenkin paikallis-päällikköä syytettiin siitä, että hän ei ollut tiedottanut edelleen 29.2.32 piiripäällikön alue- ja paikallispäälliköille antamaa puhelinsanomaa, jossa päällikkö kielsi suojeluskuntalaisia lähtemästä mihinkään ilman päällystönsä käskyä.

Paikallis-päällikköä vastaan tehdyn syytöksen johdosta selitti paikallispäällikkö, kenttäapteekkari Ivar Ellfolk, että kun hänen tietääkseen ei kukaan Vimpelin suojeluskunnan jäsenistä aikonut matkustaa minnekään ja kun hän oli asiasta varmistanut vielä poliisikonstaapeli Y. Valkamalta tiedustelemalla, katsoi hän tarpeettomaksi tiedottaa asiasta edelleen. Vimpelistä ei kukaan osallistunut millään tavalla liikehtimiseen. Edellä olevan perusteella Laurila ei rangaissut paikallispäällikköä.

Enemmistö puhujista oli esikunnan erottamisen kannalla, vaikka ei voitu osoittaa esikunnan tehneen varsinaisia toimenpiteitä kapinan hyväksi. Ehkä parhaiten vimpeliläisten mielialoja kuvaa kylä-päällikkö Toivo Kivisalon lausunto: ”Kertoja ei esittänyt esikuntaa vastaan mitään rikosta, mutta ilmoittaa, ettei voi toimia tämän esikunnan alaisena, koska esikunta on ”lapualaismielinen” ja hän itse on tehnyt valan tasavallalle. Ilmoittaa, että Pokelan kyläosasto, vahvuus noin 10 miestä, on hänen kannallaan”. Kuulustelutilaisuus päättyi seuraavasti: Piiripäällikkö veti lyhyesti yhteenvedon esitetyistä syytöksistä, joiden perusteella hän ei katsonut olevan syytä esikunnan erottamiseen ja ylimääräisen kokouksen pitämiseen. Lopuksi hän kehoitti esikuntaa sovintoon ja yksimielisyyteen.¹⁷²

Kuortaneella suhtautuminen Mäntsälän kapinaan ja sen seurauksiin oli aivan erilaista kuin Vimpelissä. Kuortaneen suojeluskunnan piirissä kyti ajatus joukkoeroanomuksesta suojeluskunnasta. Tämä toteutui sunnuntaina 10.7.1932. VII alueen aluepäällikön, res. luutnantti Aarne Koiviston pihamaalle saapui nelijonossa marssien noin 120 Kuortaneen suojeluskunnan varsinaista jäsentä siviilipuvuissa. Joukon johtajana oli suojeluskuntalainen kauppias L. Kokkila. Hän jätti 130 Kuortaneen sk:n varsinaisen jäsenen allekirjoittaman eroanomuksen. Kaikki käyttäytyivät moitteettomasti ja hajaantuivat lyhyen tapaamisen jälkeen rauhallisesti.

---

¹⁷² Pöytäkirja Vimpelin suojeluskunnassa 3.5.1932 toimitetusta kuulustelutilaisuudesta, Etelä-Pohjanmaan Suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto.

Seuraavana päivänä kävi vielä 11 suojeluskuntalaista jättämässä eroanomuksen, joten kaikkiaan 141 varsinaista jäsentä halusi erota. Kun Kuortaneen suojeluskunnan vahvuus oli tuolloin 192, eroa haki n. 73 %.

Koska tällaista tapahtui, niin 12.7.32 Kuortaneelle saapui piiripäällikön sijainen, kansliapäällikkö Vilho Koivisto. Hän tutustui tilanteeseen ja keskusteli useiden suojeluskunnan esikunnan jäsenten ja suojeluskuntalaisen kanssa. Eroanomusta jättäessään oli L. Kokkila ilmoittanut, että heidän eronsa ei tapahdu sk.-päälystön jonkun teon tai laiminlyönnin johdosta eikä mielenosoituksena Suojeluskuntain Päällikön määäämien rangaistusten vuoksi, vaan kun he eivät kannata nykyistä hallitusta, eivät he voi myöskään toimia tämän hallituksen tukena toimivassa suojeluskuntajärjestössä.

Keskustelussa lausui eräs esikunnan jäsen, ”että turha on tässä mitään yrittää, punaiset täällä vallan kuitenkin vähitellen saavat. Antaa heidän ottaa sen pian, niin saadaan alottaa alusta. Ensi vaaleissa saavat kommunistit Kuortaneelta 1500 ääntä. Sittenpä hän päästään ratkaisuun”.

Kansliapäällikkö V. Koivisto kirjoitti asiasta kirjeen 13.7.1932 Suojeluskuntain Yliesikunnalle. Siinä hän kertoo lisäksi: ”Ollessani Kuortaneella keskustelin esikunnan jäsenten ja kauppias L. Kokkilan kanssa sain silloin käsityksen, että eron aiheuttaa

1. yleinen, vasemmistoa suosiva hallitseva suunta”.
2. että he eivät halua antaa sk-vakuutusta nykyiselle hallitukselle
3. että V. Herttuan tultua erotetuksi sk-järjestöstä, jää piirin valittuun esikuntaan enemmistöksi heidän kanssaan eri katsantokannan omaavat henkilöt. (...)

Yhteiseron puolesta ei ole tapahtunut erikoista kiihoitusta, vaan sanoi esikunta sen olleen vähällä tapahtua jo Mäntsälän viikolla, mutta lykkäytyi se silloin harkitsevien kehoituksesta jäädä odottamaan mitä asioita kehittyi. (...)”

Kansliapäällikkö esittää, että asian annetaan olla rauhassa jonkun aikaa mielialan rauhoittamiseksi, varsinkin kun on kiireinen heinäaika eikä miehillä ole paljon aikaa kokoontua asiaa pohtimaan. Itse

hän ei ole antanut sanomalehdille mitään asiaa koskevaa ja on kieltänyt myös alaisia siitä asiattomille mitään tiedottamasta.¹⁷³

Näyttää siltä, että vimpeliläiset suojeluskuntalaiset eivät halunneet lähteä Mäntsälään, kun taas Kuortaneen suojeluskuntalaiset halusivat erota suojeluskunnasta, kun heitä ei päästetty sotimaan Mäntsälään. Ero paikkakuntien välillä oli erittäin suuri. Toisen maailmansodan jälkeen puhuttiin varsin yleisesti, ”että Kuortane olisi pitänyt jättää reservaatiksi, jotta jälkipolvet olisivat nähneet, millaista elämä poliittisesti oli 1930-luvulla Kuortaneella”.

---

¹⁷³ Kirje Suojeluskuntain Yliesikunnalle 13.7.1932, Etelä-Pohjanmaan Suojeluskuntapiirin järjestämätön arkisto

10. Suomen synty Vimpelissä

Risto Alapuro on teoksessaan *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933* todennut, että Suomen poliittinen järjestelmä hahmottui vuosina 1905 – 1907 ja 1917 – 1919. Hän on asettanut murrokset pitempään perspektiiviin. Yhtäältä on käsitelty 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen järjestäytymistä ja aatteita, toisaalta poliittisen järjestelmän huojuntaa kansalaissodan jälkeen aina Lapuan liikkeeseen asti. Lapualaisuuden murentuessa 1930-luvun alkupuolella päädyttiin suhteellisen vakaisuuden tilaan, johon olivat rakentuneet sekä suurlakon että itsenäistymisen ja kansalaissodan murrokset. Koko ajanjaksoa on pidetty Suomen modernin politiikan perustamiskautena.¹⁷⁴

Edellä mainitut murrosvaiheet sekä niitä edeltäneet että seuranneet ajanjaksot olivat tietyssä määrin erilaiset eri puolilla Suomea. Karkea erilaisuuden jako oli Etelä-Suomi ja Etelä-Pohjanmaalta pohjoiseen oleva Suomi. Tämän jaon sisällä oli toki paljon poikkeavuutta Suomen synnystä. Alapuron tutkimus tarkastelee Huittisten pitäjää, joka on maan eteläosassa oleva vauras maatalouspitäjä. Tämä tutkielma taas käsittelee Etelä-Pohjanmaan Järviseudun pientä, köyhää ja syrjäistä Vimpeliä, jonne poliittisten murrosten eri kriisit tulivat pienellä viiveellä, eikä niitä koettu niin herkästi kuin Huittisissa. Huittisissa oli useita yli sadan peltohehtaarin tiloja, joilla oli useita torppareita; monilla oli tilusalaa yli 15 hehtaaria, joka Vimpelissä oli ”vauraan” talonpoikaistilan koko.

1800-luvun puolivälin tienoilla kansallisuusaate tavoitti Vimpelin. Se tuli perille Erkki Jäykän ja pastori Gustaf Johanssonin pappilan kautta. Seuraavan pastorin A.O. Törnuddin aikana kunnallishallinto toi talonpojat yhteiskunnan todellisiksi jäseniksi, ja Törnuddin ansiosta perustettiin yksityinen kansakoulu Vimpeliin. Nämä tapahtumat olivat välttämättömiä uusille ajatuksille ja liikkeille.

Etelä-Pohjanmaalla syntyi 1870- ja 80-luvuilla ajatus nuorisoyhdistyksistä, joiden tarkoituksena oli nostaa nuorison siveellisiä tapoja, herättää heissä isänmaan rakkautta ja tuoda nuoret mukaan taisteluun edistyksen sekä paremman elämän puolesta.

---

¹⁷⁴ Alapuro 1994, 299

Ensimmäinen nuorisoseura perustettiin Vimpeliin Sääksjärvelle vuonna 1893 ja seuraavana vuonna Vimpelin kirkonkylään. Näiden seurojen merkitys kansakunnan synnylle Vimpelissä on erittäin merkittävä.

Kun tähän lisätään Sääksjärven työväenyhdistyksen perustaminen vuonna 1907, niin voidaan vain todeta, että tärkeät seurat Vimpelin synnylle on perustettu ensimmäiseksi Vimpelin syrjäkylään, Sääksjärvelle ja vieläpä saman henkilön, Santeri Mäkelän, ansiosta.

Lokakuun lopulla 1905 suurlakko tarjosi suomalaisille ennen kokemattoman tilaisuuden kollektiiviseen toimintaan. Tilanne avasi portit yleisemmille poliittisten oikeuksien laajenemisvaatimuksille ja vieläpä koko poliittisen kulttuurin murrokselle. Tämä oli mahdollista, koska Venäjän valtio oli lamaantunut. Keisarikunta ei pystynyt käyttämään pakkovaltaansa Suomessa, ja sillä oli täysi työ vastarinnan kukistamisessa muualla valtakunnassaan.¹⁷⁵

Vimpeliin tuli tieto suurlakosta pari päivää myöhemmin kuin Huittisiin. Matti Latvalan talossa pidettiin 2. päivänä marraskuuta kansalaiskokous, jossa päätettiin ottaa lain käyttö ja tuomiovalta omiin käsiin. Tämä kansalaiskokous päätti antaa kirkkoherra Malmbergille käskyn poistua seurakunnasta kahden vuorokauden kuluessa. Viides päivä marraskuuta kansalaiskokouksessa valittiin 25 henkinen ”Kansallinen Neuvoskunta”, jolla oli kaikki valta. Neuvoskunta päätti tuona päivänä erottaa kaikki kunnalliset ja kaikki kirkolliset virkamiehet viroistaan, ja jättää kaiken yhteisen omaisuuden sekä kaikki yhteistä hallintoa koskevat paperit Kansalliselle Neuvoskunnalle. Sunnuntaina 5. päivänä marraskuuta ei pidetty jumalanpalvelusta, mutta seuraavana sunnuntaina 12. päivänä pidettiin, jolloin kirkossa saarnasi kansakoulunopettaja Juho Haveri ja lukkarina oli kauppias Helge Lakanen. Jumalanpalveluksen jälkeen syötiin juhlapäivällinen kauppias Matti Latvalan talossa. Suurlakon aikana oli monen kirkonkylän ja Lypsinmaan talojen katoilla sinivalkoisia ja punaisia lippuja.¹⁷⁶

Suurlakkoon suhtauduttiin Vimpelissä ja kaikkialla Suomessa vapautumisen suurena juhlanä. Kun siihen lisätään se, että keisari antoi senaatin ja säätyjen tehtäväksi eduskuntauudistuksen valmistelun, on murroksen suuruutta vaikea yliarvioida.

---

¹⁷⁵ Alapuro 1994, 93 – 94.

¹⁷⁶ Matti Latvalan selostus 1905-vuoden tapahtumista Vimpelissä.

Helmikuun/maaliskuun vallankumous 1917 lopetti tsaarinvallan Venäjällä, ja valtakunnan johtoon nousi väliaikainen hallitus. Tapahtumaa juhlittiin ja kansanjoukot olivat liikkeellä myös Järviseudulla. Ilmassa oli innostunut, odottava tunnelma, mutta Huittisten kaltaisia juhlia ei järjestetty muualla kuin Evijärvellä. Siellä järjestettiin useampia kansankokouksia, joissa keskusteltiin mm. virkakunnan erottamisista. Erikoislaatuinen tilaisuus oli Evijärven kirkossa. Se alkoi virrellä ja kirkkoherran uskonnollisella puheella. Tämä jälkeen esitelmöi opettaja A.L. Riippa ”Suomen kansan vaiheista Venäjän vallan alla”. Jos alkua voidaan pitää vielä perinteisenä kirkkotapahtumana, samaa ei voi sanoa jatkosta. Punaisten lippujen koristamassa kirkossa Oskari Hästbacka piti saarnatuolista ”voimakkaan sosialistisen puheen”, ja tilaisuus huipentui Työväenmarssiin ja Internationaaliin.¹⁷⁷

Sisällissotaan valkoisten puolella osallistui yli 100 vimpeliläistä, joista kuusi kaatui. Punaisten puolella ei ollut yhtään vimpeliläistä taistelijaa. Sodan jälkivaiheessa ennen joulua 1918 tapettiin jääkäri Aleksanteri Joensuu Vimpelin kk:n nuorisoseuran iltamissa. Ketään ei tuomittu taposta.

Varsinaiset sotatoimet eivät ulottuneet Järviseudulle. Vuoden 1917 aikana oli kuntiin perustettu elintarvikelaetakunta valvomaan ja ohjaamaan elintarvikehuoltoa. Vimpelissä ei ennen sisällissotaa oltu siirrytty valtuustokauteen, vaan ylintä valtaa käytti kuntakokous. Näissä kokouksissa keskusteltiin elintarvikeasioista ja hätäaputoista. Sisällissotaan liittyvistä asioista keskusteltiin ja päätettiin vain kunnallisesta suojeluskunnan perustamisesta ja myös sen lakkauttamisesta. Varsinaisesti kunnallishallinto toimi niin kuin mitään sotaa ei olisi juurikaan ollut. Sodassa kaatuneet kuitenkin huomioitiin.

Kansalaissodan aika Vimpelissä ei siis paljon erottunut rauhan ajasta. Huittisiin verrattuna ero oli valtava. Siellä rintamat menivät pitäjän yli kahteen kertaan ja varsinkin valkoinen terrori riehui paikkakunnalla raivokkaasti. Vimpelissä sodan jälkeen jääkärit, sotaan osallistuneet ja suojeluskuntalaiset olivat kyllä ns. parempia ihmisiä. Vimpeliläiset olivat jakautuneet kahtia. Keskustalainen kunnallismies Jaakko Toivola kertoo haastattelussa:

---

¹⁷⁷ Norrena 1993, 73 – 74.

”Mutta kun suojeluskunta aloitti toimintansa 20-luvun vaihteessa Vimpelissä, niin se jakoi ihmiset jyrkästi kahteen leiriin. Tämä vahvistui erityisesti 30-luvulla Rantakylässä. Porvarit olivat omasta mielestään hyviä ja isänmaallisia ja vasemmistolaiset katsoivat taas olevansa oikeudenmukaisia ja rauhaa rakastavia. Tällainen kahtiajako näkyi kaikessa, myös virkakunnan toiminnassa. Jos esimerkiksi vasemmistolainen jäi kiinni pikku näpistyksestä tai muusta pienestä rikkeestä, niin virkavalta käsitteli asian pikkutarhasti, ja rangaistus tuli. Kun taas toiset (porvarit) pääsivät tällaisesta usein kuin koira veräjästä. Ihmiset oli jaettu jyyiin ja akanoihin”.¹⁷⁸

Sisällissodan jälkeen työväenyhdistysten toiminta elpyi vähitellen. Ulkoisesti kaikki näytti palautuvan sotaa edeltäneeseen tilaan. Sos.dem. piirin ylimääräinen edustajakokous pidettiin 22. – 23. tammikuuta 1919. Kaikki Järvisen kunnat Soinia lukuun ottamatta olivat paikalla. Vimpelissä toimi kaksi työväenyhdistystä, ja sodan jälkeen perustettiin kolmas, jolloin työväenyhdistykset toimivat Sääksjärvellä, kirkonkylässä ja Rannankylässä. Ne kaikki liittyivät Suomen sosialistiseen työväenpuolueeseen (SSTP). 20-luvulla ei Vimpelissä toiminut yhtään sosialidemokraattista yhdistystä.

SSTP lakkautettiin kesällä 1923, jolloin vimpeliläinen Untamo Mäkelä joutui yli kahdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Vimpelin työväenyhdistyksiä ei siinä vaiheessa lakkautettu, vaan ne jatkoivat perinteisillä toimintamuodoilla. Huhtikuussa 1929 pidettiin Vimpelin kirkonkylän työväentalolla Suomen kommunistisen nuorisoliiton (SKNL) kurssit, jolloin työväenliike otti askeleen kohti illegaalista toimintaa. Tämän kurssin illegaalisuutta on ehkä liioiteltu. Kurssi oli ilmeisesti Vimpelin työläisnuorten opintoyhdistyksen järjestämä, johon oli saatu luennoitsijoita Vimpelin ulkopuolelta. Kyseinen opintoyhdistys lakkautettiin lokakuussa 1930.

Vuoden 1929 lopulla alkoi kansalaiskokousten sarja ympäri Suomea vaatimaan kommunistisen toiminnan lopettamista. Kansalaiskokousten valmistelu suunniteltiin taitavasti, ja kokousten sarja saatiin näyttämään spontaanilta kansannousulta. Pääkokous pidettiin Lapualla joulukuun 1. päivänä, johon osallistui 2 000 henkilöä. ja siellä hyväksyttiin kommunismin vastaiset ponnet yksimielisesti. Lapuan liike oli syntynyt. Lähetystöt Lapuan ja muidenkin kokousten jälkeen kävivät valtiovalan

---

¹⁷⁸ Jaakko Toivolan, s. 1922 Vimpelissä, maanviljelijä ja eläkeläinen, haastattelu 15.2.2002. Haastattelija: Matti Lehto.

luona vaatimassa kovia toimia kommunistien nujertamiseksi. Lapuan liike oli voimissaan, ja se sai -
eduskunnan hajottamisen kautta - laaditetuksi ns. kommunistilait.

Heti kommunistilakien hyväksymisen jälkeen pidätettiin kuusi vimpeliläistä miestä, joista neljä sai
kuritushuonetuomion yhdestä vuodesta kahteen ja puoleen vuoteen. Kaikki kuusi olivat vuosia vailla
kansalaisluottamusta useita vuosia. Näiden tuomioiden lisäksi Vimpelissä lakkautettiin vuosina 1930
– 1933 kymmenen työväenyhdistystä, joista kaksi oli TUL:n urheiluseuraa.

Nämä Lapuan liikkeen ansiosta suoritettut toimenpiteet vaikuttivat Vimpelin työväenliikkeeseen pal-
jon enemmän kuin sisällissodan tapahtumat. 30-luvulla toimi jotenkuten vain Rannankylän työvä-
enyhdistys, jolla oli talo hallussaan. Sen polttamista tai räjäyttämistä uhkailtiin monta kertaa. Työ-
väentalo paloikin syksyllä 1938 hyvin hämärissä olosuhteissa.

Työväenliikkeen synty oli tärkeä osa kansakunnan ja Suomen synnyssä. Järjestelmä, jossa taloudel-
linen asema määräsi aseman yhteiskunnassa, alkoi murtua. Kansakuntaa synnytettiin vastakkaisten
pyrkimysten ja aatteiden hiertyessä yhä enemmän yhteen. Maailmanpolitiikan muutokset rajo-
jemme ulkopuolella antoivat esimerkkiä ja mahdollisuuksia toteuttaa uusi järjestys.

Konfliktit, myös Vimpelissä, herättivät ihmiset yhä valppaammin huomaamaan oman paikkansa ja
asemansa yhteiskunnassa, ja myös taistelemaan asemansa parantamiseksi suomalaisessa kansa-
kunnassa.

Lähteet

Arkistot

Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin arkisto (järjestämätön). Seinäjoki.

Kirjeenvaihto Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin ja Vimpelin suojeluskunnan välillä.

Pöytäkirja Etelä-Pohjanmaan sk-piirin edustajain kokouksesta 12.11.1930.

Matti Laurilan selvitys Mäntsälän kapinan ajasta.

Pöytäkirja Vimpelin suojeluskunnassa 3.5.1932 toimitetusta kuulustelutilaisuudesta.

Kirje Suojeluskunnan Yliesikunnalle 13.7.1932.

Kansallisarkisto. Helsinki.

Turun hovioikeuden päätöksiä ja ptk 1923 – kotelo 329. 6 (471).

Henkilömappi N:o 2570 (Frans Takala).

Kansallisarkiston Vaasan toimipiste. Vaasa.

Lappajärven kihlakunnanoikeuden päätös vuonna 1930.

Puolustushallinnon aineistot Kansallisarkistossa. Helsinki.

Vimpelin kutsuntaluettelot.

Suojelupoliisin arkisto. Helsinki.

Etsivän keskuspoliisin kuulustelupöytäkirja N:o 128/23.

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto. Mikkeli.

Wintalan kunnan Säästöpankin isännistön pöytäkirjat 1901 – 1905.

Wintalan kunnan Säästöpankin hallituksen pöytäkirjat 1902 – 1905.

Tilastokeskuksen arkisto. Helsinki.

Vimpelin eduskuntavaalien vaalitulokset.

Kuortaneen kunnallisvaalien vaalitulokset.

Vimpelin kunnallisvaalien vaalitulokset.

Vimpelin kunnan arkisto.

Kuntakokousten pöytäkirjat 1866 – 1918.

Vimpelin kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1919 – 1939.

Sääksjärven työväenyhdistyksen pöytäkirja 1908 – 1914.

Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseuran pöytäkirja 1897 – 1906.

Pelttari Martti: Sääksjärven työväenyhdistyksen toiminta ja vaiheet 1900-luvun alkupuolella. Suomen historian ensimmäinen harjoitusaine 1965. Jyväskylän yliopisto.

Wimpelin työväenyhdistys ”Taiston” pöytäkirjat 1921 – 1923.

Matti Latvalan selostus 1905-vuoden tapahtumista Vimpelissä.

Historiikki Vimpelin suojeluskunnan 20-vuotisjhllassa.

Suomela Armas: Vimpelin kirkonkylän Nuorisoseuran alkuvuosien historiikki. 1922.

Sanomalehdet

Ilkka 1928 – 1929.

Sorretun Voima 1908.

Suometar 1859.

Uusi Suomi 1923.

Yhteishyvä 1910.

Kirjallisuus

Ahti Martti: Salaliiton ääriviivat; Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918 – 1919.

Alapuro, Liikanen, Smeds, Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Vaasa 1987.

Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin & Stenius Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki 1987.

Alapuro ja Stenius: Kansanliikkeet loivat kansakunnan, kirjassa Alapuro, Liikanen, Smeds, Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki 1987.

Alapuro ja Liikanen: Miten suomalaisista tuli suomalaisia?, kirjassa Alapuro, Liikanen, Smeds, (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki 1987.

Alapuro Risto: Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933. Porvoo 1994.

Anttonen Marjut: Maatalouden työvuosi, kirjassa Junnila Heikki (toim.): Järviseudun historia III. Kokkola 1990.

Etelä-Pohjanmaan Suojeluskuntapiirin 20-vuotisjulkaisu ”Lakeus ja sen lapset”. Vaasa 1937.

Heikinmäki Maija-Liisa, Kallio Reino, Kojonen Eero, Ranta Raimo: Etelä - Pohjanmaan historia V. Vaasa 1988.

Hentilä Seppo: Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917 – 1944, kirjassa Jussila-Hentilä – Nevakivi: Suomen poliittinen historia 1809 – 2009. Helsinki 2009.

Hietala Marjatta: Itsenäisen Suomen rakentaminen oli sataa vuotta pidempi projekti, kirjassa Hetemäki Ilari (päätoim.): Tieteessä tapahtuu 1. Lahti 2018.

Honkonen Terhi ja Uusitupa Jari-Matti: Vimpelin historia. Saarijärvi 2009.

Honkonen Terhi: Talonpoikainen maaseutu ympäristö 1860-luvulle, kirjassa Honkonen Terhi ja Uusitupa Jari-Matti: Vimpelin historia. Saarijärvi 2009.

Huttula Tapio: Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929 – 1932. Helsinki 2000.

Junnila Heikki ja Rantatupa Heikki (toim.): Järviseudun historia I. Vaasa 1983.

Junnila Heikki (toim.): Järviseudun historia III. Kokkola 1990.

Junnila Heikki: Eräkaudesta isonvihan loppuun, kirjassa Junnila ja Rantatupa (toim.): Järviseudun historia I. Vaasa 1983.

Jussila Osmo, Hentilä Seppo, Nevakivi Jukka: Suomen poliittinen historia 1809 – 2009. Helsinki 2009.

Jussila Osmo: Suomen suuriruhtinaskunta 1809 – 1917, kirjassa Jussila – Hentilä – Nevakivi: Suomen poliittinen historia 1809 – 2009. Helsinki 2009.

Kangas Lasse: Kansalaiskokousaalto syksyllä 1929. Jyväskylä 2019. Ei ole julkaistu.

Kivipelto Toivo: ”Uusi ukaasi on tullut”. Alajärvi itsenäisyyttä rakentamassa. Vaasa 2017.

Kivipelto Toivo: Sivistyslaitokset ja aatteellinen kansalaistoiminta, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983.

Klinge Matti: Keisarin Suomi. Helsinki 1997.

Koskela Esko: Kunta ja kuntalaiset, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983.

Lantto Juhani: Kytösavun mailla, Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin historia 1917-1944. Jyväskylä 1997.

Leväniemi Veikko: Poliittikka ja maanpuolustus, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983.

Norrena Leevi: Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tampere 1993.

Norrena Leevi: Nuorisoseura-aktiivista sosialistiksi, kirjassa Saarela Tauno (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997.

Numminen Jaakko: Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Keuruu 1961.

Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983.

Nygård Toivo: Järviseutulainen yhteiskunta 1800 – 1900-lukujen taitteessa, kirjassa Saarela Tauno (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997.

Pakkasvirta Jussi & Saukkonen Pasi (toim.): Nationalismit. Porvoo 2005.

Pakkasvirta Jussi: Kuvittele kansakunta, kirjassa Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen (toim.): Nationalismit. Porvoo 2005.

Palmgren Raoul: Suuri Linja, Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Helsinki 1948.

Pirilä Veikko: Alkion kynnöksellä, Maalaisliitto-Keskustapuolue Etelä-Pohjanmaalla 1906-1986. Seinäjoki 1986.

Pitkäranta Salme: Vimpelin seurakuntaelämä yhteiskunnallisten muutosten kentässä 1865 – 1907. Kirkkohistorian laudaturtyö Helsingin yliopistossa 1975.

Rantatupa Heikki: Järviseutu isostavihasta 1800-luvun puoliväliin, kirjassa Junnila ja Rantatupa (toim.): Järviseudun historia I. Vaasa 1983.

Saarela Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918 – 1923. Tampere 1996.

Saarela Tauno: Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923 – 1930. Helsinki 2008.

Saarela Tauno (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997.

Saarela Tauno: Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen, kirjassa Tauno Saarela (toim.): Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana. Helsinki 1997.

Siltala Juha: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.

Somersalo Arne: Suomen Suojelusliiton kiertokirje 28.10.1929.

Sääksjärvi – Hallapuro – Kyläkirja. Alajärvi 2014.

Takala F.E.: Vimpeli, kirja Vimpelistä ja vimpeliläisistä. Kauhava 1976.

Uusitupa Jari-Matti: Vimpelin kuntakokouskaudella 1866 – 1919, kirjassa Terhi Honkonen ja Jari-Matti Uusitupa: Vimpelin historia. Saarijärvi 2009.

Vattula Kaarina: Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976.

Viitaniemi Matti: Elinkeinot, kirjassa Nygård Toivo (toim.): Järviseudun historia II. Vaasa 1983.

Vimpelin Sotaveteraanit I – II. Vaasa 1993.

Haastattelut

(Nimi, syntymäaika, haastattelupaikka ja -aika)

Hautala Reino	(1907)	Vimpeli	27.7.1978. Haastattelija: Kari Urpilainen
Mäkinen Urho	(1907)	Vimpeli	7.5.2002. Haastattelija: Matti Lehto
Toivola Jaakko	(1922)	Vimpeli	15.2.2002. Haastattelija: Matti Lehto